

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 271.4:[355.01+341.62]

Павлишин Микола Михайлович

**ПРОБЛЕМАТИКА МИРУ І ВІЙНИ В СОЦІАЛЬНИХ ДОКУМЕНТАХ
КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ**

Магістерська робота на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
за спеціальністю 041 «Богослов'я»

Науковий керівник:
кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціально-
гуманітарних дисциплін
Білоус Олег Михайлович

м. Івано-Франківськ
2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Поняття миру та війни у Католицькому богослов'ї	6
1.1. Старий Завіт про війну.....	6
1.2. Війна та мир у Новому Завіті	9
1.2.1. Наука Ісуса Христа про мир.....	13
1.2.2. Війна та мир у посланнях апостола Павла	17
1.2.3. Інші книги Нового Завіту про мир та війну	20
1.3. Участь Католицької Церкви у воєнних конфліктах. Хрестові походи	25
1.3.1. Зміни поглядів на Хрестові походи впродовж століть	31
РОЗДІЛ 2. Проблематика миру і війни в соціальних документах Католицької Церкви: практичний аспект.....	34
2.1. Динаміка розвитку доктрини Католицької Церкви щодо миру і війни	35
2.1.1. «Велика весна» Папи Івана XXIII	40
2.2. Сучасні соціальні документи Католицької Церкви про питання миру в світі	43
2.2.1. Послання Івана Павла II про мир	46
2.3. Святий Престіл як суб'єкт права у розв'язанні міжнародних конфліктів.	60
РОЗДІЛ 3. Позиція Католицької Церкви щодо сучасних конфліктів в світі	69
3.1. Миротворчі ініціативи Папи Франциска	69
3.2. Реакція Святого Престолу щодо війни в Україні	75
3.2.1. Початок російської агресії 2014 року	75
3.2.2. Повномасштабне російське вторгнення	84
ВИСНОВКИ.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	1033

ВСТУП

Актуальність теми. Усе християнське віровчення ґрунтується на заповіді любові до Бога, ближнього (Лк. 10:27) і навіть до ворога (Мт. 5, 43-48). Проте, християни по різному трактують питання війни і миру: одні знаходять аргументи для обґрунтування радикального пацифізму, а інші благословляють війська своєї держави на військову окупацію інших народів. У цьому контексті потрібно розглянути вчення Католицької Церкви, яка базує його на «теорії справедливої війни».

Згідно з вченням Католицької Церкви мир є найбажанішою умовою і станом розвитку кожного суспільства. Проте, людська природа є уражена гріхом, у людей є постійна жага до влади, існують різні мови і культури, закони і релігії, тому ці фактори є джерелом постійних конфліктів, які періодично виливаються у жорстокі війни. Згідно з біблійним вченням, лише в Царстві Небесному пануватиме повноцінний мир, щастя і процвітання людського роду (Об. 21, 1-4), а зараз потрібно зробити все, щоб наблизити Царство Боже, але бути готовим до труднощів і війн (Мт. 24, 3-39; 2 Пет. 3, 3-14).

Традиція справедливої війни, яка стосується історії людства до другого приходу Христа, розвинулася в ранній Церкві, у патристичну і схоластичну добу пізньої античності і середньовіччя, а також знайшла своє продовження у шістнадцятому столітті. З появою і поширенням зброї масового ураження у XX і XXI століттях Католицька Церква дещо скоригувала своє ставлення до умов справедливої війни, про що свідчать офіційні звернення і документи Католицької Церкви.

З 2014 року такі поняття як «війна» та «мир» для українців перестали носити виключно номінальний характер, прагнення припинити війну і здобути мир – стали щоденними прагненнями, постійною реальністю. Ще більше поглибило цю реальність повномасштабне російське вторгнення, яке не просто принесло війну в Україну, але поставило під сумнів розуміння добра і зла у

світі. Події 2022-2023 років поставили нові виклики також і перед Католицькою Церквою. Люди в усьому світі, а особливо українці очікують, якою буде реакція Католицької Церкви і яким буде вектор її діяльності щодо засудження агресії та встановлення миру.

Мета і завдання роботи. Метою магістерського дослідження є аналіз біблійних, моральних, соціологічних, правових та історичних аспектів взаємовідносин між державами у світі у сфері припинення воєн та встановленні миру через призму соціальних документів Католицької Церкви. Усе це зумовлює постановку наступних **завдань** роботи:

1. Дослідити поняття миру та війни у Старому Завіті.
2. Охарактеризувати новозавітне бачення війни та миру.
3. Визначити специфіку воєн, які відбувалися «від Божого імені», проаналізувати участь Католицької Церкви у воєнних конфліктах.
4. Охарактеризувати динаміку розвитку доктрини Католицької Церкви про питання миру в світі.
5. Дослідити сучасні соціальні документи Католицької Церкви.
6. Дати оцінку діяльності Святого Престолу як суб'єкта права у розв'язанні міжнародних конфліктів.
7. Описати миротворчі ініціативи Папи Франциска.
8. Проаналізувати висловлення Святішого Отця щодо війни в Україні та способів врегулювання російсько-українського питання.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є способи трактування війни Церквою та способи осягнення миру, які вона пропонує. Предметом дослідження є документи Церкви, про мир та війну у світі, публічні та приватні висловлення Святішого Отця про мир у світі та Україні, зокрема.

Матеріали дослідження. Бібліографія магістерської роботи складається з офіційних документів Апостольської столиці, зокрема постанов II Ватиканського собору, електронних та друкованих видань, сучасних досліджень українських, європейських та американських богословів.

Методи дослідження. Вибір правильних теоретико-методологічних підходів стимулював вирішення поставлених завдань. Зокрема, ми застосовували: загальнонаукові, міждисциплінарні та спеціальні дослідницькі методики. Використовуючи елементи формальної логіки, а зокрема: діалектику, ситнез, аналіз, індукцію та дедукцію, вдалося належним чином оформити кожен структурну частину дослідження. Систематизація накопиченого матеріалу дозволила виявити основні зміни, які відбулися в моральній доктрині Католицької Церкви від перших століть християнства до сьогоденних днів, враховуючи реалії українського суспільства та актуального стану прагнення миру або війни у світі.

Вектор дослідницької роботи був зумовлений характером поставлених завдань. Розв'язання таких стало можливим завдяки комплексу загальнонаукових та спеціальнонаукових методів дослідження. Водночас, задля збереження об'єктивного підходу, аналізуючи складні аспекти досліджуваної проблематики, ми цілковито абстрагувалися від упереджень щодо держав та церков.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає у тому, що аналіз понять «миру» та «війни» буде проведений з урахуванням досвіду, який принесли події російсько-української війни, а також сучасної ситуації у світі. Оскільки Церква стала не тільки знаряддям голошення правди та миру, але, на жаль, також інструментом для проведення різного роду політичних маніпуляцій.

Структура роботи. Робота побудована відповідно до мети та завдань дослідження: вступ, три розділи, що містять вісім підрозділів та вісім пунктів, висновки, список використаних джерел (76 позицій). Загальний обсяг роботи – 110 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ МИРУ ТА ВІЙНИ У КАТОЛИЦЬКОМУ БОГОСЛОВ'Ї

1.1. Старий Завіт про війну

Старий Завіт описує нам картину Бога, який не тільки бореться за свій народ, але також вимагає від нього боротьби за Його закон і Його справу. Ізраїльтян спочатку сприймають як бідну, пригноблену та слабку меншість, яка перебуває під пануючою тиранічною правлячою більшістю, яка є настільки жорстокою, що єдиним виходом є втеча. Господь бореться за них сам і визволяє їх від рук ворога. Через цю важливу подію визволення вони стають народом Ягве, і встановлюється Заповіт, який пов'язує їх з ним тісними особистими стосунками любові. «Тож коли щиро слухатиметеся мого голосу й дотримуватиметеся мого завіту, будете моєю особливою власністю з-поміж усіх народів, бо моя вся земля. Ви будете в мене царством священиків, народом святим. Ось і слова, що їх маєш переказати синам Ізраїля.» (Вих.19:5-6). Їхня подорож до Обітованої землі та остаточне володіння нею неминуче призвели їх до конфлікту з іншими народами.¹ «Я пошлю перед тобою ангела й повиганяю ханаанян, аморіїв, хеттитів, перізіїв, хіввіїв та євусіїв» (Вих. 33:2).

Однак у цьому трактуванні воєн ми не повинні дозволити знайомим словам притупити нашу чутливість до руйнування, грабежів та жорстокості, які завжди супроводжують війну та повалення іншої держави. Ізраїль розглядається як нація, яка просувається до своєї мети, яка час від часу передбачає повне знищення ворога, включаючи жінок, дітей і тварин. «І нехай місто, саме воно з усім, що є в ньому, буде знищене для Господа» (Іс. Навин. 6:17).²

¹ Winn A. Ain't Gonna Study War No More: Biblical Ambiguity and the Abolition of War. URL: <https://www.religion-online.org/book-chapter/chapter-4-yahweh-warrior-god/> (дата звернення: 21.05.2023).

² Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

Природа стосунків Ізраїлю з Ягве в форматі цілковитої відданості спонукала прийняти свою концепцію щодо війни. Знищення цілих народів через їх язичницьке поклоніння було єдиним способом забезпечити чистоту ягвістичної віри та перебування народу з Богом.³

Важливо спостерігати три герменевтичні елементи в цій картині народу-завойовника. По-перше, «герем-війна» або будь-яка війна розглядається не як перемога людини, а як перемога Бога. Його рука дає перемогу навіть тоді, коли здавалося, що ізраїльтяни самі виграли битву. Таким чином, Мойсей піднімає руки в молитві в битві при Рефідімі, і перемога приходить до народу Божого. Геден веде своїх обраних людей у бій, але доти, доки Бог не зменшив загін до 300 чоловік, щоб взяти участь у бою з армією, яку описують як «мов сарана, стільки було їх, та й верблюдам їх не було числа, як піску на морських берегах – така безліч» (Суд. 7:12). Суть цієї очевидної різниці, з людської точки зору, полягає в тому, щоб підкреслити те, що Ізраїль воює не за Бога, а що Бог воює за Ізраїль.⁴

Сутність таких оповідей полягає в передбачуваному свідченні могутності Ягве. І, навпаки, коли Ізраїль намагається йти на війну своїми силами, він зазнає невдачі. Тож, у Чисел 14:41 і далі Мойсей застерігає людей від боротьби з амалікітянами, тому що «Не здіймайтеся, бо нема між вами Господа». Непослух цьому попередженню призводить до гучної поразки. Друге спостереження спирається на щойно висловлену тезу: Ягве зображено як воїн, який йде в бій і бореться за свій народ. У Старому Завіті навіть є посилання на джерело «Книга війн Ягве» (Чис. 21:14). Концепція визволення з мотивом Ягве-воїна та війн Ягве домінує в Старому Завіті. Ми знаходимо це в прощальній промові Самуїла (1 Сам. 12:6) та інших історичних резюме (Єз. 20:6-10). Псалми також прославляють і записують Боже втручання (Пс. 78:55,136).

У сюжеті та меті в Старому Завіті мотив Ягве як воїн важливий не лише для Ізраїля, але й для всіх, хто вірить у нього: «Боротьба зі злом, як тоді, так і

³ Там само.

⁴ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017.С. 26.

тепер, – це не міф. Є хтось, Ягве-воїн, який поставлений як сила проти зла. Форма зла може змінюватися, але боротьба між Богом і силами зла триває.⁵

Відповідно до Мартенса, концепція Ягве, як воїна є більше ніж аналогією – це опис природи та місії Бога. Третє спостереження полягає в тому, що «священні війни» або «герем-війни» не є самоціллю, а мають на меті виконати Божу обітницю – здобути землю. Брейггеман має рацію, відзначаючи центральне місце «землі» в мріях і теології Ізраїлю. «Земля», стверджує він, «є важливою, якщо не центральною темою біблійної віри».⁶ Під цим він має на увазі, що біблійна віра – це прагнення «приналежності» до суспільства, яке включає відчуття долі, яке впливає з такого володіння. Він простежує теми «землі», «безземелля», «дому та безпритульності» у цитованому дослідженні землі як обітниці, проблеми та способу її одухотворення в Новому Завіті.⁷

Важко не погодитися з Брейггеманом, що володіння землею робить війни народу Господнього «герем-війнами», які проводилися для того, щоб прокласти шлях до здійснення Божої обітниці. Експансія Ізраїля, на відміну, скажімо, від Гітлера, була керована не жадібністю чи бажанням експлуатації заради вищості раси, а переконанням, що земля належить їй по праву. Ізраїл не брав землю, яка належала іншому народові, а лише входила до своєї спадщини.⁸

«Земля» також прояснює самосвідомість Ізраїлю як теократичної нації. Отримання обітниці означало, що люди, які подорожували довгий час оселилися на оволоділій землі, що призвело до кардинальних змін у моделі життя. Це, звісно, призводить до суттєвої зміни ставлення до війни. Тепер більше не потрібно атакувати, щоб заволодіти чимось новим, а потрібно захищатися, щоб зберегти те, що є їм подароване.⁹

⁵ Winn A. Ain't Gonna Study War No More: Biblical Ambiguity and the Abolition of War. URL: <https://www.religion-online.org/book-chapter/chapter-4-yahweh-warrior-god/> (дата звернення: 21.05.2023).

⁶ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 32.

⁷ Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

⁸ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 33.

⁹ Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. American Anthropologist, 83(3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

Перш, ніж ми перейдемо до розгляду Нового Заповіту, ми повинні звернути увагу на те, що в Старому Завіті віра в могутність людини є ненадійним захистом для людей, які стверджують, що Господь є їхнім Богом. Господь єдиний правдивий захисник Ізраїля.

1.2. Війна та мир у Новому Завіті

Аналізуючи книги Нового Заповіту, ми бачимо наскільки суттєвою є різниця між трактуваннями війни між завітами. Старий Завіт з його тісною ідентичністю, вираженою в землі, законі та народі, змінюється Новим Завітом, окресленим Царством, благодаттю та людьми.

Можемо знайти книги та статті, в яких Новий Завіт розглядається на предмет його вчення про війну та мир. Однак, надто часто ці дослідження приділяли дуже мало, або взагалі не приділяли уваги декільком факторам, які роблять цю тему особливо важкою для розгляду.¹⁰

По-перше, на відміну від текстів Старого Завіту, усі твори Нового Завіту були написані протягом приблизно ста років, приблизно в 50-150 роках нашої ери. Навіть якщо належним чином взяти до уваги той факт, що автори Нового Завіту використовували більш ранні християнські традиції, цей період подовжується не більше, ніж на двадцять років. Хоча треба зважати на важливі зміни в політичній ситуації та проблеми, з якими християнам доводилося мати справу навіть протягом цього періоду десяти чи дванадцяти десятиліть. Не можна очікувати великих змін у ситуації та поглядах, які можна було окреслити в історії Ізраїлю.¹¹

По-друге, життя і служіння Ісуса, а також подальша поява християнського руху (включно з усіма писаннями, які увійшли до Нового Завіту) відбувалися в межах імперії, яку римляни зробили відносно безпечною

¹⁰ Winn A. Ain't Gonna Study War No More: Biblical Ambiguity and the Abolition of War. URL: <https://www.religion-online.org/book-chapter/chapter-4-yahweh-warrior-god/> (дата звернення: 21.05.2023).

¹¹ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 51-52.

та вільною від будь-якої серйозної загрози вторгнення. Там були прикордонні битви (зокрема, з парфянами) і громадянські конфлікти, але не ті великі «міжнародні» конфлікти, які відображені в деяких частинах історії вибраного народу.¹²

По-третє, релігійна спільнота, з якої походять писання Нового Завіту, на відміну від стародавнього Ізраїлю, ніколи не мала власної національної історії та не мала досвіду політичної чи військової влади. Найдавніші віруючі становили сектантську меншість в юдаїзмі, який сам був етнічною та релігійною меншиною в Римській імперії, не маючи ефективної політичної влади.

Нарешті, має вирішальне значення, що писання Нового Завіту походять від релігійної течії, яка усвідомлювала себе як у світі, але не від нього. У той час як віра Ізраїлю була орієнтована на дії Бога в його власній національній історії (навіть тоді, коли вона з нетерпінням чекала майбутнього сповнення), віра Церкви була орієнтована на те, що, як вона сприймала, Бог уже здійснив в Ісусі Христі (навіть якщо вона також сподівалася на майбутнє виконання). Можна провести паралелі між вірою в спасительну силу Ягве, яка виявилася у події Виходу, і вірою в Божу спасительну силу, яка виявилася в смерті та воскресінні Ісуса. Проте, факт залишається фактом: Церква розуміла, що події життя Христа започаткували не просто нову фазу історії, а цілу нову епоху. У той час як Ізраїль тісно пов'язував свою історію народу Божого з «історією спасіння», Церква, принаймні в найраніші періоди свого життя, вважала все історичне існування, включаючи своє власне, радикально визначеним спасительною дією Бога у Христі.¹³

Щоб врахувати ці кілька факторів, цю структурну частину роботи ми не розпочинаємо з розгляду тих конкретних текстів Нового Завіту, які протягом тривалого часу вважалися особливо перспективними або проблематичними щодо теми війни та миру. Почнем з деяких спостережень щодо загального

¹² Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

¹³ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 53.

політичного контексту, в якому виникли матеріали Нового Завіту, але про що сам Новий Завіт дає лише дуже непрямі докази. Далі особлива увага приділяється синоптичним традиціям про Ісуса та листам Павла, оскільки саме ці матеріали дають нам доступ до ранніх та, водночас, ключових змін у християнському ставленні до світу, а отже, до таких питань, як війна та мир.¹⁴

Те, що часто називають «світом Нового Завіту», насправді, звичайно, було світом імперського Риму. Вся світська влада належала кесарям, а не Христу. Таким чином, можна сказати, що час, який часто називають «періодом Нового Завіту», розпочався від Августа (помер у 14 р. н. е.) до Антоніна Пія (138-161 р. н. е.). Про цей період необхідно підкреслити три моменти, пов'язані з нашою темою.¹⁵

По-перше, це був час відносного миру та процвітання, перемога Октавіана над Антонієм і Клеопатрою при Акціумі в 31 р. до н. е. ознаменувала кінець тривалого періоду громадянської боротьби в республіканському Римі.¹⁶

По-друге, з 63 р. до н.е., коли римські війська під проводом Помпея зайняли Єрусалим, палестинські євреї існували як один із підвладних народів імперії, їх доля була пов'язана з різною політикою, а іноді, й примхами імператорів та їхніх агентів. Хоча Ірод, який був «царем для євреїв», поставленим Августом, намагався примирити своїх єврейських підданих, роблячи різні поступки, які дозволяли їм продовжувати практикувати свою релігію, у більшості аспектів його режим був жорстоким і репресивним. Він без вагань придушував тих євреїв, які становили загрозу його владі. Після того, як його син і наступник, Архелай, був скинутий і відправлений у вигнання в 6 р. н.е., Рим загалом прагнув використовувати свою владу таким чином, щоб не відчужувати різні групи населення, що перебували під його контролем, і це включало певну толерантність до євреїв та їхніх релігійних практик.¹⁷

¹⁴ Winn A. Ain't Gonna Study War No More: Biblical Ambiguity and the Abolition of War. URL: <https://www.religion-online.org/book-chapter/chapter-4-yahweh-warrior-god/> (дата звернення: 21.05.2023).

¹⁵ Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

¹⁶ Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

¹⁷ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017.С. 56.

Євреї, однак, відчували тягар збору податків, запровадженого римлянами в 6 році нашої ери, і організовані єврейські рухи опору, ймовірно, походять з того часу. Під час правління Калігули (37-41 рр.) проти євреїв були спрямовані різні злочини та репресивні заходи, і хоча вони були дещо пом'якшені за Клавдія (41-54 рр.), за цього імператора після заворушення в Римі був виданий едикт про вигнання євреїв з міста. Тоді за часів Нерона (54-68 рр.) єврейська неспокійність, яка довго кипіла, переросла у відкрите повстання, коли зелоти¹⁸ та інші войовничі єврейські партизани захопили Єрусалим, поклавши початок єврейсько-римській війні 66-70 рр.¹⁹

По-третє, політичне становище християн, принаймні до часів єврейсько-римської війни мало чим відрізнялося від єврейського, оскільки юдаїзм сприймали як дивну, але відносно нешкідливу східну релігію, християн теж терпіли як дивних, але нешкідливих єврейських сектантів. Були, однак, конкретні місцеві інциденти, як-от за часів Клавдія, коли християнська діяльність у Римі спонукала до едикту, який, імовірно, виганяв єврейських християн, а також євреїв з міста. Тамтешні християни зіткнулися з більш серйозними проблемами, коли за Нерона їх звинуватили в катастрофічній пожежі в місті та багато з них були страчені.²⁰

Після 70 року християни ставали все більш помітною релігійною спільнотою навіть для римських чиновників, і в міру того, як християнська присутність в елліністичних містах імперії ставала дедалі помітнішою, збільшувалися приводи для подібних протистоянь. Тим не менш, під час правління Антоніна не існувало загального закону, який перешкоджав би християнам зберігати відносно життєздатне місце в суспільстві. Такі переслідування, які мали місце, зокрема, у Малій Азії за Доміціана (81-96 рр.), зазвичай були спричинені лише інцидентами, які, здавалося, загрожували

¹⁸ Зелоти (від грец. ζηλωτής, «ревні», івр. מַחֲזִיקִים, канім) — соціально-політична та релігійна течія в Юдеї, що виникла в епоху Маккавеїв у другій половині I століття до н. е. і оформилася остаточно у середині I століття н. е. Були одним з розгалужень руху фарисеїв. Зелоти. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%B8> (дата звернення: 21.05.2023).

¹⁹ Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

²⁰ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 57.

громадському порядку, були обмеженої тривалості, локального масштабу та спрямовані більше на окремих осіб, ніж на Церкву.

Є певні докази того, що вже в останні десятиліття першого століття християнам дозволялося вести публічний спосіб життя, принаймні на муніципальному рівні, хоча немає жодної інформації про те, щоб християни служили в Римській армії.²¹

1.2.1. Наука Ісуса Христа про мир

Ісус проголошував неминучість Божого Царства і закликав своїх слухачів до покаяння в очікуванні цього. Це Царство розумілося як Божий есхатологічний акт спасіння, відвідування Божої суверенної сили, вираженої у справедливості, милосерді та любові. Ісус не закликав своїх слухачів «завоювати» Царство, але отримати його в дар. Найбільш яскраво це зображено в притчі про сіяча в Марка 4:26-29. Після того, як насіння було посіяно, сіяч може тільки чекати з благоговінням, поки воно проросте і виросте, «він не знає, як».²²

Заклик Ісуса до покаяння був, по суті, закликом довіритись Божій справедливості, милосердю та любові. Це очевидно, наприклад, у притчі про суддю, який нарешті відповів настирливій вдові та дав їй порятунок від її супротивника (Лк. 18:2-5), а також у Притчі про блудного сина (Лк. 15:11-32). Наскільки ж більше можна довіряти Богу, що він справедливо поводитиметься з тими, хто звертається, щоб отримати божественне милосердя! Крім того, це покаяння, засноване на довірі до Божого милосердя, має знайти вираження в повній переорієнтації свого життя від себе до Бога.²³

²¹ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 66.

²² Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

²³ Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

Хоча заклик любити ближнього у вченні Ісуса Христа (Мк. 12:28-34) не був унікальним, поняття «ближнього» було розширено, щоб охопити осіб, які не належать до власної етнічної, соціальної чи релігійної групи; і радикалізація наказу, яка поширила його навіть на ворогів (Мт. 5:44; Лк 6:27-28), здається, була безпрецедентною.²⁴

Ісусове вчення про Боже милосердя та про його вплив на стосунки з іншими були продемонстровані в його власному житті. Не може бути жодних сумнівів щодо автентичності традиції, яку він пов'язував із «грішниками та збирачами податків».²⁵ Здається, спілкування за столом було регулярною частиною служіння Ісуса, приводом для вдячного святкування обітниці Царства та радісного очікування того, що означатиме його прихід (Мт. 8:11; Мт. 22: 1-14). Те, що люди, яких зневажали побожні євреї та єврейський релігійний олімп, були включені до цього товариства, показує, наскільки глибоко Ісусове розуміння Царства вплинуло на те, як він і його послідовники ставилися до інших людей»²⁶.

Нарешті, можна бути впевненим, що Ісус був заарештований і страчений римлянами у відповідь на звинувачення в тому, що він присвоїв собі титул «Цар Юдейський» (Мк. 15:26) – титул, який носив Ірод, але не його наступники. Іноді це використовувалося для посилення ствердження того, що Ісус справді був повстанцем; що, якщо він сам не був зелотом, то принаймні симпатизував цілям і методам цього руху. Однак, як багато-хто з науковців зазначав, «докази не можуть підтвердити такий висновок».²⁷

Проголошення Ісусом Царства Божого, як дару, прямо суперечило переконанню зелотів про те, що цар може бути встановлений шляхом войовничої революції. Його вчення про любов до ворогів прямо суперечило закликам зелотів використовувати насильство для повалення ворогів; зв'язок

²⁴ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 62.

²⁵ Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

²⁶ Коханчук Р. М. Становлення доктрини війни в ранньому християнстві. Українське релігієзнавство. 2003. № 26. С. 20-21.

²⁷ Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

Христа із «грішниками та збирачами податків», з якими він був добре знайомий, ніколи б не знайшов підтримки у представників руху zelotiv.²⁸

Також іноді стверджується, що дії Ісуса, коли він вигнав торговців та міняйл із храму (Мк. 1:1,15-19), є доказом того, що він був відданий насильницькому поваленню римського панування в Палестині, оскільки храмовій ієрархії було дозволено функціонувати лише з дозволу римлян. Однак, набагато більш імовірно, що традиція перебільшувала початкове пророче слово, сказане в храмі, або пророчу дію, здійснену в храмі, ніж применшувала те, що насправді було повномасштабним нападом Ісуса та його послідовників на храмових торговців.

Адже, будь-який такий напад вимагав би великих збройних сил та, безсумнівно, спричинив би протидію римської гвардії, яка стояла в сусідній вежі Антонія, і вилився б у масові заворушення. Нічого подібного, однак, не засвідчено ні в одному давньому джерелі.²⁹

Також так звані «висловлювання про меч» у Мт. 10:34 та Лк. 22:36 не вимагають жодних пояснень щодо того, що вже було зазначено щодо ідеологічної дистанції між Ісусом і zelotami. Зокрема, меч може бути метафорою мучеництва, особливо якщо цей вислів походить від ранньої Церкви. У будь-якому випадку мечем володіє не Ісус чи його послідовники, а його супротивники.³⁰

Наказ Ісуса своїм учням озброїтися мечами (Лк. 22:36) є складнішим для розуміння. Тут також меч може бути метафорою конфлікту та страждань, і суть може полягати в тому, що послідовники Ісуса повинні підготуватися витримати це. Якщо так, то учні неправильно розуміють, тому що вони показують йому, що вже мають два мечі.

Однак автентичність вислову: «Віддайте кесареві, що кесареве, а Богові – що Боже» (Мк. 12:17) майже не викликає сумнівів. Це вірш необхідно

²⁸ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 66.

²⁹ Там само. С. 67.

³⁰ Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

розглянути тут хоча б тому, що святий Августин використовував його, щоб підтвердити свою точку зору, що деякі війни є справедливими, стверджуючи, що «данина дається навмисно, щоб заплатити солдатам за війну».³¹

Синоптична традиція представляє цей вислів як відповідь Ісуса на запитання про податок, який євреї були зобов'язані сплачувати Риму після усунення Архелая приблизно двадцять п'ять років перед тим. Більшість євреїв вважали податок важким і обтяжливим, а zeloti взагалі відмовлялися його платити. Слід зазначити, однак, що податок не був відомий як кошти, які стягувалися спеціально для підтримки армії Цезаря, і ніщо в тексті чи контексті висловлювання також не свідчить про це.³²

Взята сама по собі перша частина вислову, здається, є прямолінійною ствердною відповіддю. Якби це була повна відповідь Ісуса, він відкрив би себе для викриття як колабораціоніста Риму, нелояльного до Бога. Або, якби він відповів лише посилаючись на зобов'язання перед Богом, він міг бути трактований як прихильник zelotів і міг бути засуджений як заколотник. Отже, яка сила двочастинної відповіді? Чи означає це, що людина однаково відповідає перед кесарем і перед Богом? Швидше, слід сказати, що, оскільки коментар про надання Богові того, що є Божим, відповідає на питання, яке конкретно не було порушено, наголос падає саме на нього. Коли твердження про претензії Цезаря та Бога зіставляються, як тут, стає очевидним, що перші, хоча й не відхиляються, тим не менш, безумовно підпорядковані останнім. Таким чином, цей вислів слід розуміти в контексті проповіді Ісуса про неминучість Царства Божого: немає порівняння правління кесаря й Бога, бо одне має скоро закінчитися, а інше вічне.³³

Підводячи підсумок, можна сказати, що війна і мир, які розглядалися як соціальні та політичні питання, не були темою вчення Ісуса чи його служіння.

³¹ Коханчук Р. М. Становлення доктрини війни в ранньому християнстві. *Українське релігієзнавство*. 2003. № 26. С. 22.

³² Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

³³ Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

Рим не був у стані війни, як і євреї не воювали з Римом, і Ісусове послання стосувалося суверенної справедливості, милосердя та любові Бога.. Однак також очевидно, що його розуміння Бога, Божих претензій і Божого Царства виключало його підтримку будь-яких військових дій проти Риму, так само як це дало поштовх його служінню бідним, пригнобленим і зневаженим власним суспільством і так само, як це призвело, нарешті і за іронією долі, до його арешту та страти як повстанця.³⁴

1.2.2. Війна та мир у посланнях апостола Павла

Служіння Павла, не менше, ніж служіння Ісуса, мало фундаментально есхатологічне спрямування. Для апостола сам Ісус встановлює вирішальну есхатологічну подію. Зокрема, у смерті та воскресінні Ісуса Павло бачить остаточне розкриття теми про Божу рятівну силу, присутню як справедливість, милосердя та любов (наприклад, Рим. 3:21-26; 5:6-21; 8:31-39; 1 Кор. 1:18-2:5).³⁵

Не попри своє розп'яття, а саме через нього Ісус відкривається як Христос (Месія); і Боже правління встановлено через правління благодаті (наприклад, Рим. 5:21; 6:14) і любові (наприклад, 2 Кор. 5:14). Однак, для Павла завершення Божого правління все ще є майбутнім (наприклад, Рим. 8:18-25), а остаточна праведність все ще є надією (Гал. 5:5). Тому віра – це не лише відповідь на те, що Бог уже дав, але й постійне очікування того, що Бог ще подарує. Обидві ці ідеї присутні в Рим. 5:1-5, де, крім того, апостол стверджує, що «надія не засоромить нас». Це тому, що Божа любов, сила нової доби, яка рішуче увірвалася в нинішню епоху через Ісусову смерть на хресті (1 Кор. 1:18-25; Рим. 5:6-11), вже діє через Святого Духа (Рим. 5:5), який, отже, можна описати як «аванс» за те, що ще має відбутися (2 Кор. 1:22; 5:5).³⁶

³⁴ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 70.

³⁵ Коханчук Р. М. Становлення доктрини війни в ранньому християнстві. *Українське релігієзнавство*. 2003. № 26. С. 22.

³⁶ Коханчук Р. М. Становлення доктрини війни в ранньому християнстві. *Українське релігієзнавство*. 2003. № 26. С. 23.

Таким чином, на думку Павла, хоча віруючі повинні продовжувати рахуватися з життям у «теперішньому злому віці» (Гал. 1:4), вони вже були затребувані для нового віку. Вони належать не до земної держави, а до небесної (Фил. 3:20). Замість того, щоб відповідати цьому віку, вони повинні дозволити собі бути перетвореними силою Божого дару та права (Рим. 12:1-2). Як і спадкоємці, вони мають як свободу жити в очікуванні свого спадку, так і відповідальність бути гідними його (Гал. 3:29-4:7; пор. 1 Сол. 5:10). Крім того, оскільки сила, якої вони прагнуть, є силою любові, їхня віра має знайти вираження в любові (Гал. 5:6).³⁷

Не лише у своїх попередніх посланнях (наприклад, 1 Сол. 4:17; 1 Кор. 7:26,29; 15:51), але також і в останніх (Рим. 13:1-12а) Павло писав із проникливістю про відчуття неминучості повернення Христа та кінця історії. Це, очевидно, перешкоджало йому мати будь-який довгостроковий погляд на соціальні інститути чи проблеми, і не дивно, що «соціальна реформа» як така не є темою в жодному з його листів. Зрозуміло, що політичні, соціальні та економічні порядки належали до «образу цього світу, [що] минає» (1 Кор. 7:31). Однак це аж ніяк не виключало Павлову турботу про теперішній світ. Незважаючи на те, що воно «мине», воно все ще є місцем, де проповідувалась євангелія і де тих, хто прислухається до євангелії, покликано бути слухняними (1 Кор. 7:17-24). Для Павла християнська надія не позбавляє сенсу нинішнє життя. Радше, саме тому, що сьогодні є часом впевненої надії, це також час і місце для віри та послуху віри в любові.³⁸

Віруючі мають бути представниками любові в спільноті віри, служачи та піклуючись один про одного (Рим. 12:9-10; 13:8-10; 1 Кор. 8; 12-14; Гал. 5:13-14; 6:2). Крім того, людина також підпорядковується правилу любові у стосунках з невіруючими, як Павло неодноразово наголошує (1 Сол. 3:12; 5:15; Фил. 4:5; Гал. 6:10). Справді, хоча він і не посилається на авторитет Ісуса, він,

³⁷ What are jus ad bellum and jus in bello? ICRC International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/document/what-are-jus-ad-bellum-and-jus-bello-0> (дата звернення: 23.05.2023).

³⁸ Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

очевидно, спирається на Ісусове вчення про любов до ворогів, коли закликає римських християн благословляти своїх переслідувачів, відплачувати за зло добром, жити в мирі з усіма і залишити помсту Господу (Рим. 12:14, 17-21).³⁹

Зрозуміло, що Павло не міг наївно повторювати вчення Ісуса, зокрема через його часті труднощі, які він зазнав як апостол (наприклад, 2 Кор. 6:46-5; 11:23-29), включаючи побиття та ув'язнення від рук римської влади (2 Кор. 6:5; 11:23, 25; Фил. 1:7, 12-18; Филим. 10 тощо). Тому не дивно, що він так часто використовує військові образи, описуючи своє служіння (Фил. 2:25); апостоли, як і воїни, заслуговують на підтримку тих, кому вони служать (1 Кор. 9:7); його місія подібна до військової кампанії, і вона спрямована на захоплення воїнів для Христа (2 Кор. 10:3-5); його проповідь подібна до сурми, що видає заклик до бою (1 Кор. 4:8); і ті, хто відгукнеться на заклик, повинні «надягнути броню віри та любови й шолом надії на спасіння» (1 Сол. 5:8). Звичайно, це не мирська війна, бо вона ведеться силою Божою (2 Кор. 10:4); і не можна забувати, що для Павла Божою силою, розкритою у «слабкості» хреста, є любов.⁴⁰

Зокрема, апостол пише до Коринтян: «нас ображають, а ми благословляємо; нас гонять, а ми терпимо; нас ганьблять, а ми з любов'ю відзиваємося; ми мов те сміття світу стали, покидьки всіх аж досі» (1 Кор. 4: 12-13). Єдині два уривки, в яких Павло конкретизує 1 Кор. 6:1-6 і Рим. 13:1-7. У першому він стверджує, що суперечки між віруючими не повинні передаватись на розгляд поган у цивільних судах. Якщо один віруючий дійсно має скаргу на іншого (і не бажає терпіти несправедливість, як віддав би перевагу Павло), це має розглядатися в самій громаді. Есхатологічна перспектива апостола чітко сформувала його ставлення тут; оскільки врешті-решт світ встане перед судом Христовим, християнам недоречно піддавати себе світським судам.⁴¹

Точну тему Рим. 13:1-7 визначити складніше. Це явно не «природа держави» чи питання про «божественне право правителів». Було стверджено,

³⁹ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017.С. 74.

⁴⁰ Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

⁴¹ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017.С. 75-76.

що християни імперської столиці задавалися питанням, чи їхні зобов'язання перед Ізраїлем у загальному сенсі включають також конкретні зобов'язання підтримувати єврейську національну позицію, а отже, дедалі більше вороже ставитись до Риму. Вступне звернення (Рим. 12:1-2) полягає в тому, що віруючі дозволяють щоб їхні життя керувалися волею Бога, а не вимогами цього теперішнього віку; і заключні заклики (Рим. 13:8-14) підкреслюють, що, зодягнувши «зброю світла» і «Господа Ісуса Христа», вони повинні керуватися тільки «законом» любові». ⁴²

Отже, очевидно, що єдиною справжньою «війною», про яку мається на увазі в листах Павла, є та духовна війна, яку ведуть за євангелію ті, чия зброя складається з віри, надії та любові, і чия сила перебуває у слабкості хреста. ⁴³

Подібним чином, коли апостол закликає своїх читачів «бути в мирі», не лише з іншими віруючими (наприклад, Рим. 14:19; 1 Кор. 7:15; 2 Кор. 13:1-10; 1 Сол. 5:13), але з усіма (Рим. 12:18), він припускає, що ця відповідальність походить від дару та вимоги євангелії. Дар євангелії – це «мир з Богом» (Рим. 5:1), який здійснюється через примирюючу любов Бога у Христі (Рим. 5:11). Вимога євангелії присутня в правилі любові і таким чином встановлена (2 Кор. 5:1-18). Отже, для Павла мир є по суті есхатологічною, а не соціально-політичною концепцією. Разом із праведністю та радістю, мир становить суть Царства Божого (Рим. 14:17) і вже є реальністю для тих, хто ходить за Духом (Рим. 8:6; Гал. 5:22). ⁴⁴

1.2.3. Інші книги Нового Завіту про мир та війну

Більшість вчених погоджуються, що більшість творів Нового Завіту датуються останніми трьома-чотирма десятиліттями першого століття, а деякі –

⁴² Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

⁴³ Коханчук Р. М. Становлення доктрини війни в ранньому християнстві. *Українське релігієзнавство*. 2003. № 26. С. 25.

⁴⁴ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 54.

першою половиною другого століття. Необхідно поставити кілька запитань, які мають відношення до нашої теми щодо цих творів, хоча, враховуючи обмежений обсяг цієї структурної частини магістерської роботи, у відповідь на них можна виіслити лише кілька основних моментів.⁴⁵

Чи мають ці писання ту саму есхатологічну орієнтацію, яку ми спостерігали в служінні Ісуса та в листах Павла? Тут слід уникати зайвого узагальнення. Тим не менш, зрозуміло, що всі ці автори розуміють подію впрочення Христа як початок нової епохи і що всі вони (за винятком, можливо, четвертого євангеліста) висловлюють, хоча й побіжно, сподівання, що Христос повернеться, щоб принести своє царювання до кінця. Церква може жити з почуттям неминучості Царства Божого, яке започаткувало служіння Ісуса, або близькості повернення Христа, що пронизує листи Павла; але вона все ще розуміє, що знаходиться в світі, але не є частиною світу, і продовжує існувати як різновид есхатологічної спільноти.⁴⁶

Однак, це також правда, що з часом Церква все більше переконується, що її перебування у світі буде продовжено на невизначений термін. З цієї причини ці пізніші твори виявляють більше, ніж листи Павла, турботу про впорядкування доктрини, етичного навчання та церковного порядку. (Євангеліє від Матея та пастирські послання надають чудові приклади всіх трьох проблем.) Вони також приділяють набагато більше уваги тому, як християни, індивідуально та спільно, можуть пристосуватися до життя у світі, не віддаючись водночас світовим цінностями та вимогам (1 Пет. 2:11-4:11), послання апостола Якова є особливо гарним прикладом цього.⁴⁷

Ставлення Церкви до світу ускладнюються фактом ворожості, спрямованої проти віруючих, не лише з боку поган загалом (наприклад, у 1

⁴⁵ Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

⁴⁶ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 53-54.

⁴⁷ Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

Пет.), але часто саме від євреїв та, іноді, від держави (як видно принаймні в Книзі Одкровення, якщо не також у 1 Пет.).⁴⁸

Також, християн неодноразово закликають переконатися, що їх повсякденна поведінка не опускається нижче стандартів, загальноприйнятих суспільством, щоб вони та їхня євангелія не були дискредитовані з неправильних причин (наприклад, Кол. 4:5; 1 Тим. 3:7; 5:14; 6:1; Тит. 2:5, 8, 10). Але навіть коли, як у Книзі Одкровення, ми бачимо, що Церква піддається ризику з боку самої Римської держави, немає чіткого занепокоєння щодо «мирських справ» у більш загальному та звичайному сенсі.⁴⁹

Що ж тоді сказати про згадки в Мк. 13:7-8; Мт. 24:6-7; Лк. 21:9-10 про «війни та воєнні чутки» та про повстання «народу...проти народу, і царства проти царства»? Це слід розуміти перш за все як частину традиційного апокаліптичного опису лиха, яке має розпочатись в останні дні. Чи є вони, принаймні в Марка, також натяками на єврейське повстання 66-70 років, невідомо. Однак у Євангеліях від Матвія та Луки повстання та його результат, безсумнівно, маються на увазі. Додаток від Матея в притчі про весільний бенкет чітко натякає на падіння Єрусалиму («Розгнівався цар і вислав військо, яке вигубило тих убивців, а їхнє місто спалило», Мт. 22:7), і в інших місцях є прямі згадки («пророцтва», сформульовані постфактум) про (римську) армію, яка оточує Єрусалим (Лк. 2, 1:20), та земляні укріплення, які вони створили під час облоги (Лк. 19:43), і про наступні спустошення, які вони вчинили в місті (Лк. 19:44), включаючи знищення храму (Мт.. 23:38; Лк. 13:35a).⁵⁰

Кожен із цих уривків, однак, передбачає апокаліптичну інтерпретацію падіння Єрусалиму. Це падіння розглядається не просто як подія світової історії, але як Божя кара євреям за їхнє невір'я. Важливо визнати, що тут діють християнські апологетичні інтереси. Не виникає жодних питань про

⁴⁸ Коханчук Р. М. Становлення доктрини війни в ранньому християнстві. *Українське релігієзнавство*. 2003. № 26. С. 25-26.

⁴⁹ Там само. С. 27.

⁵⁰ Коханчук Р. М. Становлення доктрини війни в ранньому християнстві. *Українське релігієзнавство*. 2003. № 26. С. 27.

справедливість війни як такої: чи були морально виправдані євреї, повставши, чи морально виправдані римляни у своєму безжальному знищенні Єрусалиму.

В Об. 6:3-4 війну символізує вершник на криваво-червоному коні з мечем, якому «дано тому взяти мир від землі, і щоб один одного вбивали; дано йому меч великий» може матися на увазі, або поразка Риму від парфян у прикордонній війні 62 р. або громадянська боротьба після самогубства Нерона в 68 р. У будь-якому випадку, тут також є перспектива апокаліптична. Війна розглядається не як соціально-політичне явище, а як частина Божого наміру: це Агнець, який звільняє чотирьох вершників на землю (Об. 6: 1,3,5,7), а другому дозволено позбавити землю її миру (Об. 6:4).⁵¹

Деякі уривки, звичайно, включають принаймні загальні, неапокаліптичні згадки про війну чи армію. Римського сотника хвалять за його віру (Мт. 8:5-13; Луки 7:1-10); інший, стоячи біля хреста, визнає свою віру в Ісуса як Божого Сина (Мт. 27:54; Мк. 15:39; пор. Лк. 23:47); а ще інший, Корнилій, представлений як перший навернений язичник Церкви (Дії 10). Немає жодних припущень про те, що їхнє визнання віри в Ісуса несумісне з їхньою військовою службою, але остання особливо не схвалюється.⁵²

Подібним чином, коли Іван Хреститель відповідає деяким «солдатам», що вони не повинні зловживати своєю владою або скаржитися на свою платню (Лк.3:14), передбачається, що вони залишаться на військовій службі, однак особливого акценту на цьому немає. І притча Луки, яка зображує царя, який готується до битви (14:31-32), стосується не війни, а учнівства; наслідування Ісуса вимагатиме всього, що людина має (25-30, 33).⁵³

Ідея про те, що влада земних правителів походить лише від Бога, чітко виражена в Євангелії від Івана 19:11, так само як і в Рим. 13:1-7. Ймовірно, це припускає автор, коли закликає християн до молитви за своїх правителів (1 Тим.2:1-2) і підкорятися їм (Тит 3:1). Проте, в жодному з цих випадків держава

⁵¹ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 78.

⁵² Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

⁵³ Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

не згадується як військова сила. Іноді стверджується, що є посилання на це в 1 Пет. 2:13-17, де віруючим наказано підкорятися не тільки імператору, а й «правителям, ним посланим на кару лиходія́м і похвалу доброді́ям» (вірш 14). Проте, підтримання цивільного правопорядку було одним із обов'язків військових підрозділів, розміщених у провінціях, і це, звичайно, те, про що йдеться в тексті, а не про ведення війни. Важливо також зазначити, що, як і в словах Ісуса про податок, послух перед Богом ставиться вище, ніж послух до Цезаря.⁵⁴

Оскільки християни мають жити як «Божі слуги», вони повинні «боятися Бога», тобто вважати Його своїм Господом, але те ж саме не сказано про імператора, який заслуговує лише «честі», як і всі інші.⁵⁵

У посланнях до Павла, як і в листах самого Павла, «мир» стосується стосунків віруючого з Богом, які були встановлені через примирюючу любов Христа (наприклад, 1 Кол. 1:20), а також стосунків вірних з одних з одними (наприклад, Еф. 2:11-22). Саме *Pax Christi* (Кол. 3:15), а не *Pax Augusta*, має́ться на увазі тут, як і в четвертому Євангелії (наприклад, Ів. 14:27; 16:33).⁵⁶

Дійсно, Павлів образ духовної зброї християнина тепер розширений, щоб включити «спорудження євангелії миру» (Еф. 6: 15). Тому в цих листах та в інших місцях віруючих закликають бути посланцями миру (Мт. 5:9; Як. 3:18), не тільки в їхній власній спільноті віри (наприклад, 2 Тим. 2:22; Мк. 9:50).), але також і з чужинцями (Євр. 12:14) і навіть зі своїми ворогами (1 Пет. 3:11).⁵⁷

Коли християн покликані чинити опір тим, хто їм протистоїть, як у 1 Пет. 5:8-9, заклик полягає не у відплаті, а в тому, щоб терпіти страждання, залишаючись непохитними у своїй вірі. Це також стосується Івана з Патмосу, який, трактуючи «війну» Риму проти Церкви апокаліптично (наприклад, Об. 12; 13), закликає своїх читачів витерпіти до кінця (наприклад, Об. 2:10, 19; 14:12).

⁵⁴ Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 78-79.

⁵⁵ Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

⁵⁶ Коханчук Р. М. Становлення доктрини війни в ранньому християнстві. *Українське релігієзнавство*. 2003. № 26. С. 28.

⁵⁷ Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

Він впевнений, що могутній Рим упаде, переможений не силою зброї, а заколений Агнцем (Об. 17:14).⁵⁸

Те, що Церква не зробила жодної спроби, так рано, запитати, яким чином її Євангеліє має відношення до питання війни і миру, було частково пов'язано з політичними умовами в цілому, частково зі статусом Церкви як руху меншості, який переважно не мав доступу до політичної влади і частково до есхатологічної надії за яку вона трималася. Однак, Євангеліє, про яке свідчить Новий Завіт, жодним чином не виключає занепокоєння більшими соціальними проблемами.

1.3. Участь Католицької Церкви у воєнних конфліктах. Хрестові походи.

Переосмислення історичних подій з різних точок зору може відбуватися через відкриття нових доказів або коли час приносить дистанцію та більшу об'єктивність щодо травматичних подій. Хрестові походи в світовій історії залишили досить суперечний слід. Враховуючи розлогість даної теми у цій структурній частині магістерського дослідження маємо на меті не описати події Хрестових походів, радше виокремити головні аспекти, які найбільш дотичні до теми роботи.

Хрестові походи представляють одну з найцікавіших, але водночас найбільш суперечливих епох в історії Церкви. Рух розпочався на Клермонському соборі 27 листопада 1095 року, коли Папа Римський Урбан II закликав християн звільнити Святу Землю від мусульман. Що стосується впливу та глобального значення Хрестових походів, не дивно, що історичний перегляд цих подій все ще розвивається. Це може бути пов'язано з тим фактом, що термін «хрестові походи» все ще використовується в популярному дискурсі, часто з навантаженою та емоційною конотацією. Хрестові походи були

⁵⁸ Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).

згадувані такими відомими людьми, як Папа Римський, який «попросив вибачення за Хрестові походи», а також колишній президент США Обама (2015), який згадував про «жахливі вчинки», скоєні в ім'я Христа під час Хрестових походів.⁵⁹

Хоча іслам був не єдиною причиною хрестових походів, можна стверджувати, що без ісламу не було б хрестових походів. Напад Мухаммеда та його армії на Мекку в 630 р. н. е. зрештою призвів до того, що вся західна Аравія стала мусульманською громадою, яка називається.⁶⁰

У VII столітті араби (мусульмани) захопили три з п'яти християнських центрів – Єрусалим, Антіохію та Александрію. Загроза для християнських країн зростала протягом наступних століть, і навіть Рим зазнав набігу в 846 році мусульманськими силами.⁶¹

Протягом VIII століття мусульманські правителі заборонили всі демонстрації хреста в Єрусалимі та збільшили штрафний податок для християн. У 772 році мусульманський халіф наказав таврувати руки всіх християн і євреїв Єрусалиму. Грабунок і руйнування церковних будівель в Єрусалимі також відбувалися протягом X і XI століть.

Оскільки знання латинського Заходу про мусульман практично не існувало, Церква забороняла християнам укладати контракти з мусульманами, унеможливаючи з ними перемир'я чи мир. Мусульмани вважалися неконвертованими, а винищення було прийнятним рішенням; вважалося, що вони не мають свободи вибору і тому не можуть вибирати між наверненням і смертю; вони навіть не вважалися такими, що мають право захищати себе, коли стикаються з винищенням.⁶²

⁵⁹ Про справжню історію Хрестових походів. Журнал «Crisis» від 4 квітня 2002. URL: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistb/zmistb28> (дата звернення: 22.05.2023).

⁶⁰ Успенский Ф. История крестовых походов. URL: <http://www.allk.ru/book/130/1088.html> (дата звернення: 23.05.2023).

⁶¹ Гутнова Е. Классовая борьба и общественное сознание крестьянства в средневековой Западной Европе (XI – XV ст.). Москва, 1984. С. 125.

⁶² Успенский Ф. История крестовых походов. URL: <http://www.allk.ru/book/130/1088.html> (дата звернення: 23.05.2023).

Папа Урбан II охарактеризував мусульман як «недолюдей і грабителів жінок, убивць християн і забруднювачів християнських церков, жорстоких, хижих і агресивних»⁶³.

Протягом XI століття Церква дотримувалася думки, що «язичники неправі, а християни праві». Противників хрестоносців називали «невірними», «язичниками», «ворогами Христа»⁶⁴.

На час Першого хрестового походу наприкінці XI століття Європу та Близький Схід можна було розділити на три блоки влади: на східному краю знаходився світ ісламу; на заході, що межували з Атлантикою, були феодальні держави Західної Європи; а між ними, в центрі світу, була Візантія.⁶⁵

Європа виходила з Середньовіччя, і багато її націй були новоутвореними. Це також був час величезних релігійних змін у Західній Європі, що призвело до Ренесансу в монастирських установах і загалом до «гострого релігійного почуття». Західна Європа економічно дуже відставала від решти цивілізованого світу, тоді як Візантія та ісламські держави мали процвітаючу комерційну систему. Такі міста, як Константинополь, Багдад і Каїр, мали сотні тисяч населення, тоді як найбільші європейські міста, такі як Рим, Венеція та Мілан, мали лише від 30 до 40 тисяч осіб.⁶⁶

Починаючи з VIII століття, у західному суспільстві домінувала Церква, а не світська держава, як це було в перші століття християнства. У кожному аспекті західного життя важливість Церкви була очевидною. Навіть при дворах німецьких королів єпископи замінили куріалів (провідних членів кланів у Римі) і римських бюрократів.⁶⁷

Це суспільство поділялося на три класи: духовенство, лорди та миряни. Суперечки всередині цієї ієрархії допомогли сформувати середовище, в якому

⁶³ Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI – XVII вв.). Ленинград, 1990. С. 196.

⁶⁴ Про справжню історію Хрестових походів. Журнал «Crisis» від 4 квітня 2002. URL: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistb/zmistb28> (дата звернення: 22.05.2023).

⁶⁵ Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI – XVII вв.). Ленинград, 1990. С. 197-198.

⁶⁶ Про справжню історію Хрестових походів. Журнал «Crisis» від 4 квітня 2002. URL: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistb/zmistb28> (дата звернення: 22.05.2023).

⁶⁷ Успенский Ф. История крестовых походов. URL: <http://www.allk.ru/book/130/1088.html> (дата звернення: 23.05.2023).

розвивалися Хрестові походи. Зрештою, це призвело до розвитку «рухів за мир», які намагалися нав'язати світу «мир Божий», але несвідомо підготували західне суспільство до хрестових походів.⁶⁸

Окрім рухів за мир, дві інші визначні риси ідеології Західної Європи слід вважати вирішальними у формуванні західної думки, що робить її більш сприйнятливою до ідеї війни в ім'я Бога: концепції паломництва та священної війни.

Спочатку римська влада не заохочувала подорожі до Палестини. Проте з тріумфом хреста за часів Костянтина практика паломництв зросла. Мати Костянтина, Олена, яка поїхала до Палестини, «щоб відкрити Голгофу та знайти всі реліквії Страстей Господніх», спричинила великий інтерес до паломництва до Єрусалиму з її археологічними знахідками в Палестині.⁶⁹

Багато науковців схиляються до думки, що X століття стало початком великої епохи паломництва. У Палестині мусульманська влада рідко створювала проблеми мандрівникам, а радше вітала їх через багатство, яке вони привозили в цей регіон. Однак із середини XI століття паломники зіткнулися зі зростаючим опором з боку мусульманської влади. Останні два десятиліття XI століття ставали дедалі складнішими для паломників, які подорожували до Палестини, оскільки до 1080 року турки контролювали всю Малу Азію та намагалися збільшити свою територію. Насильство та війна, що впливає з цієї ситуації, призвели до того, що територія стала нестабільною та небезпечною для мандрівників.⁷⁰

Щодо священної війни в християнській традиції, то вона має своє коріння частково в Старому Завіті: це війни на служінні Богу, які несуть Божу кару – колективна войовнича лють. Іншим джерелом легітимації священної війни був римський вплив на християнство. Римська традиція та кодифікація війн проти

⁶⁸ Гутнова Е. Классовая борьба и общественное сознание крестьянства в средневековой Западной Европе (XI – XV ст.). Москва, 1984. С. 136.

⁶⁹ Про справжню історію Хрестових походів. Журнал «Crisis» від 4 квітня 2002. URL: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistb/zmistb28> (дата звернення: 22.05.2023).

⁷⁰ Взаимосвязь социальных отношений и идеологии в средневековой Европе. Москва, 1983. С. 40.

варварів, яких вважали ворогами людства, зрештою стали моделлю християнської ворожості до язичників, єретиків тощо.⁷¹

Ідея хрестових походів виникла в мисленні латинського Заходу. Перший хрестовий похід був поєднанням паломництва, покаяння та священної війни, абсолютно чужим для мислення християн у Візантії, які вважали оборонні війни необхідними, але такими, що викликають жаль.⁷²

Жоден хрестовий похід не був би можливим без «революції мислення» XI століття щодо насильства. Саме в цьому столітті священна війна стала частиною папської програми. У XI столітті церковна політика призвела до спрямування агресії на нехристиянських ворогів.⁷³

Причини початку хрестових походів були досить складними. Мусульманська експансія була однією з вирішальних причин, оскільки турки-сельджуки завоювали Палестину, Сирію та Анатолію протягом XI-го століття, розмістившись їх на відстані вражаюче близькій від Константинополя. Ця безпосередня загроза для Візантійської імперії спонукала імператора Олексія Комніна звернутися до папи Урбана II за військовою допомогою. Олексій зосередився на одному спільному факторі, який подолав прірву між Західною Європою та Візантійською імперією – християнська релігія. Звернення Олексія до Заходу розв'язало «приливну хвилю людства, яка мала наблизитися до Близького Сходу». Через кілька місяців (листопад 1095 року) Папа Урбан II виголосив свою знамениту проповідь у Клермоні, яка фактично поклала початок руху хрестових походів. Папство виграло від успішного заклику Урбана до зброї, оскільки це зробило б великий внесок у примирення християнства між Сходом і Заходом і возз'єднання Церкви.⁷⁴

По всій Європі хрест був прийнятий як «національний символ, прапор або герб». Зростання ролі світського уряду в організації та здійсненні хрестових

⁷¹ Там само. С. 45.

⁷² Успенский Ф. История крестовых походов. URL: <http://www.allk.ru/book/130/1088.html> (дата звернення: 23.05.2023).

⁷³ Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI – XVII вв.). Ленинград, 1990. С. 200-201.

⁷⁴ Про справжню історію Хрестових походів. Журнал «Crisis» від 4 квітня 2002. URL: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistb/zmistb28> (дата звернення: 22.05.2023).

походів призвело до того, що деякі історики називають «національними хрестовими походами», що означає, що хрестові походи почали служити «світським амбіціям» і «національним інтересам». Національні війни тепер також зображувалися як «такі ж цінні, як і хрестові походи, як священні війни самі по собі, незалежно від традиції Святої Землі»⁷⁵.

В Англії Літургія та практики, такі як церковні процесії та молитви, раніше присвячені відновленню Святої Землі, тепер були спрямовані на підтримку королівських війн. Протягом 1340-х років ті, хто перебував на службі в королівських війнах, також отримували привілеї, дуже схожі на привілеї, надані хрестоносцям Святої Землі, як-от «звільнення від податків, мораторій на борги та помилування за злочини»⁷⁶.

Незважаючи на те, що хрестові походи перейшли у світську сферу, вони все ще високо цінувалися в суспільстві. Однак, участь світського уряду призвела до того, що хрестові походи стали більш «територіально зосередженими», тобто окремі країни, як-от Франція, могли самостійно організувати хрестовий похід.⁷⁷

Папа теоретично залишав за собою право остаточного дозволу на хрестовий похід, але це мало що означало в світлі його раптового ослаблення влади. До XVII століття вплив Папи послабився до такого ступеня, що він «більше не міг ефективно брати участь у політичних справах Західної Європи». Поява та швидке зростання націоналізму в попередні століття сприяло послабленню влади Папи.⁷⁸

У той час як продаж індульгенцій посилив потік грошей до церковної скарбниці, він також «відкрив двері для дуже серйозних зловживань» і

⁷⁵ Успенский Ф. История крестовых походов. URL: <http://www.allk.ru/book/130/1088.html> (дата звернення: 23.05.2023).

⁷⁶ Гутнова Е. Классовая борьба и общественное сознание крестьянства в средневековой Западной Европе (XI – XV ст.). Москва, 1984. С. 142.

⁷⁷ Про справжню історію Хрестових походів. Журнал «Crisis» від 4 квітня 2002. URL: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistb/zmistb28> (дата звернення: 22.05.2023).

⁷⁸ Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI – XVII вв.). Ленинград, 1990. С. 201.

підкреслив «духовне банкрутство Церкви». Було створено умови для того, щоб Реформація охопила всю Європу.⁷⁹

1.3.1. Зміни поглядів на Хрестові походи впродовж століть

У даній структурній частині магістерського дослідження ми обговоримо кілька думок авторитетних науковців та визначимо, як змінилося бачення Хрестових походів у наукових колах та суспільстві загалом.

Посилаючись на деякі провідні літературні джерела та експоненти останніх п'яти століть, можна побачити чітку зміну погляду на хрестові походи, зміну, яка відповідає тенденціям кожного століття. XVI століття, яке було водночас початком сучасної епохи та вершиною Відродження, створило більш романтичний, навіть цікавий погляд на хрестові походи, хоча деякі вчені обговорювали більш серйозну сторону хрестових походів, або наважився критикувати їх за допомогою морального дискурсу.⁸⁰

У XVII столітті на початку Нового часу, коли відновився інтерес до Біблії та класичних письменників Греції та Риму, хрестові походи розглядалися як історичне явище. У той час, як твори Маймбурга були просякнуті позитивним національним і королівським упередженням, такі вчені, як Бонгарс, не лише продовжували загальний (позитивний) погляд попереднього століття, але й збалансовували його в раціональний спосіб, заявляючи, що хрестові походи були «найнебезпечнішими та найславетнішими». На противагу цьому, такі письменники, як Фуллер, вважали хрестові походи трагедією. Розпочався зсув від позитивного чи позитивістського до радше негативного боку.⁸¹

Просвітництво XVIII століття з його тенденцією до наукового мислення забезпечило інтелектуальну атмосферу з жорстким негативом до хрестових

⁷⁹ Успенский Ф. История крестовых походов. URL: <http://www.allk.ru/book/130/1088.html> (дата звернення: 23.05.2023).

⁸⁰ Взаимосвязь социальных отношений и идеологии в средневековой Европе. Москва, 1983. С. 65.

⁸¹ Задоров М. Крестоносцы на Востоке. URL: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/History_Church/Zaborov/Zaborov5.Php (дата звернення: 21.05.2023).

походів. Такі письменники, як Вольтер, Гіббон, Юм, Дідро і Руссо є знаковими прикладами для цього періоду. Більшість їх тверджень були зроблені з раціоналістичної точки зору і не ґрунтувалися на реальних дослідженнях.⁸²

Раціоналізм у XVIII столітті ставився до хрестових походів в основному іронічно. З одного боку, мислителі раціоналізму розглядали хрестові походи як варварство, але з іншого боку, вони розглядалися їх як засіб, за допомогою якого ширша культура та більш цивілізовані манери були принесені в Європу з мусульманського Сходу.⁸³

XIX століття стало формою для романтизму та ідеалізму з такими країнами, як Німеччина, Франція та Англія. Раціональність і логічне мислення Просвітництва були поставлені під сумнів, тоді як романтична ностальгія того часу призвела до того, що хрестові походи знову стали популярними.⁸⁴

Модернізм і постмодернізм були течіями XX століття. З середини століття лінгвісти почали зосереджуватися на значенні текстів, а не просто критикувати їх зміст. Груссет, Правер і Сеттон є прикладами вчених, які більше зосереджувалися на фактах та інформації про хрестові походи, ніж на критиці руху. Однак, Ердманн і Рансімен все ще дотримувалися негативної позиції щодо хрестових походів.⁸⁵

Сучасна тенденція – починаючи з кінця XX століття – у вивченні хрестових походів зображує менше емоцій і більше інформації; такі вчені, як Бартлетт, Лок, Партнер і Асбрідж, є хорошими прикладами цього поняття. Деякі вчені, як-от Мастнак, здається, більше схиляються до «освіченого» підходу, де хрестові походи вважаються більше негативними, ніж позитивними.⁸⁶

⁸² Про справжню історію Хрестових походів. Журнал «Crisis» від 4 квітня 2002. URL: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistb/zmistb28> (дата звернення: 22.05.2023).

⁸³ Задоров М. Крестоносцы на Востоке. URL: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/History_Church/Zaborov/Zaborov5.Php (дата звернення: 21.05.2023).

⁸⁴ Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI – XVII вв.). Ленинград, 1990. С. 215.

⁸⁵ Успенский Ф. История крестовых походов. URL: <http://www.allk.ru/book/130/1088.html> (дата звернення: 23.05.2023).

⁸⁶ Про справжню історію Хрестових походів. Журнал «Crisis» від 4 квітня 2002. URL: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistb/zmistb28> (дата звернення: 22.05.2023).

Досліджуючи зміни у ставленні до хрестових походів від століття до століття, всупереч очікуванням авторів, кожне століття «хизується» принаймні одним впливовим автором, який негативно ставився або має негативне ставлення до хрестових походів, демонструючи певну негативну лінію, незважаючи на позитив.

Протягом століть ставлення до хрестових походів відрізнялося одне від одного, залежно від тенденції кожного століття – багато представників підтримували ці так звані священні війни, а інші відкидали або критикували їх. Жоден із сучасних учених не виправдовує звірства, вчинені під час хрестових походів. Натомість вони дотримуються збалансованої точки зору, яка багато в чому відповідає точці зору попереднього століття, згідно з якою вони визнають той факт, що світ і його люди сильно змінилися протягом століть. Вони стверджують, що сучасним християнам важко ідентифікувати себе зі своїми попередниками часів хрестових походів.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМАТИКА МИРУ І ВІЙНИ В СОЦІАЛЬНИХ ДОКУМЕНТАХ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Святіший Отець Іван Павло II у проповіді, виголошеній 08 квітня 1984 року під час Святої Меси до вояків, які зібралися на площі Святого Петра на Ювілейний рік, сказав: «Така велика присутність тих, хто збройно служить своїй батьківщині. Зброя в їхніх руках викликає серйозні запитання: чи можна бути добрим християнином і хорошим солдатом? Чи може воїн встояти перед Христом, лагідним і смиренным серцем (пор. Мт. 11:29)? Як внутрішній і міжнародний мир може бути зброєю?»⁸⁷

Багато молодих людей задають собі ці чи подібні питання, коли їх призивають в армію. І хоча не всі обов'язково походять від віри в Бога, прийнята тут біблійна та богословсько-моральна перспектива означає, що, наслідуючи приклад багатого юнака з Євангелія, ми ставимо самому Ісусу запитання: що нам робити? (пор. Мт 19:16).⁸⁸

Перспектива внутрішнього та міжнародного миру також є широким фоном проблеми, що розглядається. По-перше, є два типи крайнощів. З одного боку, в ім'я патріотизму, зрозумілого надто упереджено, почесна служба в обороні своєї країни – як висловився Іван Павло II, посиляючись на *Gaudium et Spes* – може набути фальшивого чи навіть смішного вигляду.⁸⁹

З іншого боку, може існувати свого роду фальшивий християнський оптимізм, живлений ілюзіями щодо простого вирішення миру. Звертаючись до цього оптимізму, Іван Павло II сказав: «Християнський оптимізм, що ґрунтується на славному Хресті Христа та Зісланні Святого Духа, не

⁸⁷ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 340.

⁸⁸ Вейгел Д. Свидетель надежды: Иоанн Павел II : В 2 кн. Кн. 2. / Пер. с англ. А.А. Помогайбо, А.М. Фроловского и др. Москва: АСТ, 2001. С. 98.

⁸⁹ Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «*Gaudium et spes*» (7 грудня 1965 р.). Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі / перекл. з лат. Львів : Свічадо, 2014. № 79.

виправдовує жодних ілюзій [...]. Тому [...] християнин не має ілюзій ні щодо своєї здатності нести мир, ні щодо обсягу ініціатив, які здійснюються з цією метою. Тому він цікавиться всіма людськими зусиллями заради миру і бере в них участь, дивлячись на них тверезо і смиренно. Можна навіть сказати, що він «релятивізує» їх двічі: бачачи їх у перспективі гріховного стану людини та локуючи їх у плані спасіння Бога. Християнин знає, що в серці людини є схильність до агресії, домінування, маніпулювання іншими; знає, що ці тенденції часто підсвідомо впливають на мотиви дій, навіть, не зважаючи на заяви чи позиції, які мають вказувати на пацифістську позицію.»⁹⁰

2.1. Динаміка розвитку доктрини Католицької Церкви щодо миру і війни

Згідно з християнською традицією, справедливий той, хто діє відповідально, щоб, поставши перед Господом на Суді, був визнаний праведним. Справедливість є однією з основних (так званих кардинальних) моральних чеснот.

У правовій думці Стародавнього Риму справедливість – це стійке розположення волі або ставлення людини, що полягає в готовності віддати кожному те, що йому належить. Воно припускає належне знання чийхось прав та об'єктивного морального блага, пов'язаного з дотриманням цього права.⁹¹

У традиційному розподілі застосувань справедливості також виділяється соціальна справедливість. Вона регулює відносини між соціальними групами з різними інтересами, зі взаємними правами та обов'язками на основі ідеї пропорційності. Соціальна справедливість зосереджена на загальному благу: вона вимагає від груп робити внесок у ширше загальне благо та створювати можливості в глобальному суспільстві для цих груп використовувати це загальне благо відповідно до власних потреб. Тому соціальна справедливість

⁹⁰⁹⁰ Вейгел Д. Свидетель надежды: Иоанн Павел II : В 2 кн. Кн. 2. / Пер. с англ. А.А. Помогайбо, А.М. Фроловского и др. Москва: АСТ, 2001. С. 211.

⁹¹ Гроций Г. О праве войны и мира: Репринт. с изд. 1996 г. Москва.: Ладомир, 1994. С. 145.

виражається насамперед функцією правової та розподільчої справедливості, оскільки вона стосується побудови спільного блага та участі в ньому.⁹²

У плюралістичному суспільстві ідея справедливості поставлена на п'єдестал як основна громадянська чеснота. Ідеологи ліберальної демократії посиляються на афінську традицію, забуваючи, що справедливість є християнською цінністю. У такому ставленні можна знайти залишки марксистської рефлексії, яка інструменталізувала ідеї соціальної справедливості, зробивши її елементом політичної риторики. Тільки в контексті Євангелія справедливість набуває значення і стає цінністю, близькою кожній людині, а не просто абстрактним міркуванням.⁹³

Святіший Отець Іван Павло II висловив важливу тезу в своїй енцикліці «*Dives in misericordia*»: «Сучасні політичні доктрини іноді зводять соціальну справедливість до законодавчого акту і позбавляють її морального виміру. Однак, справедливість вимагає здійснення через любов». У тій самій енцикліці Папа зазначає: «Досвід минулого і сьогодення показує, що справедливості самої по собі недостатньо, більше того, вона може призвести до заперечення і знищення самої себе, якщо їй не дозволити формувати людське життя в різних вимірах цієї глибшої сили, якою є любов?»⁹⁴

У Посланні на 01 січня 1998 року Іван Павло II пише: «Справедливість будує, а не руйнує, веде до примирення, а не штовхає до помсти. Уважне роздумування дозволяє нам побачити, що справедливість має своє найглибше коріння в любові, конкретним вираженням якої є милосердя. Тож коли справедливість позбавляють милосердної любові, вона стає холодною і безжальною. Позиція біблійного самарянина поєднує в собі радикальне протистояння несправедливості з милосердям до нужденного ближнього. Це

⁹² Гроций Г. О праве войны и мира: Репринт. с изд. 1996 г. Москва.: Ладомир, 1994. С. 148-149.

⁹³ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 341-342.

⁹⁴ Іван Павло II. *Dives in Misericordia*. URL: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30111980_dives-in-misericordia.html (дата звернення: 17.09.2023).

найточніший критерій, який дозволяє відокремити демагогічний підхід до справедливості від автентичного розуміння цієї чесноти.»⁹⁵

Творцем теорії справедливої війни є святий Августин (354-430), який стверджував, що війна сама по собі не є ні добром, ні злом. Її моральна оцінка визначається мотивом учасників бойових дій. За словами Августина, заклик Христа не відповідати злом на зло не є засудженням кожної війни. Він вважав це справедливою війною, яка ведеться за справедливу справу. Водночас він наголосив на необхідності засудити всі зловживання, пов'язані з воєнними діями. Він акцентував, що війни не можна вести з любов'ю до насильства, жорстокості та ненависті. Він стверджував, що війна – це кара за людські гріхи, а участь у ній – сумна, але реальна необхідність для християн. Він розробив теорію справедливої війни, тобто війни, яка ведеться для захисту або виправлення кривди. Щоб війна вважалася справедливою, вона повинна відповідати таким умовам: вона повинна вестись законною владою і її причина має бути справедливою. Мета справедливої війни – покарати зло і відновити мир.⁹⁶

За словами святого Августина, було б найкраще взагалі не вести воєн, але є ситуації, в яких християни змушені та уповноважені брати участь у військових діях. Якщо це так, то солдат під законною владою не є злочинцем, якщо він вбиває, роблячи це від її імені. Проте святий Августин не забуває, що кожна війна приносить нещастя, навіть якщо вона справедлива. Тому він вважав, що основи міцного миру краще закладати не війною, а переговорами.⁹⁷

У наступні століття теорія Августина Гіппонського була прокоментована та уточнена святим Томою Аквінським (1225-1274) до двох умов справедливої

⁹⁵ Вейгел Д. Свидетель надежды: Иоанн Павел II : В 2 кн. Кн. 2. / Пер. с англ. А.А. Помогайбо, А.М. Фроловского и др. Москва: АСТ, 2001. С. 242.

⁹⁶ Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 85.

⁹⁷ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 343.

війни додав третю: вона повинна вестися з правильним, справедливим наміром.⁹⁸

Іспанський домініканець, святий Раймунд Пенафортський визначив п'ять умов, які повинні бути виконані, щоб війна вважалася справедливою:

1. Метою війни ніколи не повинно бути вбивство ворогів, боротьба може бути лише для захисту життя та свободи;
2. На війні треба відкинути всякий дух помсти, ненависті та жадібності;
3. Необхідно докласти зусиль для якнайшвидшого відновлення миру;
4. Тільки монарх може приймати рішення про війну;
5. Жінки, діти та священнослужителі не повинні брати участь у бойових діях.

Вже в середньовіччі з'явилися голоси, які ставили під сумнів теорію справедливої війни. Захищав християнський пацифізм, серед інших, Еразм Роттердамський. Також були засновані церкви «миру», такі як квакери, меноніти та чеські брати. Однак, вони ніколи не були більшістю в християнстві. Великі церкви найчастіше знаходили виправдання війнам.⁹⁹

Одним із найсерйозніших звинувачень проти концепції справедливої війни було пред'явлення надзвичайно високих моральних вимог до сторін воєнного конфлікту. Жодній країні нелегко було їх виконати.¹⁰⁰

З винайденням все більш досконалої зброї змінювався і спосіб ведення війни. Церква помітила нову ситуацію і зробила висновки. Це було виражено у новаторському формулюванні в енцикліці Івана XXIII «*Pacem in Terris*»: «У наш час люди дедалі більше переконуються, що суперечки, які можуть виникнути між націями, слід вирішувати не збройною силою, а договорами та угодами. Ця віра найчастіше походить від розуміння жакливної руйнівної сили

⁹⁸ Отрош М. Участь Католицької церкви у мирному вирішенні міжнародних спорів. *Міжнародний правопорядок: сучасні проблеми та їх вирішення: Матеріали конференції до 125-річчя від Дня народження Володимира Михайловича Корецького, 19 лютого 2015 р.* Львів: СПОДОМ, 2015. С. 121.

⁹⁹ Отрош М. Участь Католицької церкви у мирному вирішенні міжнародних спорів. *Міжнародний правопорядок: сучасні проблеми та їх вирішення: Матеріали конференції до 125-річчя від Дня народження Володимира Михайловича Корецького, 19 лютого 2015 р.* Львів: СПОДОМ, 2015. С. 122.

¹⁰⁰ Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 94.

сучасної зброї і страху перед нещастями і жахливими руйнуваннями, які вона завдає. Тому в наше століття атомної енергії було б безглуздом розглядати війну як відповідний засіб відновлення порушених прав.»¹⁰¹

У документах Другого Ватиканського Собору немає слова «справедлива війна». Проте є засудження «тотальної війни» та гонки озброєнь, а також заклик до глобальної заборони війни.¹⁰²

Нинішній Катехизм Католицької Церкви наголошує на необхідності уникати війни. Однак він створює умови, що виправдовують законний захист із застосуванням військової сили. Серйозність такого рішення залежить від суворих умов морального авторитету. При цьому потрібно:

- щоб шкода, заподіяна нападником нації чи спільноті націй, була тривалою, серйозною та незаперечною;
- щоб всі інші заходи, спрямовані на припинення цього, були нереальними або неефективними;
- щоб існували розумні умови для успіху;
- щоб використання зброї не могло спричинити ще більш серйозного зла та замішання, ніж те, яке необхідно усунути.

При оцінці цього стану необхідно враховувати потужність сучасних засобів ураження.¹⁰³

У посланнях, які щороку публікуються до Всесвітнього дня миру, не використовується поняття справедливої війни. У своєму Посланні на Всесвітній день миру 1 січня 2000 року Папа Римський написав, що в XXI столітті примара тотальної війни усунена, але регіональні збройні конфлікти – етнічні чи релігійні – становлять чуму в сучасному світі. Святіший Отець окреслив нові умови, за яких можлива «гуманітарна інтервенція». Коли існує загроза, що мирне населення стане жертвою несправедливого агресора, і коли спроби

¹⁰¹ Ковальський Н. Католицизм и международные отношения. Москва: Международные отношения, 1989. С. 75.

¹⁰² Отрош М. Участь Католицької церкви у мирному вирішенні міжнародних спорів. *Міжнародний правопорядок: сучасні проблеми та їх вирішення: Матеріали конференції до 125-річчя від Дня народження Володимира Михайловича Корецького, 19 лютого 2015 р.* Львів: СПОДОМ, 2015. С. 123.

¹⁰³ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 344-345.

політичних дій і ненасильницького захисту закінчуються невдачею, правомірно і навіть необхідно вживати конкретних кроків для роззброєння агресора. Однак такі дії повинні бути:

- обмежені у часі;
- мати чітко визначені цілі;
- вони повинні проводитися з повною повагою до міжнародного права;
- під наглядом визнаного наднаціонального органу;
- у жодному разі не керуватися виключно військовою логікою.

Ці умови, окреслені Папою, є своєрідним доповненням до католицької доктрини законної оборони з використанням військової сили.¹⁰⁴

2.1.1. «Велика весна» Папи Івана XXIII

Ця надзвичайно енергійна людина розпочала свій короткий понтифікат, який тривав лише чотири з половиною роки і у віці 76 років. Схоже, головною метою дій Папи було покращити зовнішній вигляд Церкви, щоб сторонні могли легко бачити в ній світло і надію, тобто живе Євангеліє, а не якісь історичні фрагменти. Однак, однієї лише заміни зовнішньої штукатурки недостатньо. Треба думати про підвалини, повернутися до коріння, до Святого Письма і ясної Літургії, до правдивої апостольської ревності, яка була погашена останніми світовими війнами, ядерним конфліктом та іншими трагедіями того часу.¹⁰⁵

Однак, варто пам'ятати, що 1960-ті принесли також багато позитивних змін і нових надій. В Африці нації звільнялися від колоніального правління, заможніші країни оголосили війну безробіттю, навіть ціною інфляції, і почали більше піклуватися про здоров'я та освіту своїх громадян. Навіть країни

¹⁰⁴ Иоанн Павел II. Послание Его Святейшества Иоанна Павла II по случаю Международного дня мира от 1 января 2000 г. Citta del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2000. С. 18-19.

¹⁰⁵ Ковальский Н. Религиозные организации и проблемы европейской безопасности и сотрудничества. Москва: Знание, 1977. С. 33.

комуністичного блоку трохи відкрилися світу, намагаючись виглядати по-справжньому заможними та щасливими.¹⁰⁶

Іван XXIII побачив і оцінив ці зміни. Протягом двох років він видав дві важливі енцикліки, які відповідали на виклики часу. «*Mater et magistra*», опублікована в 1961 році, була названа енциклікою розподільчої справедливості, тоді як «*Pacem in terris*» 1963 року була названа «Католицькою хартією прав людини».¹⁰⁷

Тоді як «*Mater et magistra*» пропонує нам широку історичну та соціальну перспективу, а потім переходить до моральних настанов, у «*Pacem in terris*» напрямок протилежний. Можливо, це стало причиною успіху цієї енцикліки. Без сумніву, Іван XXIII хотів показати в «*Pacem in Terris*», що Хартія прав людини, проголошена після Другої світової війни Організацією об'єднаних націй, не тільки не суперечить Євангелію, але й має своє джерело в ньому.¹⁰⁸

Папа назвав ці права дев'ятьма пунктами, починаючи з права на життя, права на розвиток у гідних матеріальних умовах, права на задоволення моральних і культурних потреб, права на свободу совісті та релігії, на економічну свободу, свободу об'єднання, свободу еміграції та імміграції, і, нарешті, право на правопорядок і на захист своїх прав.¹⁰⁹

У подальших розділах енцикліки Папа нагадав, як важко повною мірою реалізувати ці права людини. Правильні вимоги людей можна відрізнити від неправильних, як зерна від полови, але реалізувати їх у суспільному масштабі нелегко. Тому в наступних розділах енцикліки Іван XXIII подає етичні принципи, на яких мають будуватися стосунки між громадянами та владою, міждержавні стосунки і, нарешті, ті стосунки, які визначають світовий порядок.

¹⁰⁶ Ковальський Н. Католицизм и международные отношения. Москва: Международные отношения, 1989. С. 98.

¹⁰⁷ Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 97-98.

¹⁰⁸ Ковальський Н. Религиозные организации и проблемы европейской безопасности и сотрудничества. Москва: Знание, 1977. С. 35.

¹⁰⁹ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 346.

Ця енцикліка, звернена, як ми читаємо, «до всіх людей доброї волі», була гідна своєї назви: За мир у всьому світі в правді, справедливості, любові та свободі.¹¹⁰

Міжнародне життя має базуватися, насамперед, на правді, яка є протилежністю брехні та лицемірству, тобто на правді в моральному розумінні. Лише правда на фоні мінливих суспільно-політичних умов може бути джерелом розвитку та солідарності. Надійна інформація сприяє розумінню, відданості, діалогу та співпраці на благо людської родини.¹¹¹

Тоді вона має базуватися на справедливості, яка передбачає взаємну повагу до прав держав, дотримання міжнародних угод і розвиток різноманітних форм співпраці для загального блага окремих держав і всього людства. Енцикліка наголошує, що метою держави є спільне благо, але це добро, безумовно, не можна відокремити від добра всієї людської сім'ї. Тому існує потреба загального піклування про справедливість у глобальному вимірі.¹¹²

Життя має також базуватися на свободі, що розуміється або як суверенітет, або як соціально-політичний клімат. У першому випадку йдеться про повагу автономії всіх держав, особливо слабших держав з боку сильніших, а зокрема про надання допомоги і тільки допомоги; у другому – йдеться про кооперацію та співпрацю всіх держав на благо «всіх людей» у всьому світі.¹¹³

Четвертим принципом, на якому повинні базуватися міжнародні відносини, є любов, яку іноді ототожнюють із солідарністю. Любов – це, з одного боку, уникнення егоїзму між державами, а з іншого – створення братерських зв'язків, у тому числі між людьми. Любов, зрозуміла таким чином, є більшою за соціальну справедливість основою світового миру. Це якомога глибше формує міжособистісні стосунки.¹¹⁴

¹¹⁰ Ковальський Н. Католицизм и международные отношения. Москва: Международные отношения, 1989. С. 105-106.

¹¹¹ Ковальський Н. Католицизм и международные отношения. Москва: Международные отношения, 1989. С. 122.

¹¹² Католицький вісник. Київ: Спеціальний випуск. 2016. № 1-2. С. 25.

¹¹³ Ковальський Н. Религиозные организации и проблемы европейской безопасности и сотрудничества. Москва: Знание, 1977. С. 38-39.

¹¹⁴ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 348.

«Pacem in terris» сприймає мир у позитивному аспекті як повагу до прав людини та принципів справедливості, правди, любові та свободи. Необхідною умовою і корелятом миру є порядок у світі і, перш за все, між людьми. Побудова цього порядку між людьми базується на припущенні, що існує Божий план правити світом і керувати ним, а його виконання є умовою миру.¹¹⁵

Безпосередньою формальною причиною упорядкованості соціального світу є спільне благо впорядкованої спільноти, а її прямою метою є захист особистої гідності людини. Теза про природну і надприродну гідність людини є другою основою енцикліки, яка належним чином враховується при аналізі суспільного ладу на всіх його рівнях. Отже, природне право, гідність людської особи та засновані на них права особи становлять основні передумови соціально-морального порядку, на якому має ґрунтуватися мир людства.¹¹⁶

Папа відкидає ескалацію зброї та страх як засіб збереження миру. Він підкреслює, що війну, яка ведеться із застосуванням засобів масового ураження – навіть у порядку самооборони – не можна назвати справедливою. Він закликає до роззброєння та заборони виробництва зброї масового знищення.¹¹⁷

2.2. Сучасні соціальні документи Католицької Церкви про питання миру в світі

Соціальна думка Церкви виходить з того, що мир – це не відсутність війни. Другий Ватиканський Собор стверджує: «Мир – це не проста відсутність війни, він не зводиться лише до стану рівноваги ворогуючих сил, не народжується деспотичним правлінням, але справедливо називається «справою справедливості» (Іс. 32). Це плід наказу, даного людському суспільству його Божественним Засновником, над здійсненням якого мають працювати люди, які

¹¹⁵ Католицький вісник. Київ: *Спеціальний випуск*. 2016. № 1-2. С. 27.

¹¹⁶ Задворный В. История Римских пап: В 2 т. Т. 2. Москва: Колледж католической теологии имени св. Фомы Актинского, 1997. С. 174.

¹¹⁷ Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 126.

бажають дедалі досконалішої справедливості. Цей Собор бажає, в ім'я справжнього та піднесеного ідеалу миру, терміново закликати християн, за допомогою Христа, Автора миру, співпрацювати з усіма людьми, щоб зміцнити мир між ними в справедливості та любові, і прийняти засоби миру.»¹¹⁸

Солдати мають особливе завдання й відповідальність у справі збереження миру: однак ті, хто служить в армії, віддані своїй батьківщині, повинні вважати себе слугами безпеки та свободи націй. Якщо вони належним чином виконують це завдання, то дійсно сприяють зміцненню миру.¹¹⁹

Собор також закликає до нового мирного способу мислення: ті, хто присвячує себе праці освіти, особливо молоді, або хто формує громадську думку, повинні вважати своїм першочерговим обов'язком проникнути уми всіх духом нового мирного способу мислення. Усі ми також, дивлячись на весь світ і завдання, які ми можемо виконувати разом для цієї мети, повинні змінити наші серця, щоб теперішнє покоління могло рухатися до кращого. Християни, які беруть участь в економічному та соціальному прогресі та борються за справедливість і любов, роблять свій внесок у добробут людства та мир у всьому світі. Нехай вони подають приклад у цій діяльності як окремі особи, так і організації.¹²⁰

Щоб підтримати участь християн у боротьбі за мир у світі, Папа Павло VI вперше в історії Церкви заснував у 1967 році спеціальну установу Ватикану – Папську комісію з досліджень «Iustitia et Pax», метою якої було надихати і підтримувати діяльність католиків за соціальну справедливість і мир. У 1971 році при Комісії було створено Комітет миру, завданням якого було виступати з ініціативами та проводити дослідження та консультації щодо миру. Того ж року Папа засновує Папську раду «Cor Unum» у Римі для розвитку християнського та соціального прогресу.¹²¹

¹¹⁸ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 349.

¹¹⁹ Католицький вісник. Київ: Спеціальний випуск. 2016. № 1-2. С. 29-30.

¹²⁰ Задворный В. История Римских пап: В 2 т. Т. 2. Москва: Колледж католической теологии имени св. Фомы Актинского, 1997. С. 176.

¹²¹ Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 154.

У своїй першій програмній енцикліці *Ecclesiam suam* Папа заявив, що його місія полягатиме в об'єднанні людей у братерській любові для зміцнення Царства справедливості та миру. Прагненню до справедливості була присвячена енцикліка «*Populorum progressio*».¹²²

Павло VI вирішив залучити всіх людей до справи розбудови миру у світі. Тому, починаючи з 1968 року, було встановлено 01 січня кожного року, як Всесвітній день миру. У своєму першому посланні Папа представляє причини встановлення щорічного святкування Дня миру, підкреслюючи ключове значення миру для сучасного світу. Теми наступних послань становлять послідовне та змістовне ціле, яке чітко виражає концепцію загального виховання людства заради миру:

- 1968: «Про урочисте відзначення «Дня миру»;
- 1969: «Розвиток прав людини – шлях до миру»;
- 1970: «Самовиховання для миру через примирення»;
- 1971: «Кожен мені брат»;
- 1972 : «Якщо хочеш миру, працуй для справедливості»;
- 1973: «Мир можливий»;
- 1974: «Мир залежить і від вас»;
- 1975: «Примирення – шлях до миру»;
- 1976: «Справжня зброя миру»;
- 1977: «Хочеш миру – борони життя»;
- 1978: «Ми відкидаємо насильство, ми підтримуємо мир».

Ці послання являють собою вичерпний виклад принципів, на основі яких має будуватися мир у світі. Вони також свідчать про почуття особливої відповідальності за збереження миру як з боку Папи, так і з боку всієї Католицької Церкви. Павло VI також визначив умови, виконання яких сприятиме тривалому миру у світі: виховання для миру та поваги до прав людини. Виховання миру буде досягнуто через прощення і примирення, діалог і

¹²² Католицький вісник. Київ: *Спеціальний випуск*. 2016. № 1-2. С. 32.

молитву. Проте дотримання прав людини передбачає загальне людське братерство, справедливість і захист життя.¹²³

2.2.1. Послання Івана Павла II про мир

Святіший Отець Іван Павло II продовжує справу свого попередника і представляє принципи, на яких слід спиратися, прагнучи миру. Це вказує на важливу роль відповідного формування думок і ставлення до миру. Оскільки правда служить справі миру, Папа ретельно аналізує взаємозалежність цих двох цінностей. Це показує брехню та лицемірство заяв на користь миру в умовах запаморочливої гонки озброєнь. Для християн правда є життєвою силою миру.¹²⁴

Папа також досліджує взаємозв'язок між миром і справжньою свободою. Він представляє численні ситуації несвободи у відносинах між державами та суспільством, а також поневолення та залежність окремих людей. Повна свобода людини, за словами Івана Павла II, ґрунтується на наверненні серця до Бога.¹²⁵

Мир, як дар Божий, пропонується людині. Це також залежить від людської діяльності, такої як інформація, дослідження та відданість миру. Християни, знаючи, що їхні зусилля для миру завжди обмежені, все ж повинні бути в авангарді миротворців.¹²⁶

Визнаючи, що діалог є необхідною умовою миру, Папа окреслює його особливості. Він також висвітлює деякі конкретні перешкоди для діалогу

¹²³ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 349-350.

¹²⁴ Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 167.

¹²⁵ Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Понтифікату Іоанна Павла II. Вінниця: Книга-Вега, 2008. С. 56.

¹²⁶ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 352.

заради миру. Визначивши основні теми міжнародного діалогу, Святіший Отець закликає до участі в ньому та пошуку шляхів порозуміння.¹²⁷

Іван Павло II, закликаючи до оновлення сердець, застерігає перед небезпекою спотворення сумління – бо війна народжується з грішного серця. Папа представляє елементи справжнього навернення сердець і оновлення духу. Християни покликані до цього навернення особливим чином.

Звертаючись особливо до молоді в Міжнародний рік молоді, Святіший Отець нагадує про свій заклик: «Не бійтеся!» Він застерігає від хитрощів світу і заохочує молодих людей знайти довговічні цінності, на яких можна будувати мирне майбутнє.¹²⁸

Папа також обговорює сучасні загрози миру: поділ на блоки, привід використання ядерної зброї, зростаючу торгівлю зброєю, а також нерозвиненість, борги та несправедливість. Він вказує на солідарність і діалог, як шляхи подолання цих небезпек. Євангельське послання є великим заохоченням працювати заради миру.¹²⁹

У зв'язку з тим, що у 1987 році виповнилося 20 років енцикліки «*Populorum progressio*», Іван Павло II закликав враховувати вимоги солідарності та розвитку у відносинах між державами. Він пише про загрози цим цінностям у сучасному світі, спричинені ксенофобією, закриттям кордонів та ідеологіями ненависті. Він заохочує християн співпрацювати з Христом у розбудові миру на землі.¹³⁰

Мир неможливий без поваги до всіх прав людини, які впливають з людської гідності. Релігійна свобода, як одне з цих прав, повинна бути захищена від будь-якого примусу. Папа представляє обов'язки, які стосуються державної влади, релігійних лідерів і самих віруючих.

¹²⁷ Задворный В. История Римских пап: В 2 т. Т. 2. Москва: Колледж католической теологии имени св. Фомы Актинского, 1997. С. 185.

¹²⁸ Гюфнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 167-168.

¹²⁹ Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Понтифікату Іоанна Павла II. Вінниця: Книга-Вега, 2008. С. 58.

¹³⁰ Католицький вісник. Київ: Спеціальний випуск. 2016. № 1-2. С. 34.

Умовою миру є повага до меншин. Іван Павло II виводить принцип поваги до національних меншин з людської гідності та єдності людського роду. Він представляє права (право на існування, збереження та розвиток власної культури, на релігійну свободу, контакти з іншими спільнотами) та обов'язки (зобов'язання співпрацювати для загального блага, поважати свободу та гідність кожної людини) національних меншин.¹³¹

Загрозою світовому миру є не тільки гонка озброєнь, локальні збройні конфлікти та різні форми соціальної несправедливості, які все ще присутні в житті людей і націй, а й відсутність належної поваги до природи, хаотична експлуатація природних ресурсів і поступове погіршення якості життя. Така ситуація породжує відчуття тимчасовості та невпевненості в завтрашньому дні, наслідками чого є численні форми колективного егоїзму, прагнення до власності та застосування насильства.¹³²

У наступному Посланні Папа закликає всіх ретельно задуматися над необхідністю поважати сумління кожної людини у своєму власному середовищі і в світлі власної відповідальності. Шукаючи правду разом, у дусі поваги до совісті інших, ми зможемо йти дорогами миру, які приносять свободу згідно з Божим планом.¹³³

Мир є основним благом, яке дає змогу поважати та розвивати основні людські цінності: право на життя на всіх етапах його розвитку; право на визнання гідності кожної людини незалежно від раси, статі та релігійних переконань; право володіти необхідними для життя матеріальними благами; право на працю та на рівний розподіл її плодів, що забезпечує впорядковане та солідарне співіснування. Як люди, як віруючі, а тим більше як християни, ми повинні почуватися зобов'язаними керуватися у своєму житті цінностями справедливості, вершиною яких є найбільша заповідь любові.¹³⁴

¹³¹ Богдан П. Царква: Аналітичний огляд. *Унія*. 1995. № 4. С. 44.

¹³² Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 353.

¹³³ Богдан П. Царква: Аналітичний огляд. *Унія*. 1995. № 4. С. 45.

¹³⁴ Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Понтифікату Іоанна Павла II. Вінниця: Книга-Вега, 2008. С. 60-61.

Як зазначає Іван Павло II, явище крайньої бідності стає все більш поширеним і серйозною загрозою миру у світі. Нерівність між багатими та бідними стає все більш помітною навіть у найбільш економічно розвинених країнах. Ця проблема має хвилювати сумління людства, оскільки велика кількість людей живе в умовах, які принижують притаманну їм гідність і є перешкодою для справжнього та гармонійного прогресу всієї світової спільноти.

У Міжнародний рік сім'ї Папа Римський присвятив своє Послання на Всесвітній день миру роздумам про тісний зв'язок між сім'єю та миром. Цього року була нагода разом поміркувати над тим, як допомогти сім'ї повністю відігравати її незамінну роль у розбудові миру.¹³⁵

Наступне Послання адресоване перш за все жінкам. Святіший Отець просить їх стати вихователями миру протягом всього свого життя: нехай вони будуть свідками, проповідниками, учителями миру у стосунках між людьми і поколіннями, у сім'ї, у культурному, соціальному та політичному житті націй, особливо там, де виникають конфлікти та війни.¹³⁶

Іван Павло II також висловлює глибоку стурбованість дітьми, які є жертвами військових конфліктів та інших форм насильства. По-особливому згадує дітей, які страждають. «Скільки з них досягають зрілості, так і не знаючи спокою. Їхній погляд завжди має бути життєрадісним і сповненим надії, але так часто він наповнений сумом і страхом, адже вони вже надто багато побачили і вистраждали за своє коротке життя! Подаруймо дітям мирне майбутнє!» – закликає Папа.¹³⁷

Є багато факторів, які можуть сприяти відновленню миру через дотримання вимог справедливості та людської гідності. Однак, жодного мирного процесу не можна розпочати, навчає Святіший Отець, якщо в людях не визріє позиція щирого прощення. Без нього старі рани залишаться, продовжать

¹³⁵ Католицький вісник. Київ: *Спеціальний випуск*. 2016. № 1-2. С. 39.

¹³⁶ Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Понтифікату Іоанна Павла II. Вінниця: Книга-Вега, 2008. С. 65.

¹³⁷ Зонова Т. Дипломатія Ватикана в контексте зволюції європейської політичної системи. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЗН), 2000. С. 129.

кровоточити, підживлюючи в наступних поколіннях люту ненависть, яка є джерелом помсти та постійно нового знищення. Дарування та прийняття прощення є необхідною умовою спільного прагнення до справжнього і тривалого миру.¹³⁸

Також існує тісний зв'язок між справедливістю кожної людини та миром для всіх. Тому в наступному Посланні на Всесвітній день миру Іван Павло II звертається насамперед до правителів країн, керуючись вірою в те, що сучасний світ, хоча й позначений суперечками, насильством і конфліктами, які мучать багато регіонів, шукає нові і більш стабільні системи балансу для забезпечення справжнього і тривалого миру для всього людства.¹³⁹

Коли турбота про захист людської гідності є керівним принципом, з якого ми черпаємо натхнення, і коли загальне благо є станом справ, ця найважливіша мета прагнення закладає міцні основи для розбудови миру. Однак, коли правами людини нехтують або порушують їх і коли, всупереч принципам справедливості, окремі інтереси ставлять вище за загальне благо, сіється насіння неминучої дестабілізації, бунту та насильства. Такими є основні тези Папського послання 1999 року.¹⁴⁰

Перед лицем серйозних проблем, які все ще мучать світ, не останньою з яких є посилення нового насильства, спричиненого організованим тероризмом, Всесвітній день миру у 2002 році дав усьому людству, а особливо лідерам держав, можливість розмірковувати про вимоги справедливості та про заклик до прощення.¹⁴¹

Іван Павло II починає своє Послання на Всесвітній день миру в 2003 році з нагадування про енцикліку Івана XXIII «*Pacem in Terris*». Його заклик до правди, справедливості, любові та свободи є важливою умовою для побудови

¹³⁸ Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 183.

¹³⁹ Зонова Т. К вопросу о поиске «этического измерения» в международных отношениях: исторический опыт дипломатии Ватикана. *Духовные основы мирового сообщества и международных отношений : учеб. пособие*. Москва: МГИМО (Университет), 2000. С. 95.

¹⁴⁰ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 354.

¹⁴¹ Зонова Т. Дипломатия Ватикана в контексте эволюции европейской политической системы. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. С. 132.

міцного миру. Мир залежить не стільки від структур, скільки від людей. Мирні структури та процеси – правові, політичні та економічні – безсумнівно необхідні і, на щастя, відбуваються часто. Однак, вони є лише плодом мудрості та досвіду, накопиченого впродовж історії завдяки незліченним жестам миру, зроблених людьми, які ніколи не втрачали надії та ніколи не впадали в розчарування. Жести миру народжуються з життя людей, у чиїх душах завжди живе мир. Вони є витвором розуму і серця тих, хто творить мир (пор. Мт. 5:9). Жести миру можливі, коли люди повністю розуміють суспільний вимір життя і таким чином визнають важливість і наслідки певних подій для їх власної спільноти та для всього світу. Жести миру створюють традицію та культуру миру. Папа Римський висловлює своє розчарування діяльністю ООН і закликає до дотримання укладених міжнародних угод.¹⁴²

У Нагірній проповіді Господь Ісус нагадує заповідь: Не вбивай (Мт. 5:21) і додає до неї заборону гніву, ненависті та відплати. Крім того, Христос вимагає від свого учня підставляти другу щоку і любити своїх ворогів. Він не захищався і наказав Петру прибрати меч.¹⁴³

П'ята заповідь забороняє під смертним гріхом пряме й умисне вбивство. Не вбивай, це також означає: не вбивай, не гвалтуй, не нищи... Християнину наказано берегти власне життя – впливає із заповіді: не вбивай, яка містить дві заборони: не вбивай себе і не вбивай інших. Вбивця та ті, хто добровільно співпрацює у вбивстві, чинять гріх, який волає до небес про помсту.¹⁴⁴

Той, хто захищає своє життя, не винен у вбивстві. Однак, якщо він застосує більше сили, ніж необхідно, це буде погано. Законний захист може бути не тільки правом, але й серйозним обов'язком особи, яка несе відповідальність за життя іншої людини, за спільне благо сім'ї чи держави.¹⁴⁵

¹⁴² Католицький вісник. Київ: *Спеціальний випуск*. 2016. № 1-2. С. 43-44.

¹⁴³ Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 192.

¹⁴⁴ Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Понтифікату Іоанна Павла II. Вінниця: Книга-Вега, 2008. С. 69.

¹⁴⁵ Ковальський Н. Религиозные организации и проблемы европейской безопасности и сотрудничества. Москва: Знание, 1977. С. 42.

Згадуючи п'яту заповідь, Ісус вимагає миру серця і засуджує аморальність злочинного гніву та ненависті. Гнів – це бажання помститися. Якщо гнів сягає бажання вбити чи серйозно поранити іншу людину, це є смертним гріхом. Ненависть – це тяжкий гріх, коли добровільно бажаєш ближньому тяжкого зла.¹⁴⁶

Кожна людина має невід'ємне (природне) право захищати себе. Християнину наказано берегти власне життя. Людина може відмовитися від блага, яким є її власне життя заради того, щоб віддати своє життя за життя іншої людини. Тому морально, коли поліцейський гине, захищаючи, наприклад, людину від агресії бандита, коли солдат гине, захищаючи свою Батьківщину, – і хоча це зло, що він гине, і гріх тому, хто їх вбиває, – внаслідок цього його жертва стає благом цілого суспільства. І це аморально, коли інший чоловік не захищає беззахисну жінку, якщо він може допомогти цій жінці – навіть якщо він потім пояснюватиме таке ставлення в суді тим, що його світогляд позбавляє його права застосовувати насильство до бандита. Роботу в армії, поліції, службі порятунку називають службою, тому що це унікальне служіння суспільству, яке в нормальній країні треба особливо поважати і шанувати.¹⁴⁷

Сьогодні такі заяви, як: чому армії навчаються, знаючи, що солдатам доведеться вбивати, часто є безпідставними? Це навмисне розпалювання агресії. Це морально? Кожен солдат знає, чому він такий, який він є – агресія йому тільки завадить. Якщо солдат правильно навчений, то з його підготовки виключаються агресія і ненависть. Тому, що всі подібні відчуття заважають правильно оцінити ситуацію. Агресивний солдат – страшний солдат – зазвичай він швидко стає жертвою чужої агресії. Якщо хтось тренується на агресії та ненависті до ворога, він чи вона робить кілька помилок. Перша полягає в тому, що виховання у солдата негативних почуттів до ворога (а це ненависть) призводить до того, що солдат втрачає правильну оцінку дійсності. Тоді ним

¹⁴⁶ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 355.

¹⁴⁷ Зонова Т. К вопросу о поиске «этического измерения» в международных отношениях: исторический опыт дипломатии Ватикана. *Духовные основы мирового сообщества и международных отношений* : учеб. пособие. Москва: МГИМО (Университет), 2000. С. 101.

керує сліпа ненависть, а не розум. Тоді він стає типовим гарматним м'ясом. Без належної оцінки того, що відбувається, він втрачає контроль.¹⁴⁸

Згідно з канонами військової підготовки, хороший солдат повинен знати правду про ворога, бо без неї він просто беззахисний. У спецпідрозділах, наприклад, вчать контролювати такі почуття, тому що це заважає такій важливій особливості людських дій, якою є реальна оцінка ситуації. Навпаки, під час підготовки солдатів їх вчать не переоцінювати і не недооцінювати ворога. Вони повинні контролювати свої емоції, щоб правильно оцінити оточення і суперника. Воїнів виховують у дусі братерства, співпраці та взаємодовіри.¹⁴⁹

Церква чітко і точно висуває тезу про те, що людина має право і обов'язок захищати своє життя. Тому сьогодні це не зло, що є армія і поліція – бо ці формування є для того, щоб діяти превентивно і стримувати недоброзичливців. А якщо цього недостатньо, потрібно захистити невинних, навіть забравши зброю та життя агресорів.¹⁵⁰

У своєму соціальному вченні Іван Павло II порушив низку проблем, про які вже сигналізували його попередники та Другий Ватиканський Собор в цілому.

У своєму соціальному вченні Папа наголошує на трьох основних соціальних принципах:

- первинність людської особистості;
- принцип субсидіарності в його негативних і позитивних аспектах;
- принцип прав людини.¹⁵¹

Іван Павло II першим сформулював принцип прав людини. Це «знак часу» і одне з найактуальніших завдань Церкви. Святіший Отець не лише

¹⁴⁸ Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 207.

¹⁴⁹ Зонова Т. Дипломатія Ватикана в контексті зволюції європейської політичної системи. Москва: Російська політична енциклопедія (РОССПЗН), 2000. С. 141.

¹⁵⁰ Ковальський Н. Релігійні організації і проблеми європейської безпеки і співробітництва. Москва: Знання, 1977. С. 46.

¹⁵¹ Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Понтифікату Іоанна Павла II. Вінниця: Книга-Вега, 2008. С. 76.

усвідомлює важливість прав людини, але й проголосив необхідність їх реалізації для справедливості у світі. У цьому він посиляється на енцикліку «*Pacem in terris*» та Загальну декларацію прав людини ООН.

У міжнародних питаннях заслуговують на увагу два пункти: солідарність, як класовий факт і солідарність, як глобальний факт. У соціальній рефлексії ці питання чітко виділяються. Солідарність, як класовий факт – це спільні дії людей, що перебувають у подібному становищі, спрямовані на усунення несправедливості та шкоди.¹⁵²

Розглядаючи питання солідарності в глобальному масштабі, Папа бачить у сучасному світі більше негативу, ніж позитиву. Він вказує на диспропорції Схід-Захід і Північ-Південь, житлову кризу, безробіття та борги, які є симптомами, які доводять відсутність солідарності у світі. Папа також говорить про деякі позитивні ознаки, наприклад, підвищення почуття людської гідності, усвідомлення взаємозалежності, поваги до життя та усвідомлення необхідності захисту довкілля. І тому солідарність у глобальному аспекті є і фактом, і суспільною вимогою. Усі країни, як багаті, так і бідні, повинні співпрацювати заради повного та гармонійного розвитку всіх людей і миру у всьому світі, тому що мир є результатом солідарності.¹⁵³

Коли мова йде про конкретні шляхи реалізації соціальної справедливості (зазвичай вирішення конфліктів), християнство віддає перевагу діалогу, терплячому пошуку порозуміння та компромісу без застосування насильства. Навіть страйк, якщо всі інші варіанти вичерпані, повинен передбачати можливість досягнення згоди. У цьому сенсі Іван Павло II говорив про благородну боротьбу за справедливість.¹⁵⁴

Соціальна думка Івана Павла II виходить з того, що мир – це не відсутність війни. Мир є специфічним процесом, і це цілком динамічний

¹⁵²Зонova Т. К вопросу о поиске «этического измерения» в международных отношениях: исторический опыт дипломатии Ватикана. *Духовные основы мирового сообщества и международных отношений : учеб. пособие*. Москва: МГИМО (Университет), 2000. С. 102-103.

¹⁵³ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 356-357.

¹⁵⁴ Нибуp P. Почему Церковь не стоит на позициях пацифизма. Христос и культура. Москва: Юрист, 1996. С. 349- 350.

процес. У широкому сенсі можна сказати, що мир – це стан співіснування між державами на основі взаємного визнання встановленого статусу володінь і можливості співпраці у сфері соціального та приватного життя.¹⁵⁵

Цей підхід до миру в міжнародному вимірі містить кілька важливих елементів:

- наявність найпростіших соціальних контактів між конкретними державними та національними утвореннями;
- ставлення до взаємного прийняття встановленого стану володіння з боку зацікавлених державних і національних суб'єктів;
- співпраця окремих соціальних суб'єктів у рамках міжнародної спільноти.¹⁵⁶

Щоб існував справжній мир, як стверджує Іван Павло II, невід'ємні права мають бути захищені за будь-яких обставин. Основною умовою миру є абсолютна повага до суб'єктності окремих державних і національних утворень, шляхом створення та гарантування їм простору для життя та самореалізації. Перш за все, кожна соціальна істота, як суб'єкт, повинна мати право здійснювати свою свободу.¹⁵⁷

Справедливість, поряд зі свободою, також є другою важливою вимогою поваги до кожної істоти в її суб'єктивності. Оскільки мир виражається в цьому відношенні, справедливо кажуть, що немає миру без справедливості. Саме несправедливість найчастіше лежить в основі конфліктів і воєн. Іван Павло II говорить про це недвозначно: якщо несправедливість у всіх її проявах є головною причиною насильства і війни, тоді ясно, що діалог заради миру принципово невід'ємний від діалогу заради справедливості.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Ковальський Н. Католицизм и международные отношения. Москва: Международные отношения, 1989. С. 167.

¹⁵⁶ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 359.

¹⁵⁷ Ковальський Н. Религиозные организации и проблемы европейской безопасности и сотрудничества. Москва: Знание, 1977. С. 48-49.

¹⁵⁸ Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Понтифікату Іоанна Павла II. Вінниця: Книга-Вега, 2008. С. 82-83.

Ця справедливість, у свою чергу, гарантує природні соціальні та солідарні права, предметом яких є соціальні, економічні та культурні питання. Можна сказати, що тією мірою, якою ці закони служать реалізації справедливості, вони служать миру.¹⁵⁹

Беручи до уваги різні форми миру (між державами та народами, у конкретному суспільстві, у сім'ї), соціальне вчення Церкви виходить із твердження, що немає справжнього миру на міжнародному рівні без справжнього миру всередині окремих держав, нації та суспільства. Суть соціального і державного миру полягає в абсолютній повазі до людини в її гідності.¹⁶⁰

Тому немає справжнього миру без визнання, гарантій, безпеки та абсолютної поваги до прав людини, які захищають людську гідність. Святіший Отець Іван Павло II висловлює це так: «Зерно війни в її первісному і фундаментальному значенні проростає і зріє скрізь, де порушуються невід'ємні права людини». Це абсолютно новий погляд на питання миру. Він наскрізь сучасний, певною мірою відмінний від традиційного, і водночас глибший і ґрунтовніший.

У промові до членів Ради Центрального офісу душпастирської координації військових ординаріїв і мирян, пов'язаних з Міжнародним військовим душпастирством, які прибули до Риму, щоб спільно підготувати документ, що представляє проголошену Апостольську Конституцію «*Spirituali militum curae*», Іван Павло II сказав: «Ті, хто служать своїй країні в збройних силах, вони живуть в особливих умовах, які вимагають особливого апостольства, апостольства їхніх віруючих товаришів. Це стосується професійних військовослужбовців, чії обов'язки, спосіб життя та відповідальність у сфері оборони потребують особливого розуміння та душпастирської опіки. Вони виконують обов'язки, пов'язані з певним ризиком і

¹⁵⁹ Зонова Т. К вопросу о поиске «этического измерения» в международных отношениях: исторический опыт дипломатии Ватикана. *Духовные основы мирового сообщества и международных отношений : учеб. Пособие.* Москва: МГИМО (Университет), 2000. С. 104.

¹⁶⁰ Ковальський Н. Католицизм и международные отношения. Москва: Международные отношения, 1989. С. 168- 169.

потребують глибоких роздумів над етичними проблемами, пов'язаними з їхньою професією [...]. Такий відповідальний військовий, як християнин, ревно прагнучиме обережно й відважно формувати свою совість у ставленні до важливих питань, проблем служіння миру та безпеці, вміти робити правильний вибір у тому, що від нього залежить, і сприяти формуванню чітких поглядів на ці питання серед молодших за нього людей і в громадській думці»¹⁶¹.

Роздумуючи про всіх, хто виконує обов'язкову військову службу, Святіший Отець додав: «Це своєрідне випробування, яке може виявитися згубним досвідом для їхньої віри та релігійних практик, відриваючи солдатів від природного середовища; однак це може стати можливістю зустріти істинно віруючих.»¹⁶²

Коли Іван Хреститель вітав римських воїнів на берегах Йордану, він не закликав їх залишити свою професію, а заохочував робити це чесно і справедливо. Сам Ісус виявив доброту до сотника, який прийшов до нього з надією.

У суботу, 18 листопада 2000 р., опівдні в залі Павла VI, Іван Павло II прийняв аудієнцію приблизно 2000 осіб. Серед них, польські паломники, які прибули на святкування Ювілею армії та поліції. Гаслом Ювілею було: «З Христом на захист справедливості та миру». У своїй промові Святіший Отець зазначив: «Світ також сьогодні потребує [...] справедливості та миру. Необхідно надати цим словам конкретного змісту, а інколи навіть відновити належне значення. Тут також хочу згадати польських вояків, які виконують свою місію в Боснії, Косово, Лівані та на Голанських висотах»¹⁶³.

Далі Папа послався на приклад хороброго воїна, справедливого і побожного чоловіка – сотника на ім'я Корнилій. Це він після зустрічі з Петром, охрестився, а з ним і його воїни, і весь дім (пор. Дії 10:1-48). Святіший Отець

¹⁶¹ Нибур Р. Почему Церковь не стоит на позициях пацифизма. Христос и культура. Москва: Юрист, 1996. С. 356.

¹⁶² Ковальський Н. Католицизм и международные отношения. Москва: Международные отношения, 1989. С. 180.

¹⁶³ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 360.

побажав польським воякам і поліцейським після цього паломництва повернутися до місць служби та до своїх родин, духовно зміцненими та готовими свідчити про Євангеліє та Хрест, готовими залишатися вірними Христу, захищаючи справедливість і мир.¹⁶⁴

Ювілей армії та поліції 18 та 19 листопада 2000 року у Римі зібрав тисячі представників збройних сил та поліції з усіх континентів у супроводі єпископів, священників та родин. У проповіді, виголошеній у неділю під час Ювілейної Святої Меси на площі святого Петра, Іван Павло II сказав: «Хто краще за вас, дорогі солдати та поліцейські, чоловіки та жінки, може засвідчити присутність насильства та руйнівних сил зла у світі? Ви боретеся з ними щодня, бо покликані захищати слабких, захищати чесних, підтримувати мирне співіснування націй. Кожен із вас виконує роль «сторожа», який має бути напоготові, щоб відвернути небезпеку та сприяти справедливості та миру всюди»¹⁶⁵.

У своїй повсякденній роботі солдати стикаються зі складними, а часом і драматичними ситуаціями, які кидають виклик нашій людській впевненості. Однак, вони не повинні втрачати впевненості навіть у найважчих і складних ситуаціях. Вони завжди повинні вміти розпізнавати та підтримувати всі позитивні ознаки індивідуального та соціального оновлення.

Далі Святіший Отець пояснює воїнам, що таке мир: «Мир є фундаментальним правом кожної людини, яке необхідно постійно зміцнювати, пам'ятаючи, що через те, що вони грішні, люди знаходяться в небезпеці війни і залишатимуться такими до пришествя Христа.»¹⁶⁶

Проте, як показує останній досвід, інколи зміцнення миру має перетворюватися на його примус. Тоді мають бути вжиті конкретні дії для роззброєння агресора. Папа тут має на увазі втручання, яке, у разі

¹⁶⁴ Отрош М. Вплив християнства на правову систему держав. Сучасні проблеми правової системи України: Матеріали УІ Міжнародної науково-практичної конференції, 26 листопада 2015 р. Київ: Київський університет права НАН України, 2015. С. 49.

¹⁶⁵ Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 216.

¹⁶⁶ Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Понтифікату Іоанна Павла II. Вінниця: Книга-Вега, 2008. С. 93.

неефективності політичних дій і мирних методів захисту, є крайнім засобом зупинити руку несправедливого агресора.¹⁶⁷

Гуманне втручання, як навчає Іван Павло II, є допустимим у ситуації: коли існує небезпека, що цивільне населення стане жертвою несправедливого агресора, і коли спроби політичних дій і захисту без застосування насильства не вдаються, воно є законним, і навіть необхідно вживати конкретних заходів та кроків для роззброєння агресора. Однак, такі дії повинні бути обмежені в часі та мати чітко визначені цілі, повинні здійснюватися з повною повагою до міжнародного права та під наглядом визнаного наднаціонального органу, і в жодному разі вони не повинні керуватися виключно військовою логікою.¹⁶⁸

Перед обличчям цих драматичних і складних ситуацій необхідно в кожному випадку і попри всі гадані «причини» війни захищати, за словами Папи, тезу про те, що найважливішим є гуманітарне право, а отже, також обов'язок гарантувати право на гуманітарну допомогу для постраждалого населення та біженців.¹⁶⁹

Війна як інструмент вирішення суперечок між державами була засуджена ще до підписання Статуту Організації об'єднаних націй, совістю значної частини людства, за винятком – як зазначає Папа – коли необхідна оборона від агресора. [...] Образи жертв, руйнувань і страждань, спричинених збройними конфліктами, завжди викликають глибоку стурбованість і великий біль.¹⁷⁰

З точки зору віри, за словами Папи, мир, хоча він є плодом політичних домовленостей і домовленостей між людьми та народами, є даром Божим, який слід здобути через напружену молитву та покаєння. Немає миру без навернення

¹⁶⁷ Отрош М. Вплив християнства на правову систему держав. Сучасні проблеми правової системи України: Матеріали УІІ Міжнародної науково-практичної конференції, 26 листопада 2015 р. Київ: Київський університет права НАН України, 2015. С. 50.

¹⁶⁸ Нибур Р. Почему Церковь не стоит на позициях пацифизма. Христос и культура. Москва: Юрист, 1996. С. 358.

¹⁶⁹ Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 361-362.

¹⁷⁰ Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Понтифікату Іоанна Павла II. Вінниця: Книга-Вега, 2008. С. 98-99.

серця! Тільки любов веде до миру! Кожен має діяти зараз і молитися, щоб війни зникли з горизонту людства.¹⁷¹

2.3. Святий Престіл як суб'єкт права у розв'язанні міжнародних конфліктів

Святий Престол не є державою, тому його міжнародна суб'єктність має вторинний характер, що є наслідком визнання міжнародного права іншими суб'єктами, насамперед окремими державами. Процес формування суб'єктності Святого Престолу в рамках міжнародних відносин відбувався з 755 році Сامة тоді територія під назвою *Patrimonium Sancti Petri* була надана Папі королем франків Піпіном Коротким, який дав початок Папській державі. У цей період Папа з'являється на міжнародній арені лише в силу здійснення світської влади на певній території. Позиції Святого Престолу на міжнародній арені зміцнилися в період папоцезаризму (XI-XIII ст.). Використовуючи філософсько-теологічні міркування, наголошувалося не на рівності, а на верховенстві (приматі) Папи над усіма суб'єктами світської влади (*teoria potestatis Ecclesiae directae in temporalibus*). У пом'якшеній формі (*teoria potestatis Ecclesiae indirectae in temporalibus*) компетенція вищої церковної влади в сучасну епоху була виправдана.¹⁷²

З точки зору сучасної доктрини міжнародного права вищезазначені причини не мають значення, хоча доктринальні обґрунтування компетенції Святого Престолу у сфері міжнародного права наразі представлені в літературі. Важливо, однак, що суб'єкти міжнародного права також визнавали Святий

¹⁷¹ Отрош М. Участь Католицької церкви у мирному вирішенні міжнародних спорів. *Міжнародний правопорядок: сучасні проблеми та їх вирішення: Матеріали конференції до 125-річчя від Дня народження Володимира Михайловича Корецького, 19 лютого 2015 р.* Львів: СПОДОМ, 2015. С. 125.

¹⁷² Jakubowski W. *Podstawowe akty ustrojowe Panstwa Miasta Watykańskiego*, Pułtusk-Warszawa, 2004. S. 16.

Престіл суб'єктом міжнародного права навіть у період, коли папство не здійснювало жодної світської влади, тобто в 1870-1929 роках.¹⁷³

З точки зору імплементації Святим Престолом атрибутів суб'єктності в міжнародному праві слід зазначити наступне: Святий Престіл реалізує *ius legationis*. Він виконує як активні, так і пасивні легації. Має представництва (нунціатури, пронуціатури та інші) при урядах країн. Незважаючи на те, що це нетериторіальна організація, вона також реалізує пасивні спадщини. Дипломатичні місії представництв, акредитованих при Святому Престолі, розташовані на території італійської держави, але на підставі укладених угод, Італія надає цим місіям усі належні їм привілеї, включно з привілеєм екстериторіальності.¹⁷⁴

Святий Престіл також реалізує *ius contrahendi*. Він робить це за допомогою:

- укладання з країнами двосторонніх угод церковного змісту (конкордатів),
- укладення двосторонніх договорів нецерковного змісту (Латеранський договір),
- укладання багатосторонніх договорів.¹⁷⁵

Святий Престіл запрошують брати участь у різних міжнародних конференціях. Це також стосується тих конференцій, у яких можуть брати участь лише країни. Це передбачає надання їй рівного статусу і, відповідно, надання їй права голосу.¹⁷⁶

Святий Престіл є постійним спостерігачем в ООН. Має своїх представників у ранзі делегатів у таких міжнародних організаціях, як: Міжнародне агентство з атомної енергії (АІЕА) у Відні, Європейське співтовариство (ЄС) у Брюсселі, Рада з питань культурного співробітництва

¹⁷³ Góralski W. Zasady wzajemnych relacji Państwo-Kościół katolicki, w: Prawowyznaniowe III Rzeczypospolitej, red. H. Misztal, Lublin-Sandomierz, 1999. S. 70.

¹⁷⁴ Отрош М. До питання щодо правової природи конкордатів. *Держава і право*. 2012. Вип. 58. С. 588-589.

¹⁷⁵ Góralski W. Zasady wzajemnych relacji Państwo-Kościół katolicki, w: Prawowyznaniowe III Rzeczypospolitej, red. H. Misztal, Lublin-Sandomierz, 1999. S. 70-71.

¹⁷⁶ Анцилотти Д. Курс международного права: В 2 т. Т. 1. Москва: Иностранная литература, 1961. С. 320.

при Європейській раді у Страсбурзі, Міжнародний комітет медицини та військової фармації. Апостольська столиця має своїх представників як постійних спостерігачів у багатьох міжнародних та урядових організаціях.¹⁷⁷

Святий Престіл часто виступав посередником у міжнародних суперечках. Ця практика була поширеною в Середні віки, але такі посередництва мали місце і в сучасну епоху. У період з 1870 по 1914 рік Святий Престіл здійснив 13 таких посередницьких інтервенцій.¹⁷⁸

Якщо вважати державу Ватикан державою, то її міжнародно-правовий суб'єкт є первинним. Проте, немає одностайності щодо визнання «Сітта-дель-Ватикано» регулярною державою. Сумніви в цьому відношенні стосуються необхідних елементів держави та самої суті державності – її суверенітету. Також стверджується, що Ватикан не має власних державних цілей, а є лише «інструментом і гарантом свободи виконання функцій Святого Престолу».¹⁷⁹

Серед необхідних елементів ставляться під сумнів територія та елемент населення. Територія держави Ватикан становить 44 га, або 0,44 км². Тому деякі люди стверджують, що ця територія занадто мала і тому вважають її лише комплексом будівель, що становить анклав на території італійської держави, наділеної привілеєм екстериторіальності. Однак, оскільки жодна норма міжнародного права не визначає мінімальний розмір держави, слід вважати, що ця ознака Citta del Vaticano, безсумнівно, є елементом її державності.¹⁸⁰

Хоча є громадянство Ватикану, однак перевірка стану населення ставиться під сумнів. По-перше, стверджується, що у Ватикані бракує нормальної динаміки розвитку населення, бракує того, що об'єднує населення та формує ідентичність (культура, традиції тощо).¹⁸¹

Крім того, висувуються звинувачення, які ставлять під сумнів суверенітет міста-держави Ватикан. Звинувачують, що Ватикан не в змозі організувати

¹⁷⁷ Jakubowski W. Podstawowe akty ustrojowe Państwa Miasta Watykańskiego, Pułtusk-Warszawa, 2004. S. 16-17.

¹⁷⁸ Отрош М. До питання щодо правової природи конкордатів. *Держава і право*. 2012. Вип. 58. С. 589.

¹⁷⁹ Анцилотти Д. Курс международного права: В 2 т. Т. 1. Москва: Иностранная литература, 1961. С. 326.

¹⁸⁰ Ковальський Н Католицизм и дипломатия. Москва: Наука, 1969. С. 121.

¹⁸¹ Отрош М. До питання щодо статусу Католицької Церкви у міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 296.

відповідні державні служби на такій маленькій території і тому не є сувереном. Це звинувачення, однак, можна спростувати, оскільки згідно з Латеранськими договорами та іншими міжнародними угодами італійська держава зобов'язалася надати відповідну допомогу в цьому відношенні. Відповідно до положень вищезазначеного договору, Італія взяла на себе відповідальність за забезпечення Ватикану поставок газу, залізничних ліній, телеграфу, телефону та пошти, автостоянки, будівельних послуг тощо.¹⁸²

Конструкція громадянства є специфічною. Присуджується за виконання певних функцій на службі Святого Престолу. Громадянами Держави-міста Ватикан є: кардинали, які проживають на території Ватикану, сановники, офіцери, допоміжний персонал, інші особи, які постійно проживають на території Ватикану під керівництвом Папи Римського, дипломатичні представники та персонал дипломатичних місій за кордоном, дружини, діти, брати і сестри громадян Ватикану за умови спільного проживання (після папського дозволу).

Найсерйознішим з усіх звинувачень є те, що місто-держава Ватикан не є суверенною, оскільки повністю залежить від Святого Престолу. Факт залежності Держави Ватикан від Святого Престолу є незаперечним. Проте, Святий Престіл не є державою, держава-місто Ватикан не залежить від жодної іншої держави чи іншої території, а тому є суверенною.¹⁸³

Незважаючи на численні нюанси, державу Ватикан слід класифікувати як державу, хоча це, безсумнівно, специфічна держава. Слід також зазначити, що ряд країн офіційно визнали міжнародну правосуб'єктність Міста-держави Ватикан.¹⁸⁴

Місто-держава Ватикан обмежено реалізує атрибути, що впливають з міжнародної суб'єктності. Вона реалізує *ius contrahendi* – переважно шляхом укладення двосторонніх угод з Італією. Бере участь у міжнародних

¹⁸² Jakubowski W. Podstawowe akty ustrojowe Państwa Miasta Watykańskiego, Pułtusk-Warszawa, 2004. S. 17.

¹⁸³ Góralski W. Zasady wzajemnych relacji Państwo-Kościół katolicki, w: Prawowyznaniowe III Rzeczypospolitej, red. H. Misztal, Lublin-Sandomierz, 1999. S. 72.

¹⁸⁴ Отрош М. Завдання і компетенція Папських служб, комісій і комітетів. *Судова апеляція*. 2013. № 4. С. 102-109.

конференціях та є членом міжнародних організацій (UPU – Всесвітній поштовий союз, ITU – International Telecommunication Union). Однак, Ватикан не реалізує самостійно *jus legationis*. Його інтересами займаються представництва Святого Престолу.¹⁸⁵

У сучасних моністичних теоріях суб'єктом міжнародного права вважається лише Святий Престіл. Однак така позиція виправдовується різними способами. Найчастішим аргументом для підтвердження існування однієї сутності є той факт, що ніколи в історії не було ситуації, коли Святий Престіл і місто-держава Ватикан одночасно брали участь в одній міжнародній конференції, належали до однієї міжнародної організації або були сторонами однієї міжнародної угоди. З цього факту робиться висновок, що «ми маємо говорити не про дві сутності, а про одну сутність – Святий Престіл, який, однак, має можливість діяти на власний розсуд також як держава-місто Ватикан».¹⁸⁶

Не ставлячи під сумнів той факт, що ніколи не було одночасної присутності Святого Престолу та Ватикану, важко побачити якесь логічне обґрунтування у сформульованому висновку. Щонайбільше на цій основі можна припустити, що:

- розроблено спеціальний міжнародний стандарт, який не можна порушувати,
- суб'єктність Святого Престолу та держави-міста Ватикан підлягає певним обмеженням, що не виключає того факту, що обидва ці суб'єкти мають специфічну обмежену суб'єктність.¹⁸⁷

Усі представники доктрини – у тому числі моністи – не піддають сумніву той факт, що і Святий Престіл, і місто-держава Ватикан відіграють активну роль у міжнародних відносинах. Дивно, як перед лицем цих очевидних фактів

¹⁸⁵ Отрош М. Особливості міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 312-313.

¹⁸⁶ Отрош М. Участь Католицької церкви у мирному вирішенні міжнародних спорів. *Міжнародний правопорядок: сучасні проблеми та їх вирішення: Матеріали конференції до 125-річчя від Дня народження Володимира Михайловича Корецького, 19 лютого 2015 р.* Львів: СПОДОМ, 2015. С. 121-125.

¹⁸⁷ Ковальський Н Католицизм и дипломатия. Москва: Наука, 1969. С. 138.

ці суб'єкти були зведені до одного – Святого Престолу. На думку Л. Антоновича, розглядати Ватикан як сукупність двох різних утворень виправдано лише з точки зору канонічного права, тоді як з точки зору міжнародного права ми маємо справу з одним і тим же утворенням, що діє або в потужності Святого Престолу або Ватикану. Наведена позиція не є послідовною і містить низку протиріч. Так, Л. Антонович, представник доктрини міжнародного права, чітко розмежовує Святий Престіл і місто-державу Ватикан, стверджуючи, що «Апостольський Престіл слід розуміти як набір центральних органів Церкви».¹⁸⁸

Римо-католицька Церква на чолі з Папою Римським, а місто-державу Ватикан є геополітичним утворенням, створеним на основі договору між Святим Престолом та Італією від 11 лютого 1929 року. Незважаючи на наведене вище твердження, він зараховує місто-державу Ватикан до числа держав, поміщаючи її до «списку держав у розумінні міжнародного права». Святий Престіл не є державою, а місто-державу Ватикан не є органом Католицької Церкви – тому ми не можемо говорити про «одне й те саме утворення з точки зору міжнародного права». Отже, Святий Престіл є окремою організацією від держави-міста Ватикан.¹⁸⁹

За словами В. Гуральського, «Святий Престіл є титуляром подвійної суб'єктності в міжнародних відносинах через свій подвійний суверенітет: духовний і світський. Коли він виступає як сторона у справах, що стосуються Держави-міста Ватикан, він має намір діяти як титуляр дочасної суб'єктності, а коли він виступає в справах духовного характеру, він вирішує діяти як титуляр духовної суб'єктності. Ця позиція, однак, стосується «двох суб'єктів», але обидва суб'єкти мають мати право на одну сутність – Святий Престіл. Практично йдеться про два вияви однієї суб'єктивності, тому цю позицію, здається, слід віднести до моністичної. Погляд, що у випадку Святого Престолу існують дві суб'єктності або два вияви однієї суб'єктивності, є

¹⁸⁸ Анцилотти Д. Курс международного права: В 2 т. Т. 1. Москва: Иностранная литература, 1961. С. 329.

¹⁸⁹ Krukowski J. Konkordaty współczesne. Doktryna. Teksty (1964-1994), Warszawa, 1995. S. 33.

непереконливим. Так, теоретично можливо, щоб певний суб'єкт діяв на міжнародній арені в інтересах або від імені іншого суб'єкта, але у випадку багатьох міжнародних угод підписантом є місто-державою Ватикан, а не Святий Престіл – Ватикан. Тому Місто-Держава діє в них від власного імені, не користуючись посередництвом Святого Престолу.¹⁹⁰

Коли йдеться про визначення кількості суб'єктів міжнародного права, то необхідно чітко відстоювати дуалістичну модель. Безсумнівно, існують два окремі суб'єкти міжнародного права: Святий Престіл і місто-державою Ватикан. Це правда, що Ватикан лише частково реалізує окремі атрибути цієї суб'єктності, не використовуючи переважно право передачі, але цей факт не порушується іншими суб'єктами міжнародного права при здійсненні інших прав, що впливають із цієї суб'єктності. Представники *Città del Vaticano* представлені на міжнародному форумі, приймають активну участь у міжнародних конференціях і в діяльності міжнародних організацій. Той факт, що Святий Престіл і місто-державою Ватикан ніколи не були представлені одночасно на одному форумі, наведений як контраргумент, тут не має значення. Так, можна припустити, що така практика вже стала усталеним звичаєм, який не варто порушувати. Однак, оскільки обидва суб'єкти по черзі користуються правами, що впливають із публічно-міжнародної суб'єктності, це означає, що вони, безсумнівно, належним чином суб'єктивовані на рівні міжнародного права.

Отже, стратегія безпеки все більше зміщує акценти з поточної філософії війни на філософію миру. У Святому Письмі, як стверджує Іван Павло II, слово «мир» постійно повертається у зв'язку з ідеєю процвітання, злагоди, щастя, безпеки, гармонії, спасіння і справедливості, як надзвичайного добра, яке Бог, «Господь миру» (2 Сол. 3:16), вже дає і обіцяє давати в достатку: «Я виллю мир, як ріку» (Іс 66:12).

¹⁹⁰ Отрош М. Завдання і компетенція Папських служб, комісій і комітетів. *Судова апеляція*. 2013. № 4. С. 102-109.

У своїй енцикліці «Pacem in Terris» Іван XXIII представляє мир у позитивному аспекті як повагу до прав людини та принципів справедливості, правди, любові та свободи. Необхідною умовою і корелятом миру є порядок у світі і, перш за все, між людьми. Побудова цього порядку між людьми базується на припущенні, що існує Божий план правити світом і керувати ним, а його виконання є умовою миру.

У документах Другого Ватиканського Собору немає словосполучення «справедлива війна». Проте є засудження «тотальної війни» та гонки озброєнь, а також заклик до глобальної заборони війни.

Іван Павло II розширює це вчення концепцією гуманітарного втручання, яке є допустиме в ситуації: коли існує загроза, що цивільне населення стане жертвою несправедливого агресора, і коли спроби політичних дій і захисту без застосування насильства не вдаються, правомірно і навіть необхідно вжити конкретних заходів, щоб роззброїти агресора. Однак, така діяльність повинна бути обмежена в часі та мати чітко визначені цілі, вони повинні проводитися з повною повагою до міжнародного права та під наглядом визнаного наднаціонального органу влади, і ні в якому разі не керуватися виключно військовою логікою.

Тому ми не можемо прийняти позицію крайнього пацифізму, яка є своєрідною згодою на існуюче зло несправедливості в міжособистісних стосунках або є відмовою від солідарності для загального добра. Іван Павло II нагадує, що те, що Церква говорить про мир, не має нічого спільного з пацифізмом, оскільки Церква не відокремлює мир від поваги до прав людини та прав націй.

Закликом до миру та примирення у світі до всіх людей доброї волі Іван Павло II урочисто завершив Рік Розарію 7 жовтня 2003 р. у санктуарії в Помпеях. Святіший Отець підкреслив, що Розарій за своєю природою є молитвою, спрямованою на мир. На його думку, «справа миру» належить до суті самої Вервиці. Ми бачимо актуальність цієї інтуїції на початку цього

тисячоліття, охопленого вітрами війни та позначеного кров'ю багатьох регіонів світу.

Попри певні сумніви щодо ролі Святого Престолу в міжнародних відносинах аналізуючи наведені факти, приходимо до висновку, що Святий Престіл, або місто-держава Ватикан залежно від обставин відіграють важливу роль у міжнародному праві. Чи то як Держава Ватикан, чи то як Святий Престіл Католицька Церква виступає реальним і вагомим суб'єктом міжнародного права, який протягом історії був ініціатором миротворчих ініціатив та місії, а інколи навіть посередником урегулювання міжнародних конфліктів.

РОЗДІЛ 3

ПОЗИЦІЯ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ЩОДО СУЧАСНИХ КОНФЛІКТІВ В СВІТІ

3.1. Миротворчі ініціативи Папи Франциска

Перевага риторики миру в посланні сучасних пап, у той час як вони водночас продовжують підтримувати рамки справедливої війни, також характерна для Папи Франциска. Визнаючи роль Папи як служителя миру, Франциск особливо наголосив на інструментах ненасильства. Сказавши це, Франциск без вагань визнає, що застосування сили часом може бути виправданим. Наприклад, у своєму посланні до Римської конференції він цитує «*Gaudium et Spes*».¹⁹¹

Основна передумова полягає в тому, що кінцевою і найбільш гідною метою людей і людської спільноти є скасування війни. У цьому ключі ми нагадаємо, що єдиним чітким засудженням Другого Ватиканського Собору було проти війни, хоча Собор визнав, що, оскільки війна не була викорінена з людського середовища, «уряди не можуть бути позбавлені права на законну оборону, якщо засоби мирного врегулювання вичерпано».¹⁹²

У цьому ж посланні Франциск вітає «відновлення активного свідчення ненасильства як «зброї» досягнення миру». Варто зазначити, що Папа називає ненасильство радше зброєю. Таким чином, він не заперечує можливості того, що для досягнення миру на землі, уявленого як *tranquillitas ordinis*, застосування сили також може бути виправданим. Франциск робить це ще більш лаконічно у своєму посланні 2017 року на святкування Всесвітнього дня миру, яке, за

¹⁹¹ Braun C. Pope Francis on War and Peace. *Journal of Catholic Social Thought* 15(1): 63-87. URL: https://www.researchgate.net/publication/323479528_Pope_Francis_on_War_and_Peace (дата звернення: 17.09.2023).

¹⁹² Шебалин Д. Д. Публичная дипломатия Святого Престола. Публичная дипломатия: Теория и практика : науч. изд.; под ред. М. М. Лебедевой. Москва : Аспект Пресс, 2017. С. 228.

словами кардинала Турксона, було частково результатом Римської конференції: «Розбудова миру через активне ненасильство є природним і необхідним доповненням до постійних зусиль Церкви щодо обмеження використання грубої сили та застосуванням моральних норм; вона робить це завдяки своїй участі в роботі міжнародних інституцій і завдяки компетентному внеску багатьох християн у розробку законодавства на всіх рівнях».¹⁹³

Ненасильницька розбудова миру як спосіб вирішення проблеми, що триває в усьому світі, хоча й є кращим варіантом, але її «доповненням»; іноді може виникнути необхідність застосування сили. Однак визнання виправданості сили приходить із переконанням, що силу необхідно належним чином обмежувати. У такий спосіб ми знову стикаємося з «подвійною темою дозволу та обмеження» доктрини справедливої війни, на яку, здається, посилається Франциск, коли говорить про «постійні зусилля Церкви обмежити використання сили шляхом застосування моральних норм». Як практичний приклад розглянемо наступні зауваження, які Папа Франциск зробив під час прес-конференції в літаку, коли він говорив про застосування сили проти так званої Ісламської держави.¹⁹⁴

На запитання про виправданість авіаударів США Папа відповів: «У тих випадках, коли має місце несправедлива агресія, я можу лише сказати, що зупинити несправедливого агресора є законним. Підкреслюю дієслово «зупинити». Я не кажу бомбити, розв'язувати війну – зупинити його. Необхідно оцінити засоби, за допомогою яких його можна зупинити. Зупинити несправедливого агресора – це законно, але ми все ж повинні пам'ятати, скільки разів, користуючись цим виправданням зупинити несправедливого агресора, могутні держави домінували над іншими народами, вели справжню загарбницьку війну. Як зупинити це, як зупинити несправедливого агресора, один народ не може судити. Після Другої світової війни виникла ідея ООН. Ось

¹⁹³ Grzybowska, E. Grillowanie papieża. URL: <https://www.diecezjaplocka.pl/dla-wiernych/blogi/blog-rzecznika-prasowego/grillowanie-papieza> (дата звернення: 23.08.2022).

¹⁹⁴ Franciszek. Nie ulegajmy globalizacji zubożenia. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. – podróż na Lampedusę. URL: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/lampedusa_08072013 (дата звернення: 30.08.2023).

тут і варто дискутувати: «Чи є несправедливий агресор? Здається є. Як ми його зупинимо?» Але тільки це, більше нічого»¹⁹⁵.

Ця цитата, по суті, відображає сучасну папську ідею про виправдане застосування сили. Грунтуючись на схоластиці, Франциск визнає, що хоча загальний стан війни є злим, окремі війни, як-от війна проти ІДІЛ, можуть бути виправдані. Це виправдання, однак, має суворі обмеження. Незважаючи на відсутність у цій конкретній цитаті справедливої війни, насильницькі засоби слід розглядати лише після того, як усі розумні ненасильницькі засоби виявилися неефективними. І навіть коли застосування сили є виправданим, воно підпадає під дію так званих принципів *jus in bello* пропорційності та дискримінації. Не дивно, що через властиву невибірковою руйнівність ядерної зброї Франциск продовжує закликати до заборони цього виду озброєння: «Світ без ядерної зброї» – це мета, яку поділяють усі нації та підтримують світові лідери, а також прагнення мільйонів чоловіків і жінок. Майбутнє та виживання людей залежить від того, чи ми виходимо за межі цього ідеалу й гарантуємо, що він стане реальністю»¹⁹⁶. Заклик до роззброєння, крім того, виходить за рамки найруйнівнішої зброї: «Що стосується звичайної зброї, ми повинні визнати, що легкий доступ до продажу зброї, в тому числі малокаліберної, не тільки загострює різні конфлікти, але також породжує поширене відчуття незахищеності та страху»¹⁹⁷.

Крім того, Папа наголошує на сучасному розвитку папського мислення, яке виділяє роль міжнародних рішень над односторонніми підходами. Роблячи це, Франциск, як і його попередники, підтримує використання наступальної сили, яка уявляється як відповідальність за захист. У листі тодішньому

¹⁹⁵ Шебалин Д. Д. Публичная дипломатия Святого Престола. Публичная дипломатия: Теория и практика : науч. изд.; под ред. М. М. Лебедевой. Москва : Аспект Пресс, 2017. С. 232.

¹⁹⁶ Braun C. Pope Francis on War and Peace. *Journal of Catholic Social Thought* 15(1): 63-87. URL: https://www.researchgate.net/publication/323479528_Pope_Francis_on_War_and_Peace (дата звернення: 17.09.2023).

¹⁹⁷ Śniadoch, G. Herezja pacyfizmu. URL: <https://3droga.pl/religia/ks-grzegorz-sniadoch--herezja-pacyfizmu/> (дата звернення: 11.07.2023).

Генеральному секретарю ООН Пан Гі Муну Папа Римський закликав ООН діяти, щоб захистити невинних людей від насильства ІДІЛ.¹⁹⁸

Визнання виправданості окремих воєн, як ми бачили вище, не суперечить переконанню, що загальний стан війни справді є злом. Як і його попередники, Папа Франциск засуджує природу війни. Під час вшанування початку Першої світової війни на італійському військовому меморіалі в Редіпулії Папа рішуче виступив проти війни як стану, який обов'язково тягне за собою пролиття крові невинних.¹⁹⁹

Враховуючи сучасне поширення невеликих актів насильства в глобальному масштабі, таких як терористичні атаки, Франциск у тій самій промові зробив суперечливе порівняння, коли припустив, що такі акти можуть становити третю світову війну, хоча й почастино. У своєму посланні на святкування Всесвітнього дня миру у 2017 році Франциск чітко дав зрозуміти, що він має широке розуміння того, що є «війною» та призводить до неї: «Хоча минуле століття знало спустошливість двох смертоносних світових війн, загрозу ядерної війни та велику кількість інших конфліктів, сьогодні, на жаль, ми опиняємося залученими у жахливу світову війну, яка ведеться по частинах. Непросто зрозуміти, чи є наш світ зараз більш чи менш жорстоким, ніж у минулому, або чи сучасні засоби комунікації та більша мобільність зробили нас більш обізнаними про насильство, чи, з іншого боку, дедалі більше насильства виникає»²⁰⁰.

У будь-якому випадку, ми знаємо, що це «подрібнене» насильство, різного роду та рівня, спричиняє великі страждання: війни в різних країнах і на різних континентах; тероризм, організована злочинність і непередбачені акти

¹⁹⁸ Franciszek. Nie ulegajmy globalizacji zubożenia. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. – podróż na Lampedusę. URL: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/lampedusa_08072013 (дата звернення: 30.08.2023).

¹⁹⁹ Gianelli A., Tornielli A. Papież a wojna. Od pierwszego światowego konfliktu do ataku na Irak. Kraków: Wydawnictwo M., 2006. P. 24.

²⁰⁰ Mróz M. Wojna w kawałkach. Franciszek i dyplomacja papieska wobec wybranych problemów międzynarodowych 2013-2018. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2018. S. 47-18.

насильства; жорстоке поводження з мігрантами та жертвами торгівлі людьми; і руйнування навколишнього середовища.²⁰¹

Святіший Отець папа Франциск широко розуміє війну в тому сенсі, що вона виходить за рамки застосування сили, які найчастіше асоціюються з війною. Зокрема, він наголошує на тих умовах, які викликають війну, а також на наслідках війни. Ось чому, наприклад, він відверто говорив про відповідальність людства перед нашою планетою, а також про обов'язок заможних держав допомогти в нинішній кризі міграції та біженців. На більш загальному рівні Папа критикував несправедливість сучасної світової економіки, яка, на думку Франциска, також є формою насильства.²⁰²

Папа засуджує «культуру поневолення», яку він бачить як результат забуття братерських зв'язків людства. Папа скаржиться на те, що, хоча рабство було офіційно скасовано, воно продовжує існувати в сучасному світі, коли люди «позбавлені свободи і змушені жити в умовах, схожих на рабство». Для Папи Франциска необхідне повернення до «нашого основного покликання братерства», яке допомагає подолати різноманітні «види байдужості», які мучать світ сьогодні: «Перший вид байдужості в людському суспільстві – це байдужість до Бога, яка потім веде до байдужості до ближнього та до довкілля»²⁰³.

У результаті Святіший Отець папа Франциск бачить подвійне завдання для релігійних і політичних лідерів протистояти тому, що він називає духовною та соціальною бідністю: «Перші зобов'язані передавати ті релігійні цінності, які не відокремлюють страх перед Богом від любові до ближнього. Останні зобов'язані гарантувати на публічному форумі право на релігійну свободу, водночас визнаючи позитивний і конструктивний внесок релігії в розбудову

²⁰¹ Gianelli A., Tornielli A. Papieże a wojna. Od pierwszego światowego konfliktu do ataku na Irak. Kraków: Wydawnictwo M., 2006. P. 28.

²⁰² Braun C. Pope Francis on War and Peace. Journal of Catholic Social Thought 15(1): 63-87. URL: https://www.researchgate.net/publication/323479528_Pope_Francis_on_War_and_Peace (дата звернення: 17.09.2023).

²⁰³ Franciszek. Nie ulegajmy globalizacji zubożenia. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. – podróż na Lampedusę. URL: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/lampedusa_08072013 (дата звернення: 30.08.2023).

громадянського суспільства, яке не бачить протилежності між соціальною приналежністю, санкціонованою принципом громадянства і духовним виміром життя. Керівники уряду також несуть відповідальність за те, щоб не існувало умов, які могли б стати сприятливим середовищем для поширення форм фундаменталізму. Це вимагає відповідної соціальної політики, спрямованої на боротьбу з бідністю; така політика не може уникати чіткого усвідомлення важливості сім'ї, як привілейованого місця для зростання людської зрілості, а також великих інвестицій у галузі освіти та культури»²⁰⁴.

Найважливіше те, що Папа стверджує, що «братерство гасить війну». Для того, щоб наблизитися до завершення всіх війн, Понтифік бачить особливу роль Церкви.²⁰⁵

У своєму мирному посланні 2016 року Папа процитував свою буллу індікту Надзвичайного Ювілею Милосердя, коли проголосив, що «першою правдою Церкви є любов до Христа. Церква стає слугою цієї любові та посередництва для всіх людей: любові, яка прощає і виражається в дарі самого себе». На думку Франциска, потрібне «навернення наших сердець», щоб співчуття, любов, милосердя та солідарність стали «справжнім способом життя, правилом поведінки у наших стосунках один з одним». Така концепція Церкви як посередника Божої любові призвела до активної мирної дипломатії Ватикану під час папства Франциска.²⁰⁶

Як сказав сам Папа: «Він [мир] породжує прагнення до діалогу та співпраці, що є важливим інструментом у дипломатії. Милосердя та солідарність надихають впевнені зусилля Святого Престолу та Католицької Церкви запобігати конфліктам і супроводжувати процеси миру, примирення та пошуку рішень шляхом переговорів. Відрадно, що деякі з цих спроб зустріли добру волю багатьох людей, які з багатьох сторін активно і плідно працювали

²⁰⁴ Braun C. Pope Francis on War and Peace. *Journal of Catholic Social Thought* 15(1): 63-87. URL: https://www.researchgate.net/publication/323479528_Pope_Francis_on_War_and_Peace (дата звернення: 17.09.2023).

²⁰⁵ Śniadoch, G. Herezja pacyfizmu. URL: <https://3droga.pl/religia/ks-grzegorz-sniadoch--herezja-pacyfizmu/> (дата звернення: 11.07.2023).

²⁰⁶ Шебалин Д. Д. Публичная дипломатия Святого Престола. Публичная дипломатия: Теория и практика : науч. изд.; под ред. М. М. Лебедевой. Москва : Аспект Пресс, 2017. С. 235.

заради миру. Я думаю про зусилля, докладені за останні два роки для зближення між Кубою та Сполученими Штатами. Я також думаю про наполегливі зусилля, хоч і не без труднощів, щоб покласти край багаторічному конфлікту в Колумбії»²⁰⁷.

Підсумовуючи вчення Франциска про мир, Папа, як і його попередники, пов'язує мир, розвиток і солідарність як «основну основу для католицької думки про мир у сучасний період». Основою цього зв'язку Франциска є концепція братерства, яка повинна визначати людську взаємодію і яка походить від Божої любові.

3.2. Реакція Святого Престолу щодо війни в Україні

3.2.1. Початок російської агресії 2014 року

Державницькі прагнення українського народу, наприклад в аспекті побудови відносин з європейськими країнами, в рамках Європейського Союзу чи Організації Північноатлантичного договору, призвели до нестабільної ситуації в країні та започаткували гібридну діяльність Російської Федерації на східних кордонах країни. Внаслідок загострення ситуації велися військові дії, що вимагали уваги та турботи представників сучасної цивілізації. Події, що відбуваються в Україні на початку XXI століття, привернули увагу багатьох спостерігачів міжнародної спільноти, викликали широке обговорення та дії держави та міжнародних інституцій.²⁰⁸

Питання України також обговорювалося під час багатьох міжнародних зустрічей. Міжнародні організації, в тому числі: НАТО, Європейський Союз, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, домінуючі країни світу,

²⁰⁷ Franciszek. Nie ulegajmy globalizacji zubożeni. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. – podróż na Lampedusę. URL: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/lampedusa_08072013 (дата звернення: 30.08.2023).

²⁰⁸ Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 193.

свідчать про те, що нікому не байдуже до питання збройного конфлікту Росії проти України у східній частині Європи. Численні зустрічі відбуваються під час економічних, політичних, соціальних та військових самітів, та в основному зосереджені на ситуації в Україні.²⁰⁹

Серед численних вчинків представників світових урядів, слід згадати також про реакцію Святого Престолу. У своєму навчанні Папа неодноразово відзначав усі загрози для кожної людини та українського народу, особливо тих, що ведуть до відкритого збройного конфлікту. У посланнях, листах, зверненнях, розмовах разом із дипломатичними представниками, Папа Франциск звернувся зі словами до важливих людей, що впливають на хід політичної діяльності, а також до українського населення. Наприклад, під час загальної аудієнції 9 лютого 2014 року Папа Франциск, закликаючи до злагоди та миру в Україні, сказав рішучі слова:

«Я з тривогою стежу за подіями в Києві в ці дні. Запевняю український народ у своїй близькості та молюся за жертв насильства, їхні родини та постраждалих. Я закликаю всі сторони припинити всі насильницькі дії та прагнути злагоди та миру в країні»²¹⁰.

У щорічному Великодньому посланні «*Urbi et Orbi*» від 24 квітня 2014 р. він закликав до просвіти та мирних ініціатив для України. Папа регулярно виголошував свої думки під час молитви Ангел Господній і богослужінь у базиліці св. Петра у Ватикані.²¹¹

Тут варто згадати про діяльність Церкви в Україні. Основним мотивом діяльності християнської спільноти є спільна молитва та довірення долі Батьківщини Провидінню. Римо-католицький єпископат України у спеціальному зверненні 22 січня 2014 р. закликав до діалогу між

²⁰⁹ Okupnik M. «Cień Kaina». Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. *Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 151.

²¹⁰ Donadio R. Pope Francis, the Revolutionary, Takes On the Traditionalists. *The Atlantic*. 2019. October 27. URL: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/10/pope-francis-revolutionary-culture-war/600877/> (дата звернення 21.02.2022).

²¹¹ «*Urbi et Orbi*» message of His Holiness Pope Francis. The Holy See. 2014. URL: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/urbi/documents/papa-francesco_20171225_urbi-et-orbi-natale.html (дата звернення 25.08.2023).

представниками влади та протестуючою опозицією. Єпископи звернулися до всіх вірних із закликом молитися за Боже милосердя. У заяві, серед іншого, йдеться: «Ми закликаємо всі сторони поточного конфлікту схаменутися, припинити насильство та розпочати діалог. Стежка насильства веде в нікуди і ніхто від цього не виграє»²¹².

З аналогічною заявою виступила і Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, зазначивши, серед іншого: «Церкви та релігійні організації в Україні засуджують насильницькі дії, які призводять до посилення конфлікту. Сьогодні влада та опозиція, а також громадські активісти мають припинити насильство та почати переговори. Усі сторони мають взяти на себе відповідальність за збереження соборної української держави та розпочати конструктивний діалог щодо суспільно-політичної кризи»²¹³.

Ватикан протягом століть брав участь у процесі дипломатичної діяльності. Численні звернення пап та дипломатичні зусилля призвели до роз'яснення, відтермінування чи гасіння конфліктів у всьому світі. У своїх документах Святий Престол неодноразово показував важливість діалогу та освіти для миру через зустрічі з багатьма представниками світу. Усі дії, спрямовані на розбудову миру та відкриття сторін конфлікту для мирних переговорів, у результаті призвели до безперервного процесу виховання для миру. З одного боку, слід визнати велику місію, яку представляють наступники св. Петра на землі, з іншого боку, проведення та скликання зустрічей в атмосфері збройного конфлікту також викликає велику відповідальність з боку ватиканської дипломатії.²¹⁴

На початковому етапі війни представники Святого Престолу організовували зустрічі на міжнародному рівні. Ще за рік, що передував військовим діям, Папа Римський зустрівся з Генеральним секретарем ООН,

²¹² Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 194.

²¹³ Rudoren J., Hadid D. Vatican to Recognize Palestinian State in a New Treaty. New York Times. 2015. May 13. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/14/world/middleeast/vatican-to-recognize-palestinian-state-in-new-treaty.html> (дата звернення 4.03.2022).

²¹⁴ Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 195.

виступив у Європарламенті та зустрівся з американським держсекретарем і головою російської дипломатії. Папа Римський Франциск також направив листа президенту Російської Федерації Владіміру Путіну, висловивши занепокоєння ситуацією військових дій, що наближаються.²¹⁵

Щодо ситуації в Україні та реакції, що призвела до війни, Папа зустрівся 9 березня 2014 р. з Генеральним секретарем ООН Пан Гі Муном. Такі зустрічі відбулися також 5 вересня 2014 р. та 30 вересня 2014 р. у Нью-Йорку під час 69-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, під час якої Папа Римський прокоментував, серед іншого, ситуацію довкола України. Свою думку щодо України він також висловив у Європейському парламенті 25 листопада 2014 року.²¹⁶

Прикладом посередництва у розбудові миру у світі й в Україні, зокрема, стала організація зустрічі 15 грудня 2014 року держсекретаря США Джона Керрі та глави російської дипломатії Сергія Лаврова. Неформальні переговори відбулися в Римі. Головною темою діалогу стала ситуація на Близькому Сході та ситуація в Україні. Тема зустрічі була ключовою, оскільки, як зазначили співрозмовники, «ми повинні співпрацювати, щоб не допустити погіршення ситуації».²¹⁷

Знаковим у відносинах Ватикану з Росією став лист Папи Франциска до Президента Російської Федерації Владіміра Путіна від 4 вересня 2013 р., в якому Папа мав на меті торкнутися питань справедливого оформлення глобальної фінансової програми, яка перебувала під великим впливом Росії, як члена G20, оскільки мала взяти участь у зустрічі найбільших економічних держав світу. Папа насамперед був зацікавлений у рівноправному та справедливому розподілі матеріальних благ, щоб усунути такі явища, як голод, безробіття та забезпечити гідне та здорове життя. Говорячи про міжнародну

²¹⁵ Donadio R. Pope Francis, the Revolutionary, Takes On the Traditionalists. The Atlantic. 2019. October 27. URL: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/10/pope-francis-revolutionary-culture-war/600877/> (дата звернення 21.02.2022).

²¹⁶ Byrnes T. Sovereignty, supranationalism, and soft power: The Holy See in international relations. The Review of Faith & International Affairs. 2017. № 15(4). P. 6-7.

²¹⁷ Okupnik M. «Cień Kaina». Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. *Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 152.

ситуацію, Папа звернув увагу на ще одну загрозу для сучасного світу, якою є збройний конфлікт, який, за самою своєю назвою, становить: «заперечення будь-якої міжнародної гармонії, спричиняючи глибокі розділення та болісні рани, які забирають багато років, щоб зцілитися».²¹⁸ Як він далі зазначає, війна спричиняє: «Відмову від зусиль для досягнення великих економічних і соціальних цілей, які поставила перед собою міжнародна спільнота», результатом таких дій, як відомо, є бідність, голод, хвороби і, нарешті, смерть. Стабільний мир – запорука економічного розвитку.²¹⁹

Оцінюючи зазначені вище зустрічі на рівні провідних міжнародних осіб, які приймають рішення, можна зробити висновок, що декларативність співпраці та відкритість є результатом офіційних прес-релізів. Однак, реальність свідчить про триваюче загострення, яке з часом набуло більшої ваги та супроводжував появу наступних жертв війни, впливаючи на ефективність поточних обговорень. З точки зору необхідності налагодження стосунків між Святим Престолом і сторонами війни слід зазначити, що ватиканська дипломатія пішла на такі кроки напередодні початку війни, що було специфічною реакцією.²²⁰

Ватиканська дипломатія на чолі з Папою Франциском також налагодила постійні стосунки з представниками Української Греко-Католицької Церкви, Патріархами та Верховними Архієпископами Східних Католицьких Церков, Вселенського Константинопольського Патріархату – Варфоломієм і навіть спробувала переговори з Патріархом Кірілом, які завершилися зустріччю 12 лютого 2016 року на нейтральній території, в аеропорту Гавани, Куба. Для оцінки зустрічі наведу думку Глави Української Греко-Католицької Церкви Патріарха Святослава, який зазначив: «Було враження, що вони існували у двох

²¹⁸ Nosowski Z. Papież wreszcie mówi o Putinie. URL: <https://wiesz.pl/2022/05/04/papiez--wreszcie-mowi-o-putinie/> (дата звернення: 27.08.2023).

²¹⁹ Pope Francis says «rivers of blood» flowing in Ukraine war. Reuters. 2022. URL: https://www.reuters.com/world/europe/pope-francis-says-ukraine-conflict-is-not-military-operation-war-2022-03-06/?taid=6224a4999fa2ce0010fd9c6&utm_campaign=trueAnthem:+Trending+Content&utm_medium=trueAnthem&utm_source=twitter (дата звернення 11.08.2022).

²²⁰ Rudoren J., Hadid D. Vatican to Recognize Palestinian State in a New Treaty. New York Times. 2015. May 13. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/14/world/middleeast/vatican-to-recognize-palestinian-state-in-new-treaty.html> (дата звернення 4.03.2022).

паралельних світах [...]. Я відчув щире захоплення, пошану до смирення Папи Франциска, справжнього «страждущого слуги Бога», який прагне одного: свідчити Євангеліє Христа перед людством сьогодні, бути у світі, але залишатися близькими до Христа, щоб мати відвагу бути «не від світу цього». Зустріч Папи Франциска і Патріарха РПЦ Кіріла завершилася підписанням Спільної декларації, в якій, наприклад, «у параграфі 25 з повагою йдеться про греко-католиків, а УГКЦ визнається суб'єктом міжцерковних відносин між Католицькою Церквою і Православними Церквами».²²¹

Документ також містив таку заяву: «Ми закликаємо всі сторони конфлікту бути уважними, проявляти соціальну солідарність і працювати над розбудовою миру. Заохочуємо наші Церкви в Україні працювати над суспільною злагодою, утримуватись від участі в протистоянні та не підтримувати далі розвиток конфлікту»²²².

Підписання представниками різних конфесій спільної декларації щодо війни в Україні є знаковим кроком у відносинах і прикладом ефективності ватиканської дипломатії. Подібні враження описав британський посол при Святому Престолі, підсумовуючи дипломатичну діяльність церковної держави під правлінням Папи Франциска. За його словами, прикладом є діапазон реакції на події від Сирії до України, від зміни клімату до прав людини [...], проактивне, енергійне залучення до головних глобальних проблем сучасності, використовуючи всі наявні ресурси, які є в розпорядженні Святого Престолу, а також повний спектр інструментів: дипломатичне залучення, промови, візити, листи, кампанії, конференції, мобілізація місцевих церковних мереж і діяльність неурядових організацій».²²³

²²¹ Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 195-196.

²²² Pope Francis says «rivers of blood» flowing in Ukraine war. Reuters. 2022. URL: https://www.reuters.com/world/europe/pope-francis-says-ukraine-conflict-is-not-military-operation-war-2022-03-06/?taid=6224a4999fa2ce0010fd9c6&utm_campaign=trueAnthem:+Trending+Content&utm_medium=trueAnthem&utm_source=twitter (дата звернення 11.08.2022).

²²³ Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 197.

Так само представники Посольства України при Святому Престолі наголошують на визнанні причетності Франциска до українського питання. За словами Папи Франциска, немає «протиборчих блоків», як він сказав у своїй промові в Європейському парламенті в Страсбурзі. Це означає, що Святий Престол вважає холодну війну остаточно закінченою і вважатиме її відродження анахронізмом. Про це заявив Папа Франциск у своїй промові 2014 року: «[...] представники ватиканської дипломатії повторюють під час зустрічей з європейськими співрозмовниками, що потрібен реалізм у відносинах з Росією та вирішення кризи навколо України, щоб уникнути «сутички» між Заходом і Москвою». Водночас Ватикан вважає анексію Криму Росією неприйнятною.²²⁴

Завдяки спільним ініціативам і міжрелігійному діалогу можна будувати – як неодноразово згадує Папа у своєму вченні – «культуру діалогу». Папа наголосив на намірах досягти миру, який має бути результатом обох сторін і мати на меті взаємне примирення. У своїх роздумах під час молитви Ангел Господній 7 вересня 2014 р. Папа відзначив «значний прогрес у прагненні до перемир'я в регіонах, охоплених конфліктом на сході України». Щоправда, це були лише певні сигнали, але в умовах війни будь-яка інформація, спрямована на зменшення ескалації конфлікту, вселяла надію у наступника Святого Петра.²²⁵

Під час прес-конференції на борту папського літака в серпні 2014 року Папа Римський зазначив, що «технічно» на сході України точиться справжня війна, в якій бере участь багато жителів Росії. Напади на українську громаду та її армію здійснюються з території Росії. На запитання, хто насправді страждає, Папа відповів: «Звичайно, в такій ситуації страждають мирні жителі. Біженців багато, сьогодні близько 200 тисяч. Хто може доїхати до кордону з Росією, їдьте у цьому напрямку, але більшість людей намагається потрапити в інші

²²⁴ Rivera A. F. S. The Holy See and International Conflict Resolution and Peacekeeping. University of Santo Tomas. 2016. URL: <http://graduateschool.ust.edu.ph/wp-content/uploads/2016/11/The-Antoninus-Vol2-09AFSRivera.pdf> (дата звернення 10.02.2022).

²²⁵ Okupnik M. «Cień Kaina». Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. *Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 152.

регіони України». За офіційною інформацією, щодня на сході України гинуть 60-70 осіб, як військових, так і цивільних.²²⁶

Завдяки залученості ієрархів Церков в Україні на чолі з Верховним Архієпископом Києво-Галицьким Святославом Шевчуком та Вселенським Патріархом Константинопольським Варфоломієм та спробам налагодити діалог із Патріархом Кірілом можна сподіватися на прогрес у відносинах між послідовниками Христа в майбутньому. Декларації, листи та промови створюють атмосферу братерства сповідуваної релігії та бажання створити зв'язки між вірними. Кожна зустріч і кожне слово є закваскою для створення того, що ми називаємо міжрелігійним і світовим миром у глобальному масштабі. Тому Папа Франциск закликав усі можливі сторони конфлікту подолати непорозуміння, а міжнародне співтовариство знайти ініціативу для діалогу та злагоди: «[...] щоб усі групи в цій країні докладали зусиль, щоб подолати непорозуміння та разом будувати майбутнє нації; Я палко закликаю міжнародну спільноту підтримати кожну ініціативу діалогу та злагоди».²²⁷

Зустріч Папи Франциска з Патріархом Святославом 14 жовтня 2015 році у Ватикані стала виявом солідарності та братерства Святого Престолу з Українською Греко-Католицькою Церквою. Під час розмови прозвучало ще одне запевнення у молитовній підтримці, а за рішенням Франциска було підписано декрет про визнання героїчності митрополита Андрея Шептицького, що, за словами Патріарха Святослава, «є виявом величезної підтримки України з боку Святого Престолу».²²⁸

Як приклад ініціативи, що продовжує зусилля для підтримання діалогу Святого Престолу з вірними Української Греко-Католицької Церкви, відбулася дводенна зустріч у Римі 5-6 липня 2019 р., де Франциск запросив членів

²²⁶ Rudoren J., Hadid D. Vatican to Recognize Palestinian State in a New Treaty. New York Times. 2015. May 13. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/14/world/middleeast/vatican-to-recognize-palestinian-state-in-new-treaty.html> (дата звернення 4.03.2022).

²²⁷ Troy J. The Pope's own hand outstretched: Holy See diplomacy as a hybrid mode of diplomatic agency. The British Journal of Politics and International Relations. 2018. № 3 P. 523.

²²⁸ Wysocka S. Papież: to państwo rosyjskie dokonuje inwazji na Ukrainę, dobrze wiadomo, kogo potępiam. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1492141%2Cpapiez-panstwo-rosyjskie-dokonuje-inwazji-na-ukraine-dobrze-wiadomo-kogo> (дата звернення: 21.08.2023).

Постійного Синоду Української Греко-Католицької Церкви на особисту зустріч у Ватикані, під час якої «говорили про успіхи та поразки душпастирської праці Церкви». Як наголошується, «Святий Престіл підніс ім'я Української Греко-Католицької Церкви, України та українців на міжнародній арені, забезпечив структурну підтримку та легітимізацію українського церковно-громадського життя».²²⁹

Варто також відзначити поточну діяльність, спрямовану на вирішення збройного конфлікту і на який Святий Престол спостерігає та з інтересом реагує. У квітні 2021 року Папа Римський Франциск говорить про мобілізацію нових російських військ на Донбасі, що спричиняє чергове порушення перемир'я: «Я із занепокоєнням стежу за подіями в деяких областях східної України, де порушуються перемир'я. Я із занепокоєнням спостерігаю за активізацією військової активності».²³⁰

Прикладом відновлення стосунків у контексті ситуації в Україні є регулярні зустрічі з Апостольським Нунцієм в Україні архієпископом Вісвальдасом Кульбокасом, який у вересні 2021 року розмовляв із Папою Франциском. Завдяки поточним звітам представника Святого Престолу на території, що постраждала від військових дій, можна точно діагностувати подальші зони конфлікту, які стосуються всієї місцевої громади, а також міжнародної спільноти.²³¹

З останньої інформації ЗМІ також можна дізнатися про спробу організації переговорних зустрічей у Ватикані. Це місце запропонував президент Володимир Зеленський як місце для зустрічі з президентом Росії Владіміром Путіним. Як зазначив Президент України: «Святий Престіл є глобальним моральним авторитетом, який завжди ефективно діє як посередник, будучи неупередженим і заслуговуючим довіри до всіх сторін конфлікту. Тому

²²⁹ Suchocka H. Język dyplomacji w obliczu zbrodni to za mało. *Przewodnik Katolicki*, №13, S. 62.

²³⁰ Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 198.

²³¹ Okupnik M. «Cień Kaina». Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. *Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 154.

Ватикан часто закликав до вирішення конфліктів між державами заради мирного майбутнього».²³²

Підсумовуючи боротьбу за досягнення миру в Україні, Папа Франциск під час міжнародної зустрічі за мир, що відбулася в Антверпені 8 вересня 2014 р. і була організована в дусі Ассижу римською громадою св. Ідзі, сказав: «Сьогодні існує «атмосфера війни», яку можна подолати лише миром».²³³

3.2.2. Повномасштабне російське вторгнення

Для християн війна – це зло. Виникають моральні дилеми: чи можна цього уникнути (не підтримуючи геноцидні режими)? Що робити, щоб зупинити гонку озброєнь і міжнародну торгівлю зброєю? Чи може пацифістський рух бути альтернативою для християн? Чи все ще є виправдання для ведення «справедливої війни»? Християни вважають, що вони не повинні бути байдужими перед лицем війни, і що їхній обов'язок – реагувати на шкоду та страждання, які зачіпають передусім цивільне населення: жінок, дітей, людей похилого віку, хворих та інвалідів. Католики шукають підтримки та очікують, що найважливіший голос щодо війни та миру буде виходити від їхньої найвищої влади – Папи Римського.²³⁴

Лабіринт є вдалою метафорою для опису дилем, з якими стикаються вірні (і не тільки вони) у зв'язку з оцінкою папської реакції на агресію Російської Федерації проти України, яка відбулася в лютому 2022 року. Він символізує сум'яття, складну ситуацію, важку і запутану проблему. Очікування католиків зрозуміле: нитку Аріадни, що дозволяє вирватися з цього лабіринту, повинен тримати і вміло розвивати нинішній Папа. У багатьох, однак, склалося

²³² Волинець О. Концепція миру та безпеки в магістеріумі Католицької Церкви. *Humanitarian vision*. 2015. Vol. 1, Num. 2. С. 9.

²³³ Żmudziński W. Niech nas jednoczy miłość, a nie nienawiść. URL: <https://deon.pl/kosciol/komentarze/niech-nas-jednoczy-milosc-a-nie-nienawisc,2033105> (дата звернення: 23.08.2023).

²³⁴ Okupnik M. «Cień Kaina». *Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 155-156.

враження, що Папа Франциск робить помилки і неправильно оцінює ситуацію. Незважаючи на те, що він йде добре протореним шляхом соціального вчення Церкви та ватиканської дипломатії (продовжуючи *Ostpolitik*), деякі його заяви (як і його мовчання) були і залишаються суперечливими. Варто запитати, чому так відбувається. Згадану нитку Аріадни можна трактувати інакше: як пропозицію самостійного способу дізнатися про ставлення Католицької Церкви до війни та спробу зрозуміти позицію Папи Франциска. Це потребує аналізу його висловлювань про війну в енцикліках, закликах, промовах і, нарешті, у соціальних мережах (головним чином у Twitter). Війна ще триває, тому неможливо дати повну і остаточну оцінку ставленням Папи. Аналіз охоплює заяви за 2022 рік.²³⁵

Відправною точкою має бути визначення війни. Католицька енциклопедія стверджує: «Війна – це стан організованого збройного конфлікту, зазвичай відкритого та оголошеного, між державами, націями, етнічними групами чи суспільствами, які використовують агресію та насильство одне проти одного (тероризм) з метою усунення невдоволення, придбання території, отримання вигод, забезпечення вимог, знищення ворога; може закінчитися перемир'ям, капітуляцією або миром; вона породжує несправедливість і призводить до моральних і матеріальних втрат у суспільствах».²³⁶

Здавалося б, найбільша гуманітарна катастрофа була зафіксована у XX столітті, яке принесло дві світові війни. Друга виявилася ще більшим катаклізмом, ніж Перша, тому що смерть була нанесена в немислимих раніше масштабах, «промисловим» способом. Трагедія Голокосту стала переломним моментом в історії людства. Важкий час настав після закінчення конфліктів, коли потрібно було відбудовувати зруйнований світ. Його називають «повоєнним». Наслідки збройних конфліктів відчували не тільки їх безпосередні учасники та мирне населення, а й наступне покоління (або навіть

²³⁵ Weigel G. Rewizja watykańskiej *Ostpolitik*: dyplomacja w wydaniu świętego (wykład). URL: <https://teologiapolityczna.pl/cal-y-wyklad-george-weigel-rewizja-watykanskiejostpolitik-dyplomacja-w-wydaniu-swietego> (дата звернення: 30.08.2023).

²³⁶ Żmudziński W. Niech nas jednoczy miłość, a nie nienawiść. URL: <https://deon.pl/kosciol/komentarze/niech-nas-jednoczy-milosc-a-nie-nienawisc,2033105> (дата звернення: 23.08.2023).

декілька поколінь), народжених у мирний час (не тільки в матеріальній сфері, а й у психічній та емоційній).²³⁷

Після 1945 року війни не припинялися, а масштаби жорстокості зростали, наприклад, за рахунок використання нових видів зброї. Однак, конфлікти не набули глобального масштабу. Така ситуація зберігається і в XXI столітті, яке зараз називають «століттям тривоги». Карта збройних конфліктів у світі 2022 року показує багато місць, де відбуваються регулярні бої та гинуть невинні люди. Від початку свого понтифікату (тобто з 2013 року) Папа Франциск говорив про те, що Третя світова війна триває «почастинно», тобто у формі кривавих конфліктів, розкиданих у різних частинах світу.²³⁸

З історичної точки зору зрозуміло, що практично кожен понтифікат у сучасній Європі проходив у тіні війни. Коли йдеться про позицію пап щодо збройних конфліктів, необхідно згадати тексти кількох енциклік: «Ad beatissimi Apostolorum» (1914) та «Pacem Dei munus pulcherrimum» (1920) Бенедикта XV, «Summi pontificatus» (1939) та «Communium interpretes dolorum» (1945) Пія XII. Після Другої світової війни були опубліковані такі енцикліки: «Pacem in terris» Івана XXIII (1963) та «Mense maio» Павла VI (1965). Енцикліки Івана Павла II «Sollicitudo rei socialis» (1987) та «Ut unum sint» (1995), також частково торкалися теми війни його щорічні послання до Всесвітнього дня миру та інші заяви.²³⁹

Одним із найважливіших документів Церкви щодо війни є Пастирська конституція про Церкву в сучасному світі «Gaudium et spes», проголошена Папою Павлом VI у 1965 році (у її створенні брав активну участь тодішній архієпископ Кароль Войтила). Особливо важливі положення, що містяться в

²³⁷ Weigel G. Rewizja watykańskiej Ostpolitik: dyplomacja w wydaniu świętego (wykład). URL: <https://teologiapolityczna.pl/cal-y-wyklad-george-weigel-rewizja-watykanskiejostpolitik-dyplomacja-w-wydaniu-swietego> (дата звернення: 30.08.2023).

²³⁸ Mróz M. Wojna w kawałkach. Franciszek i dyplomacja papieska wobec wybranych problemów międzynarodowych 2013-2018. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2018. S. 50.

²³⁹ Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: Богослов'я. Вип. 10 (2023). С. 201.

розділі V під назвою «Необхідність зміцнення миру та розвитку співтовариства націй».²⁴⁰

Заяви пап щодо військових конфліктів були предметом численних коментарів і наукових досліджень. З часу Другого Ватиканського Собору Святий Престіл наголошує на правах людини і вбачає в їх дотриманні гарантію миру у всьому світі. Позицію Святого Престолу в міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI століття слід оцінювати як сильну. Цим вона завдячувала Іванові Павлу II, Папі Римському з високим моральним авторитетом і видатним дипломатичним талантом, який зберігав незалежність і не піддавався зовнішньому тиску. Заходи, які він проводив, були специфічними, полягали у використанні м'якої сили та публічної дипломатії з метою отримання впливу на гуманізацію міжнародних та міждержавних відносин. Засобами цієї «м'якої сили» були загальні аудієнції, молитва «Ангел Господній» (або «Regina Caeli»), паломництва, промови Папи на форумах міжнародних організацій (наприклад, ООН), заклики, енцикліки та послання. Іван Павло II захищав основні гуманістичні та загальнолюдські цінності.²⁴¹

Хорхе Маріо Бергольйо, якого називають «радикальним папою», став речником бідних (звідси ім'я Франциск). Його відмінною рисою є чутливість до долі мігрантів і біженців, ізольованих і маргіналізованих людей. Папа Франциск проводить публічну дипломатію та використовує «м'яку силу», але в зовсім іншому стилі, ніж його попередники, що «несе з собою нові парадокси, такі характерні для цього Понтифікату»²⁴². Вони є наслідком іншого способу спілкування (скорочення дистанції та спрощення мови), культурних відмінностей і темпераменту (Папа походить з Латинської Америки, він є

²⁴⁰ Okupnik M. «Cień Kaina». Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. *Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 157.

²⁴¹ Grzywacz M., Okupnik M. Dzieci i doświadczenie wojny. Wiek XX i XXI. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2022. S. 112.

²⁴² Weigel G. Rewizja watykańskiej Ostpolitik: dyplomacja w wydaniu świętego (wykład). URL: <https://teologiapolityczna.pl/cal-y-wyklad-george-weigel-rewizja-watykanskiejostpolitik-dyplomacja-w-wydaniu-swietego> (дата звернення: 30.08.2023).

нащадком італійських емігрантів) і неєвроцентричної точки зору. Папа Франциск був свідком брудної війни в Аргентині та жахів режиму Відели.²⁴³

Мова публічних промов Папи Франциска відрізняється від мови його попередників. За словами Мацея Мроза: «Використовуючи мову особистого свідчення, він показує pro foro externo узгодженість слів і вчинків. Франциск використовує просту, пряму мову, зосереджується на діалозі, відмовляючись від важкого, архаїчного стилю старої, дособорної Церкви». Папа Франциск створює ще одну проблему, оскільки він спонтанний: він говорить те, що думає (особливо у своїх вільних заявах для журналістів). Томаш Терліковський зазначив, що «Папа часто насолоджується тим, щоб шокувати вірних, висловлюючи думки у спосіб і з таким змістом, яких не вибрали б його попередники»²⁴⁴. З цієї причини складається враження, що він не ґрунтовний дипломат. Якщо Папа стриманий у публічних виступах (у перші місяці війни його критикували за недостатньо чітке визначення та засудження агресора в конфлікті Росії з Україною), то у своїх заявах журналістам він вживає фрази, які викликають жах (або навіть обурення).²⁴⁵

Найбільш коментованим стало речення про «НАТО гавкає в двері Росії» у статті, опублікованій у *Corriere della Sera*. У перекладі на українську цей фрагмент звучить так: Папу Франциска турбує те, що наразі схоже, що Путін не зупиниться. Папа також намагається зрозуміти коріння такої поведінки, мотиви, які штовхають його на таку жорстоку війну. Можливо, «гавкіт НАТО на російські двері» змусив кремлівське керівництво відреагувати погано і спровокувати конфлікт. «Невідомо, чи цей гнів був спровокований, але його спалаху, можливо, сприяли», – запитує себе Папа.²⁴⁶

²⁴³ Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 202-203.

²⁴⁴ Terlikowski T. *Operacja Franciszek. Sześć medialnych mitów na temat papieża*. Warszawa: Fronda, 2021. S. 168.

²⁴⁵ Okupnik M. «Cień Kaina». Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. *Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 158.

²⁴⁶ Królak T. «Szczekanie NATO», czyli o perspektywach. URL: <https://www.przewodnik--katolicki.pl/Archiwum/2022/Przewodnik-Katolicki-20-2022/kawa-na-lawe/Szczekanie-NATO-czyli-o-perspektywach> (дата звернення: 23.08.2023).

У статті Лучано Фонтана цитував заяви Папи та додавав власні коментарі, які можуть неправдиво відображати наміри співрозмовника. Є ще стилістична проблема, а саме слово «гавкіт». Войцех Жмудзінський зазначив: «Використання розмовної мови міжнародним авторитетом у перекладі завжди може виявитися невдалим, і Папа Франциск використав дієслово «*abbaiare*» (буквально: гавкати) у такому розмовному та переносному значенні. Для людини, яка думає по-італійськи, це означатиме «створювати враження, що існує якась загроза», адже, як говорить італійське прислів'я, «собака, яка гавкає, не кусає». Тож Папа сказав, що, можливо, Путін був наляканий тим, що не було реальною загрозою».²⁴⁷

Серед інших резонанс викликала заява про те, що «НАТО гавкає на двері Росії» серед політиків і журналістів. Деякі намагалися зрозуміти наміри папи. Яцек Жаковський згадав про порушену обіцянку 2008 року прийняти Україну та Грузію до НАТО та відсутність реакції на анексію Криму та Осетії: «Це не виправдовує Путіна, не скасовує його злочинні мотиви та дії, але обтяжує НАТО – особливо ці країни, які наполягали на такій обіцянці, а потім не змогли її виконати».²⁴⁸ Про невдале формулювання нарешті висловився сам Папа. В інтерв'ю, опублікованому італійським щоденником «*La Stampa*» у червні 2022 року, він пояснив, звідки взяв знання про причини агресії Російської Федерації:

«Я зустрівся з лідером країни, мудрою людиною [...] він сказав мені, що його дуже турбує те, як рухається НАТО. [...] Я запитав його чому, а він відповів: «Вони гавкають у двері Росії і не розуміють, що росіяни імперські і не дозволяють жодній іноземній владі наблизитися до них»²⁴⁹.

Роль Папи полягає не в тому, щоб приймати політичні рішення (або коментувати їх), а в тому, щоб нагадувати, «де лежить добро і зло». В інтерв'ю

²⁴⁷ Wysocka S. Papież wyjaśnił: słowa o «szczekaniu NATO» usłyszał od jednego z szefów państw. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1247717%2Cpapiezwyjasnil-slowa-o-szczekaniu-nato-uslyszal-od-jednego-z-szefow> (дата звернення: 23.08.2022).

²⁴⁸ Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 206.

²⁴⁹ Żakowski J. Nie czepiajmy się Franciszka, niech papież będzie papieżem. URL: <https://wyborcza.pl/7,75968,28416004,nie-czepiajmy-sie-franciszka-niech-papiez-bedzie-papiezem.html> (дата звернення: 23.08.2022).

італійському щоденнику «Corriere della Sera» Папа різко оцінив ставлення Московського патріарха Кіріла, назвавши його «вівтарником Путіна», що було зневажливим і образливим терміном. Він сформулював це недвозначно і прямо, далеко від дипломатичних стандартів. Коли йдеться про політику та обізнаність про ситуацію, Папа не є «непомільним». Аналіз різних папських заяв і реакцій чітко показує, що перспектива, з якої Папа та Святий Престол дивляться на Центральну та Східну Європу, не є повною та об'єктивною.²⁵⁰

Загальний підхід Ватикану до війни Росії проти України виявляє недостатнє знання природи Росії та її імперських прагнень, відомих століттями, а також у XX-XXI століттях, які велися під прапором СРСР [...], а потім Російської Федерації. Мабуть, теж важливим у всій цій справі є особистий досвід Папи з Аргентини. [...] латинський погляд на Сполучені Штати безперечно більш критичний, ніж європейський.²⁵¹

Експерти вважають необхідним перегляд східної політики Ватикану. У світлі того факту, що нинішня ієрархія Російської Православної Церкви є знаряддям російської державної влади, відіграючи жалюгідну роль у пропагандистських і дезінформаційних кампаніях Кремля та благословляючи вторгнення, необхідно переглянути давню позицію Ватикану наголошувати на теплих стосунках з Православною Церквою в Росії. У нинішніх обставинах неможливо спільно діяти в єкуменічний спосіб на захист норм міжнародного права. Прикидатися іншим – це лише збільшувайтшкоду, завдану агресорами.²⁵²

У своїх промовах Папа Франциск часто вживає просторіччя, «низьку мову», бо хотів би, щоб його слова були зрозумілі всім. Це не завжди досягає цієї мети. На форму його промов вплинула єзуїтська освіта, яку він отримав.

²⁵⁰ Pope Francis says «rivers of blood» flowing in Ukraine war. Reuters. 2022. URL: https://www.reuters.com/world/europe/pope-francis-says-ukraine-conflict-is-not-military-operation-war-2022-03-06/?taid=6224a4999fa2ce0010fd9c6&utm_campaign=trueAnthem:+Trending+Content&utm_medium=trueAnthem&utm_source=twitter (дата звернення 11.08.2022).

²⁵¹ Динь Т. Дипломатична діяльність Святого Престолу в сучасних міжнародних відносинах. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. 2010. Випуск 14. С. 159.

²⁵² Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 207-208.

Коли члени Товариства Ісуса обговорюють питання, вони множать запитання, не даючи відповідей, але змушуючи «зазирнути у власну свободу та совість»²⁵³.

«Незавершені думки» стали ще однією візитною картою Папи Франциска. Іноді вони викликали проблеми та плутанину, особливо якщо їх вирвати з ширшого контексту. Це включало деякі твіти. Акаунт @Pontifex був створений у 2010 році, але перший папський твіт був надісланий у грудні 2012 року. Ідея полягала в тому, щоб Папа Римський, як глава Католицької Церкви, мав персональний, глобальний і швидкий канал зв'язку. Револьюційність Twitter полягає у швидкості передачі інформації та скороченні відстані між людьми, які взаємодіють. Максимальна довжина повідомлення – 280 символів (раніше було 140 символів). Зазвичай, це стислий коментар, з великою кількістю хештегів (використовуються для класифікації записів і полегшення охоплення зацікавлених людей). Twitter став інструментом, який використовується в дипломатії. Твіттер-дипломатія має недолік у тому, що вона може збільшити ризик напруженості та навіть конфліктів через незначні непорозуміння або відсутність певності щодо змісту повідомлення.²⁵⁴

Папа Франциск почав використовувати акаунт @Pontifex на початку свого понтифікату. Його профіль має десять мовних версій: англійська (за записами стежать приблизно 19 мільйонів людей), іспанська (також 19 мільйонів), італійська (понад 5 мільйонів), португальська (понад 5 мільйонів), польська (приблизно 1,1 мільйона), латинська (приблизно 1 млн), французька, німецька, арабська та чеська. Папа регулярно публікує дописи.

Останнім часом дуже уважно стежать за його записами з хештегом #Мир і #Україна. Найбільш дискусійним був пост від 04 квітня 2022 року: Треба плакати на могилах. Ми вже не дбаємо про молодь? Мені боляче те, що

²⁵³ Narbona, J. Digital Leadership, Twitter and Pope Francis. Church, Communication and Culture, 1(1), 90–109. URL: <https://doi.org/10.1080/23753234.2016.1181307>. (дата звернення: 23.08.2023).

²⁵⁴ Офіційний обліковий запис Папи Франциска у Твіттер: URL: <https://twitter.com/Pontifex> (дата звернення: 21.09.2023).

відбувається сьогодні. Ми не вчимося. Нехай Господь помилує нас, кожного з нас. Ми всі винні!». ²⁵⁵

Жоден із попередніх постів про конфлікт в Україні не отримав такої кількості коментарів у Twitter та ЗМІ. У центрі уваги було останнє емоційне речення: «Ми всі винні!» Його не слід аналізувати окремо від попередніх тверджень. Раніше того ж дня було опубліковано пост, у якому говорилося: «Логіка війни знову нав'язується, тому що ми більше не звикли мислити категоріями миру. Ми вперті, ми закохані у війни, в душі Каїна» ²⁵⁶.

Слід пам'ятати, що для твітів характерна стислість. Відправник іноді (помилково або необдуманно) припускає, що одержувач правильно прочитає і зрозуміє певний розумовий ярлик. У випадку з постами 04 квітня принципове значення має «дух Каїна». Папа багато разів посилався на біблійну історію про Каїна та Авеля, також у контексті війни. У соту річницю початку Першої світової війни він відвідав військовий цвинтар у Фольяно ді Редіпуля в Італії. Цей візит мав особистий контекст, адже його родичі брали участь у Великій війні, а двоє його двоюрідних дядьків у ній загинули. У своїй проповіді Святіший Отець згадав злочин Каїна, описаний у Книзі Буття, чия заздрість призвела до вбивства його рідного брата. Він вказав на причини воєн: «Жадібність, нетерпимість, жадоба влади... ось мотиви, що стоять за рішенням йти на війну, і часто вони виправдовуються ідеологією. Перед тим, однак, є пристрасть, збочений порив. Ідеологія є виправданням, а коли ідеології немає, з'являється відповідь Каїна: «Що мені до брата?»; «Хіба я сторож брата свого?» (Буття 4:9). ²⁵⁷

Важливою є друга частина проповіді, в якій Папа згадав про сьогодні: «Навіть сьогодні є багато жертв. [...] Бо й сьогодні за лаштунками є інтереси, геополітичні плани, жадоба грошей і влади, є зброєва промисловість! І ці

²⁵⁵Okupnik M. «Cień Kaina». Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. *Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 159-160.

²⁵⁶ Офіційний обліковий запис Папи Франциска у Твітер: URL: <https://twitter.com/Pontifex> (дата звернення: 21.09.2023).

²⁵⁷ Офіційний обліковий запис Папи Франциска у Твітер: URL: <https://twitter.com/Pontifex> (дата звернення: 21.09.2023).

планувальники терору, організатори зіткнень і торговці зброєю написали в своїх серцях: «Що мені до цього?» Можливо, ті, хто спекулює на війні [...], багато заробляють, але їх деморалізоване серце втратило здатність плакати. Каїн не плакав. Тінь Каїна покриває нас сьогодні. Його можна побачити в історії від 1914 року до наших днів».²⁵⁸

16 березня 2022 року Папа Римський Франциск опублікував спеціальну молитву, в якій тричі згадується образ Каїна. Сенс молитви глибокий. Він висвітлює три виклики, з якими стикаються християни. По-перше, вони не можуть бути такими, як Каїн (вони повинні вміти відрізнати добро від зла і стримувати погані емоції, (пор. Бут. 4:7)). По-друге, вони не мають права планувати злочини. Бог попереджає, що станеться, якщо брат підніме руку на свого брата (Буття 4:11-12). Третім і найскладнішим завданням для християнина є те, що в Каїні, вбивці або потенційному вбивці, він повинен побачити свого брата і помолитися за нього. Не можна розпалювати гнів, планувати помсту чи відплату, Папа наголошує на цьому в енцикліці *Fratelli tutti*. Треба любити своїх ворогів. Прощальна молитва містила конкретні згадки про війну в Україні:

«Прости нас, Господи, за війну.

Господи Ісусе, народжений під бомбами Києва, помилуй нас.

Господи Ісусе, що помер на руках Твоєї матері в бункері в Харкові, помилуй нас.

Господи Ісусе, посланий на фронт у двадцять років, помилуй нас. [...] Прости нас, Господи, якщо ми продовжуємо вбивати нашого брата, прости нам, якщо ми, як Каїн, продовжуємо прибирати каміння зі свого поля, щоб убити Авеля. [...]

Господи Ісусе Христе, Сину Божий, благаємо Тебе! Тримай руку Каїна!»²⁵⁹

²⁵⁸ Żakowski J. Nie czepiajmy się Franciszka, niech papież będzie papieżem. URL: <https://wyborcza.pl/7,75968,28416004,nie-czepiajmy-sie-franciszka-niech-papiez-bedzie-papiezem.html> (дата звернення: 23.08.2022).

²⁵⁹ Okupnik M. «Cień Kaina». Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. *Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 161.

У цій молитві Папа не акцентує увагу про політичні аспекти російсько-українського конфлікту. Він бачить цю війну як поразку християнства, оскільки вона є «братовбивчою» – християнин проти християнина. На цей тривожний аспект він звернув увагу раніше, ще до початку війни, у дописі, опублікованому 20 лютого 2022 року: «Як сумно, коли люди і народи, пишаючись тим, що вони християни, бачать в інших ворогів і думають вести війни!»²⁶⁰

Папа часто говорив про універсальне виправдання байдужості до зла, насильства та війни. 27 березня в Twitter з'явилася жорстка заява про колективну відповідальність (провину): «Ми не можемо звикнути до війни! Натомість ми повинні перетворити сьогоднішнє обурення на завтрашнє зобов'язання. Бо якщо ми вийдемо з цих подій, як раніше, ми всі будемо певною мірою винні». Як показує статистика, особливого враження ця заява не справила.²⁶¹

Що може зробити християнин, щоб уникнути почуття провини? У своєму дописі від 19 червня Папа Франциск закликав до роздумів: «Що я роблю сьогодні для українського народу? Я молюся? Чи віддаю себе? Я намагаюся зрозуміти?»²⁶².

Папа неодноразово запрошував людей до спільної молитви. 25 лютого було опубліковано перший такий пост разом з обґрунтуванням необхідності молитви: «Кожна війна залишає світ у гіршому становищі, ніж він застав. Війна – це поразка політики та людства, ганебна капітуляція, поразка перед силами зла». Папа Римський неодноразово закликав не звикати до воєнного стану та не припиняти допомагати біженцям.²⁶³

14 квітня 2022 року у ватиканському видавництві вийшла друком книга Папи Франциска «Contra a Guerra. A coragem de construir a paz» (в англійському

²⁶⁰ Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 212.

²⁶¹ Офіційний обліковий запис Папи Франциска у Твітер: URL: <https://twitter.com/Pontifex> (дата звернення: 21.09.2023).

²⁶² Narbona, J. Digital Leadership, Twitter and Pope Francis. *Church, Communication and Culture*, 1(1), 90–109. URL: <https://doi.org/10.1080/23753234.2016.1181307>. (дата звернення: 23.08.2023).

²⁶³ Okupnik M. «Cień Kaina». *Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 162-163. Narbona, J. Digital Leadership, Twitter and Pope Francis. *Church, Communication and Culture*, 1(1), 90–109. URL: <https://doi.org/10.1080/23753234.2016.1181307>. (дата звернення: 23.08.2023).

перекладі: «Against War: Building a Culture of Peace»). Важливо те, що це було практично проігноровано в ЗМІ. У вступі Папа пригадав свою поїздку до Іраку у 2021 році, під час якої міг побачити згубні наслідки війни, спричиненої братовбивчим насильством і тероризмом. Він зізнався, що початок війни в Європі став для нього несподіванкою. Він написав, що всі люди відповідальні за це. Він уточнив, про яку провину йдеться. Виною тому коротка пам'ять людей і невміння робити висновки з історії. У своєму повчанні Папа наголосив на важливості передачі знань між поколіннями.²⁶⁴

У книзі він нагадав, як важливо слухати розповіді старших людей, які пережили війну та відчули її наслідки. Це «переливання пам'яті» має два значення: по-перше, воно дозволяє нам захистити себе від повторення минулих помилок, по-друге, воно вчить нас, як мужньо протистояти складній ситуації в наші часи.²⁶⁵

У своїй книзі «Проти війни» Папа Римський засудив витрачання мільярдів доларів на озброєння та передові дослідження для створення нових видів зброї. Він нагадав свою промову в Хіросімі. Тоді він заявив, що використання ядерної енергії у військових цілях є злочином не лише проти людини та її гідності, а й проти майбутніх поколінь та «спільного дому» – Землі. Він вважав це аморальним, як і саме володіння ядерною зброєю (Іван XXIII писав про це в енцикліці «Pacem in Terris» 1963 року). У вступі до книжки «Проти війни» Папа Франциск висловив гірку думку: «Хто міг подумати, що над Європою нависне привид ядерної війни? Світ, шматок за шматком, знаходиться в небезпеці стати ареною конкретної третьої світової війни»²⁶⁶.

Папа підкреслив, що мир можна збудувати лише тоді, коли війна буде викорінена з людських сердець. Він писав про необхідні для цього умови:

²⁶⁴ Narbona, J. Digital Leadership, Twitter and Pope Francis. Church, Communication and Culture, 1(1), 90–109. URL: <https://doi.org/10.1080/23753234.2016.1181307>. (дата звернення: 23.08.2023).

²⁶⁵ Żakowski J. Nie czepiajmy się Franciszka, niech papież będzie papieżem. URL: <https://wyborcza.pl/7,75968,28416004,nie-czepiajmy-sie-franciszka-niech-papiez-bedzie-papiezem.html> (дата звернення: 23.08.2022).

²⁶⁶ Динь Т. Дипломатична діяльність Святого Престолу в сучасних міжнародних відносинах. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. 2010. Випуск 14. С. 161-162.

ведення діалогу, переговорів, дипломатичної діяльності та політики, яка не базуватиметься «на силі зброї». На важливості діалогу звернув увагу і померлий у 2017 році експерт-діагностик та аналітик «рідкої сучасності» Зигмунт Бауман. У своїх книгах та інтерв'ю соціолог посилався на тексти Папи Франциска. Бергольйо, у свою чергу, знав його концепцію «рідкої сучасності». Їхні інтелектуальні стосунки, дивовижні з огляду на їхню релігію, національність, освіту та менталітет, обговорюються в книзі Зегера Полхуйса «Зигмунт Бауман і Папа Франциск у діалозі: Лабіринт рідкої сучасності». Автор простежує сліди їхнього взаємного натхнення, і вважає їхній живий діалог одним із найплідніших у сучасній суспільній думці. Він доводить, що бауманівські діагнози «рідкої сучасності» відповідають думкам Папи Франциска, застереженням про «глобалізацію байдужості» та закликам до братерства. Ізабела Вагнер звернула увагу на схожість їхніх доль: «Обидва були державними діячами, чиє минуле було позначене стосунками з диктаторськими режимами та досвідом громадянської війни. В обох у житті були епізоди втягнення у складні зобов'язання. Обох звинуватили в тому, що вони піддалися тиску та стали активними прихильники режимів. Але, що найважливіше, і Бергольйо, і Бауман зосереджувалися на найбільш вразливих членах суспільства та з турботою дивилися на майбутнє світу»²⁶⁷.

Вони обоє знали, що таке біженство та еміграція. Бергольйо походить з родини італійських емігрантів. На формування його особистості вплинула культура Аргентини, країни, створеної завдяки людям з різних куточків світу. Її називають «плавильним котлом рас». Ось чому нинішній Папа так добре розуміє проблеми біженців. Зигмунта Баумана його біограф назвав «вигнанцем». Він двічі пережив заслання з Польщі. Перший раз, коли після початку Другої світової війни він разом із батьками втік до Радянського Союзу,

²⁶⁷ Polhuijs Z. Zygmunt Bauman and Pope Francis in Dialogue: The Labyrinth of Liquid Modernity. Lanham: Lexington Books/Fortress Academic, 2022. P. 254.

другий раз, коли після антисемітської кампанії він був виключений з університету в 1968 році та емігрував разом із сім'єю до Ізраїлю.²⁶⁸

У діалогічній книзі «Рідке зло» Бауман зі схваленням відгукувався про Папу, який «був єдиним серед усіх публічних діячів світу», хто наважився розкрити коріння сучасної ситуації під назвою «рідке зло», що є благодатним ґрунтом для розвитку численних патологій, зростання насильства та зростання соціальної нерівності, чому сприяє розпорошення (або розмивання) відповідальності за державу.²⁶⁹

Для Баумана важливий пункт 60 заклику «*Evangelii Gaudium*» і його висновки про те, звідки беруться війни: «Нестримне споживання в поєднанні з соціальною нерівністю подвійно руйнує соціальну структуру. Таким чином ця нерівність породжує насильство, яке не можна виправити гонкою озброєнь. Це лише обман тих, хто вимагає більшої безпеки, ніби ми сьогодні не знали, що озброєння та насильницькі репресії замість того, щоб принести рішення, створюють нові та ще гірші конфлікти»²⁷⁰.

Уваги Папи не оминають і патології, пов'язані з прийомом біженців. У дописі від 20 березня 2022 року, у час найбільшого відтоку з України в історії, він застеріг від різних загроз, які чекають на біженців. Він звернув увагу на «фальшиву допомогу» та експлуатацію біженців, переважно жінок-біженок, які мають менше можливостей захищати свої права та наражаються на ситуації відчуження, жорстокого поводження та насильства.²⁷¹

Нинішня ситуація стала «сильним закликом до особистої та соціальної відповідальності». Воно має стосуватися різних сфер життя: піклування про наш «спільний дім» – природне середовище (згадується в енцикліці «*Laudato si'*»), допомога мігрантам і біженцям («*Fratelli tutti*»), прагнення до миру та

²⁶⁸ Шебалина Е. О. Внешняя политика Святого Престола в современных международных отношениях: истоки, методы, инструментарий. *Международная аналитика*. 2021. № 12(4). С. 158.

²⁶⁹ Okupnik M. «Cień Kaina». *Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 164.

²⁷⁰ Динь Т. Дипломатична діяльність Святого Престолу в сучасних міжнародних відносинах. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. 2010. Випуск 14. С. 164.

²⁷¹ Polhuijs Z. Zygmunt Bauman and Pope Francis in Dialogue: The Labyrinth of Liquid Modernity. Lanham: Lexington Books/Fortress Academic, 2022. P. 256.

запобігання війнам (*Evangelii gaudium*). Ми всі несемо певну відповідальність. Ми всі винні. Ми всі живемо в тіні Каїна, тому Папа так часто згадує цю історію з Книги Буття.²⁷²

Говорячи про різноманітні форми соціальної несправедливості, ізоляції, маргіналізації, торгівлі людьми, жертв війни (на боці агресора та атакованих), він заохочує: «Не прикидаймося, що нічого не знаємо». Це не по-християнськи. Папа й надалі наполегливо заохочує людей молитися за мир, залишатися «близько до змученого народу України» і допомагати жертвам війни в Україні.²⁷³

Отже, стосовно дочасної сфери Папа Франциск наголошує на презумпції проти насильства, прийнятій сучасністю та висуває на перший план корисність ненасильницьких засобів у встановленні того, що схоласти називали *tranquillitas ordinis*. У своїй ролі намісника Христа, який навчає баченню вічного миру, Франциск використовував томістичний погляд на етику чесноти. У моделі братерства, яка є центральною темою його мирних послань, Папа дав тлумачення богословської чесноти милосердя, яку людство повинно охоче прийняти, якщо воно хоче досягти свого остаточного *telos*, а саме єдності з Богом. Однак це ненасильницьке бачення блаженства означає, що, хоча людство має наблизитися до нього, воно обов'язково не зможе його отримати протягом свого перебування на землі. Отже, застосування сили залишається сумним, але необхідним варіантом земної поведінки.

Однак, аналізуючи публічні та приватні звернення Папи Франциска, його публікації у ЗМІ та соціальних мережах приходимо до висновку, що риторика Святішого Отця щодо питань війни і миру значною мірою відрізняється від думок попередників. Можемо відзначити, що Папа дивиться на події війни Росії проти України у світлі свого аргентинського походження. Для папи

²⁷² Franciszek. Co się z tobą stało, Europo? Przemówienie Papieża podczas uroczystości wręczenia Nagrody Karola Wielkiego w Akwizgranie, 6.05.2016 r. URL: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/karolw_06052016.html (дата звернення: 30.08.2023).

²⁷³ Franciszek. List Ojca Świętego Franciszka do narodu ukraińskiego w dziewięć miesięcy od wybuchu wojny. URL: <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2022documents/20221124-lettera-popolo-ucraino.html> / (дата звернення: 25.08.2023).

Франциска, як для людини латиноамериканського походження політика США не є абсолютно доброю, а позиція Росії та її подібних держав не є однозначно поганою.

Папа Франциск дивиться на війну, як на явище від якого страждають всі, і ті на кого напали, і ті, хто є агресором. У загальному пошануванні людської особи такий погляд є цілком логічним, однак він демонструє нерозуміння щодо передумов війни Росії проти України та її причин. Варто відзначити, що Папа Франциск і вся Апостольська Столиця підтримують Україну в її боротьбі за свободу та незалежність, однак робить це у свій спосіб.

ВИСНОВКИ

У Святому Письмі, як стверджує Іван Павло II, слово «мир» постійно вживається у зв'язку з ідеєю процвітання, злагоди, щастя, безпеки, гармонії, спасіння і справедливості, як надзвичайного добра, яке Бог, «Господь миру» (2 Сол. 3:16), вже дає і обіцяє давати в достатку: «Я виллю мир, як ріку» (Іс. 66:12).

У своїй енцикліці «*Pacem in Terris*» Іван XXIII представляє мир у позитивному аспекті, як повагу до прав людини та принципів справедливості, правди, любові та свободи. Необхідною умовою і корелятом миру є порядок у світі і, перш за все, між людьми. Побудова цього порядку між людьми базується на припущенні, що існує Божий план правити світом і керувати ним, а його виконання є умовою миру.

У документах Другого Ватиканського Собору немає словосполучення «справедлива війна». Проте є засудження «тотальної війни» та гонки озброєнь, а також заклик до глобальної заборони війни.

Іван Павло II розширює це вчення концепцією гуманітарного втручання, яке є допустиме в ситуації: коли існує загроза, що цивільне населення стане жертвою несправедливого агресора, і коли спроби політичних дій і захисту без застосування насильства не вдаються, правомірно і навіть необхідно вжити конкретних заходів, щоб роззброїти агресора. Однак, така діяльність повинна бути обмежена в часі та мати чітко визначені цілі, вони повинні проводитися з повною повагою до міжнародного права та під наглядом визнаного наднаціонального органу влади, і ні в якому разі не керуватися виключно військовою логікою.

Тому ми не можемо прийняти позицію крайнього пацифізму, яка є своєрідною згодою на існуюче зло та несправедливості в міжособистісних стосунках або є відмовою від солідарності для загального добра. Іван Павло II

нагадує, що те, що Церква говорить про мир, не має нічого спільного з пацифізмом, оскільки Церква не відокремлює мир від поваги до прав людини та прав націй.

Закликом до миру та примирення у світі до всіх людей доброї волі Іван Павло II урочисто завершив Рік Розарію 7 жовтня 2003 р. у санктуарії в Помпеях. Святіший Отець підкреслив, що Розарій за своєю природою є молитвою, спрямованою на мир. На його думку, «справа миру» належить до суті самої Вервиці. Ми бачимо актуальність цієї інтуїції на початку цього тисячоліття, охопленого вітрами війни та позначеного кров'ю багатьох регіонів світу.

Попри певні сумніви щодо ролі Святого Престолу в міжнародних відносинах, аналізуючи наведені факти, приходимо до висновку, що Святий Престіл, або місто-держава Ватикан залежно від обставин відіграють важливу роль у міжнародному праві. Чи то як Держава Ватикан, чи то як Святий Престіл Католицька Церква виступає реальним і вагомим суб'єктом міжнародного права, який протягом історії був ініціатором миротворчих ініціатив та місій, а інколи навіть посередником урегулювання міжнародних конфліктів.

Стосовно дочасної сфери Папа Франциск наголошує на презумпції проти насильства, прийнятій сучасністю та висуває на перший план корисність ненасильницьких засобів у встановленні того, що схоласти називали *tranquillitas ordinis*. У своїй ролі намісника Христа, який навчає баченню вічного миру, Франциск використовував томістичний погляд на етику чесноти.

У моделі братерства, яка є центральною темою його мирних послань, Папа дав тлумачення богословської чесноти милосердя, яку людство повинно охоче прийняти, якщо воно хоче досягти свого остаточного *telos*, а саме єдності з Богом. Однак це ненасильницьке бачення блаженства означає, що, хоча людство має наблизитися до нього, воно обов'язково не зможе його отримати протягом свого перебування на землі. Отже, застосування сили залишається сумним, але необхідним варіантом земної поведінки.

Однак, аналізуючи публічні та приватні звернення Папи Франциска, його публікації у ЗМІ та соціальних мережах приходимо до висновку, що риторика Святішого Отця щодо питань війни і миру значною мірою відрізняється від думок попередників. Можемо відзначити, що Папа дивиться на події війни в Україні у світлі свого аргентинського походження. Для Папи Франциска, як для людини латиноамериканського походження політика США не є абсолютно доброю, а позиція Росії та їй подібних держав не є однозначно поганою.

Папа Франциск дивиться на війну як на явище від якого страждають всі, і ті на кого напали, і ті, хто є агресором. У загальному пошануванні людської особи такий погляд є цілком логічним, однак він демонструє нерозуміння щодо передумов війни в Україні та її головних причин. Варто відзначити, що Папа Франциск і вся Апостольська Столиця підтримують Україну в її боротьбі за свободу та незалежність, однак робить це у свій спосіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волинець О. Концепція миру та безпеки в магістеріумі Католицької Церкви. Humanitarian vision. 2015. Vol. 1, Num. 2. С. 9.
2. Гоголь В., Деркач В. Війна та мир в ретроспективі католицького вчення // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2022. Випуск 44, С. 19–26.
3. Гусак П. Християнський погляд на війну, мир та самозахист. RISU. URL: https://risu.ua/hristiyanskiy-poglyad-na-viynumir-ta-samozahist_n67817 (дата звернення: 21.05.2023).
4. Гьофнер Й. Християнське суспільне вчення / Пер. з нім. С. Пташник, Р. Оглашений. Львів: Свічадо, 2002. С. 85.
5. Динь Т. Дипломатична діяльність Святого Престолу в сучасних міжнародних відносинах. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. 2010. Випуск 14. С. 159.
6. Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «Gaudium et spes» (7 грудня 1965 р.). Документи Другого Ватиканського Собору (1962–1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі / перекл. з лат. Львів : Свічадо, 2014. № 79.
7. Загребельний І. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. Київ : ФОП Халіков, 2017. С. 26.
8. Зелоти. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B5%D0%BB%D0%BE%D1%82%D0%B8> (дата звернення: 21.05.2023).
9. Іван Павло II. Dives in Misericordia. URL: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30111980_dives-in-misericordia.html (дата звернення: 17.09.2023).
10. Католицький вісник. Київ: Спеціальний випуск. 2016. № 1-2. С. 25.

11. Козлов В. Дипломатія Святого Престолу в постбіполярній системі міжнародних відносин за часів Понтифікату Іоанна Павла II. Вінниця: Книга-Вега, 2008. С. 98-99.
12. Коханчук Р. М. Становлення доктрини війни в ранньому християнстві. Українське релігієзнавство. 2003. № 26. С. 20-21.
13. Отрош М. Особливості міжнародної правосуб'єктності Святого Престолу. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 312-313.
14. Отрош М. Участь Католицької церкви у мирному вирішенні міжнародних спорів. *Міжнародний правопорядок: сучасні проблеми та їх вирішення: Матеріали конференції до 125-річчя від Дня народження Володимира Михайловича Корецького, 19 лютого 2015 р.* Львів: СПОДОМ, 2015. С. 121.
15. Отрош М. Вплив християнства на правову систему держав. Сучасні проблеми правової системи України: Матеріали УІІ Міжнародної науково-практичної конференції, 26 листопада 2015 р. Київ: Київський університет права НАН України, 2015. С. 49.
16. Отрош М. До питання щодо правової природи конкордатів. *Держава і право*. 2012. Вип. 58. С. 589.
17. Отрош М. До питання щодо статусу Католицької Церкви у міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 296.
18. Отрош М. Завдання і компетенція Папських служб, комісій і комітетів. *Судова апеляція*. 2013. № 4. С. 102-109.
19. Офіційний обліковий запис Папи Франциска у Твітер: URL: <https://twitter.com/Pontifex> (дата звернення: 21.09.2023).
20. Про справжню історію Хрестових походів. Журнал «Crisis» від 4 квітня 2002. URL: <http://old.banderivets.org.ua/index.php?page=pages/zmistb/zmistb28> (дата звернення: 22.05.2023).

21. Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб. та грец. текстами. Київ : Місіонер, 2008. Ч. 1 : Старий Завіт. 1126 с. ; Ч. 2 : Новий Завіт. 350 с.
22. Смицнюк П. Католицька реакція на російсько-українську війну. Наукові записки УКУ: *Богослов'я*. Вип. 10 (2023). С. 193.
23. Анцилотти Д. Курс международного права: В 2 т. Т. 1. Москва: Иностранная литература, 1961. С. 320.
24. Богдан П. Царква: Аналітичний огляд. *Унія*. 1995. № 4. С. 44..
25. Вейгел Д. Свидетель надежды: Иоанн Павел II : В 2 кн. Кн. 2. / Пер. с англ. А.А. Помогайбо, А.М. Фроловского и др. Москва: АСТ, 2001. С. 98.
26. Взаимосвязь социальных отношений и идеологии в средневековой Европе. Москва, 1983. С. 40.
27. Гутнова Е. Классовая борьба и общественное сознание крестьянства в средневековой Западной Европе (XI – XV ст.). Москва, 1984. С. 125.
28. Гроций Г. О праве войны и мира: Репринт. с изд. 1996 г. Москва.: Ладомир, 1994. С. 145.
29. Задворный В. История Римских пап: В 2 т. Т. 2. Москва: Колледж католической теологии имени св. Фомы Аквинского, 1997. С. 174.
30. Задоров М. Крестоносцы на Востоке. URL: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/History_Church/Zaborov/Zaborov5.Php (дата звернення: 21.05.2023).
31. Зонова Т. Дипломатия Ватикана в контексте эволюции европейской политической системы. Москва: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. С. 129.
32. Зонова Т. К вопросу о поиске «этического измерения» в международных отношениях: исторический опыт дипломатии Ватикана. *Духовные основы мирового сообщества и международных отношений : учеб.*
33. Иоанн Павел II. Послание Его Святейшества Иоанна Павла II по случаю Международного дня мира от 1 января 2000 г. Citta del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2000. С. 18-19.

34. Ковальский Н. Католицизм и дипломатия. Москва: Наука, 1969. С. 138.
35. Ковальский Н. Религиозные организации и проблемы европейской безопасности и сотрудничества. Москва: Знание, 1977. С. 33.
36. Ковальский Н. Католицизм и международные отношения. Москва: Международные отношения, 1989. С. 75.
37. Нибур Р. Почему Церковь не стоит на позициях пацифизма. Христос и культура. Москва: Юрист, 1996. С. 349- 350.
38. Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе (VI – XVII вв.). Ленинград, 1990. С. 196.
39. Успенский Ф. История крестовых походов. URL: [http: // www. allk.ru / book / 130 / 1088.html](http://www.allk.ru/book/130/1088.html) (дата звернения: 23.05.2023).
40. Шебалин Д. Д. Публичная дипломатия Святого Престола. Публичная дипломатия: Теория и практика : науч. изд.; под ред. М. М. Лебедевой. Москва : Аспект Пресс, 2017. С. 228.
41. Шебалина Е. О. Внешняя политика Святого Престола в современных международных отношениях: истоки, методы, инструментарий. Международная аналитика. 2021. № 12(4). С. 158.
42. Braun C. Pope Francis on War and Peace. *Journal of Catholic Social Thought* 15(1): 63-87. URL: https://www.researchgate.net/publication/323479528_Pope_Francis_on_War_and_Peace (дата звернения: 17.09.2023).
43. Byrnes T. Sovereignty, supranationalism, and soft power: The Holy See in international relations. *The Review of Faith & International Affairs*. 2017. № 15(4). P. 6-7.
44. Donadio R. Pope Francis, the Revolutionary, Takes On the Traditionalists. *The Atlantic*. 2019. October 27. URL: <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/10/pope-francis-revolutionary-culture-war/600877/> (дата звернения 21.02.2022).
45. Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернения: 19.05.2023).

46. Firth R. Spiritual Aroma: Religion and Politics. *American Anthropologist*, 83 (3). URL: <http://www.jstor.org/stable/676754> (дата звернення: 19.05.2023).

47. Franciszek. Co się z tobą stało, Europo? Przemówienie Papieża podczas uroczystości wręczenia Nagrody Karola Wielkiego w Akwizgranie, 6.05.2016 r. URL: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/przemowienia/karolw_06052016.html (дата звернення: 30.08.2023).

48. Franciszek. List Ojca Świętego Franciszka do narodu ukraińskiego w dziewięć miesięcy od wybuchu wojny. URL: <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2022documents/20221124-lettera-popolo-ucraino.html> / (дата звернення: 25.08.2023).

49. Franciszek. Nie ulegajmy globalizacji zubożnienia. Homilia wygłoszona podczas Mszy św. – podróż na Lampedusę. URL: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/lampedusa_08072013 (дата звернення: 30.08.2023).

50. Gianelli A., Tornielli A. Papieże a wojna. Od pierwszego światowego konfliktu do ataku na Irak. Kraków: Wydawnictwo M., 2006. P. 24.

51. Góralski W. Zasady wzajemnych relacji Państwo-Kościół katolicki, w: Prawowyznaniowe III Rzeczypospolitej, red. H. Misztal, Lublin-Sandomierz, 1999.

52. Grzybowska, E. Grillowanie papieża. URL: <https://www.diecezjaplocka.pl/dla-wiernych/blogi/blog-rzecznika-prasowego/grillowanie-papieza> (дата звернення: 23.08.2022).

53. Grzywacz M., Okupnik M. Dzieci i doświadczenie wojny. Wiek XX i XXI. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2022. S. 112.

54. Jakubowski W. Podstawowe akty ustrojowe Państwa Miasta Watykańskiego, Pułtusk-Warszawa, 2004. S. 16.

55. Królak T. «Szczekanie NATO», czyli o perspektywach. URL: <https://www.przewodnik-katolicki.pl/Archiwum/2022/Przewodnik-Katolicki-20-2022/kawa-na-lawe/Szczekanie-NATO-czyli-o-perspektywach> (дата звернення: 23.08.2023).

56. Krukowski J. Konkordaty współczesne. Doktryna. Teksty (1964-1994), Warszawa, 1995. S. 33.

57. Mróz M. Wojna w kawalkach. Franciszek i dyplomacja papieska wobec wybranych problemów międzynarodowych 2013-2018. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2018. S. 47-18.

58. Narbona, J. Digital Leadership, Twitter and Pope Francis. Church, Communication and Culture, 1(1), 90–109. URL: <https://doi.org/10.1080/23753234.2016.1181307>. (дата звернення: 23.08.2023).

59. Nosowski Z. Papież wreszcie mówi o Putinie. URL: <https://wiesz.pl/2022/05/04/papiez--wreszcie-mowi-o-putinie/> (дата звернення: 27.08.2023).

60. Okupnik M. «Cień Kaina». Temat wojny w wypowiedziach Papieża Franciszka. *Człowiek i społeczeństwo* T. LIV, 2022. S. 151.

61. Płoski T. Sprawiedliwość, wojna i pokój w nauczaniu Kościoła Katolickiego. Olsztyn: Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, *Studia Warmińskie* 4142, 2004/2005. S. 340.

62. Polhuijs Z. Zygmunt Bauman and Pope Francis in Dialogue: The Labyrinth of Liquid Modernity. Lanham: Lexington Books/Fortress Academic, 2022. P. 254.

63. Pope Francis says «rivers of blood» flowing in Ukraine war. Reuters. 2022. URL: https://www.reuters.com/world/europe/pope-francis-says-ukraine-conflict-is-not-military-operation-war-2022-03-06/?taid=6224a4999fa2ce0010fd9c6&utm_campaign=trueAnthem:+Trending+Content&utm_medium=trueAnthem&utm_source=twitter (дата звернення 11.08.2022).

64. Rivera A. F. S. The Holy See and International Conflict Resolution and Peacekeeping. University of Santo Tomas. 2016. URL: <http://graduateschool.ust.edu.ph/wp-content/uploads/2016/11/The-Antoninus-Vol2-09AFSRivera.pdf> (дата звернення 10.02.2022).

65. Rudoren J., Hadid D. Vatican to Recognize Palestinian State in a New Treaty. New York Times. 2015. May 13. URL:

<https://www.nytimes.com/2015/05/14/world/middleeast/vatican-to-recognize-palestinian-state-in-new-treaty.html> (дата звернення 4.03.2022).

66. Śniadoch, G. Herezja pacyfizmu. URL: <https://3droga.pl/religia/ks-grzegorz-sniadoch--herezja-pacyfizmu/> (дата звернення: 11.07.2023).

67. Suchocka H. Język dyplomacji w obliczu zbrodni to za mało. *Przewodnik Katolicki*, №13, S. 62.

68. Terlikowski T. Operacja Franciszek. Sześć medialnych mitów na temat papieża. Warszawa: Fronda, 2021. S. 168.

69. Troy J. The Pope's own hand outstretched: Holy See diplomacy as a hybrid mode of diplomatic agency. *The British Journal of Politics and International Relations*. 2018. № 3 P. 523.

70. «Urbi et Orbi» message of His Holiness Pope Francis. The Holy See. 2014. URL: https://www.vatican.va/content/francesco/en/messages/urbi/documents/papa-francesco_20171225_urbi-et-orbi-natale.html (дата звернення 25.08.2023).

71. Weigel G. Rewizja watykańskiej Ostpolitik: dyplomacja w wydaniu świętego (wykład). URL: <https://teologiapolityczna.pl/cal-y-wyklad-george-weigel-rewizja-watykanskiejostpolitik-dyplomacja-w-wydaniu-swietego> (дата звернення: 30.08.2023).

72. What are jus ad bellum and jus in bello? ICRC International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/document/what-are-jus-ad-bellum-and-jus-bello-0> (дата звернення: 23.05.2023).

73. Winn A. Ain't Gonna Study War No More: Biblical Ambiguity and the Abolition of War. URL: <https://www.religion-online.org/book-chapter/chapter-4-yahweh-warrior-god/> (дата звернення: 21.05.2023).

74. Wysocka S. Papież wyjaśnił: słowa o «szczekaniu NATO» usłyszał od jednego z szefów państw. URL: <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1247717%2Cpapiezwyjasnil-slowa-o-szczekaniu-nato-uslyszal-od-jednego-z-szefow> (дата звернення: 23.08.2022).

75. Żakowski J. Nie czepiajmy się Franciszka, niech papież będzie papieżem. URL: <https://wyborcza.pl/7,75968,28416004,nie-czepiajmy-sie-franciszka-niech-papiez-bedzie-papiezem.html> (дата звернення: 23.08.2022).

76. Żmudziński W. Niech nas jednoczy miłość, a nie nienawiść. URL: <https://deon.pl/kosciol/komentarze/niech-nas-jednoczy-milosc-a-nie-nienawisc,2033105> (дата звернення: 23.08.2023).